tutkimuskes

Erilaistuva kirkko

Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Katsaus kirkon työhön

Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 47

Erilaistuva kirkko

Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Katsaus kirkon työhön

Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 47

Erilaistuva kirkko.
Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015:
Katsaus kirkon työhön

© Kirkon tutkimuskeskus

Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 47

Taitto: Grano Oy

ISBN 978-951-693-353-8 (nid.)
ISBN 978-951-693-354-5 (pdf)
ISSN 2341-7641

Grano Oy
Kuopio 2016

YMPÄRISTÖMERKKI
MILJÖMÄRKNING
4041 0955
Painotuote

SISÄLLYS

ESIPUHE 5

1 LÄSNÄOLOSTA KOHTAAMISEEN 9
1.1 Johdanto 9
1.2 Kolme 2000-luvun strategiaa 10
1.3 Kirkon perustehtävä (missio) 2000-luvun strategioissa 12
1.4 Kirkon visio kolmessa 2000-luvun strategiassa 13
1.5 Arvot 2000-luvun kolmessa strategiassa 15
1.6 Strategiset painopisteet 16
1.7 Mitä hyötyä strategiatyöskentelystä? 18

2 MONINAISUUS SEURAKUNTATYÖN HAASTEENA 22
2.1 Kirkko monimuotoistuvassa Suomessa 22
2.2 Yksinäisyys, turvattomuus ja osattomuus 26
2.3 Kirkko ja hyvinvointipalvelut 31
2.4 Kansalaistoiminta 37
2.5 Kirkon työntekijän rooli on muutoksessa 41
2.6 Hiippakuntien muuttuvat roolit 44
2.7 Yhteenveto 50

3 KIRKKO PIRSTOUTUVASSA MEDIAYMPÄRISTÖSSÄ 52
3.1 Todellisuus on mediallistunut 52
3.2 Kirkon sisällöt eri medioissa 58
3.3 Yhteenveto 66

4 YKSEYDEN JA YHTEYDEN ETSIMINEN PIRSTOUTUVASSA MAAILMASSA 68
4.1 Ekumeeninen toiminta 68
4.2 Lähetys ja kansainvälinen diakonia 78
4.3 Uskontojen kohtaaminen 83
4.4 Kirkon ulkosuomalaistyö 86
4.5 Yhteenveto 92

5 YHTEISTYÖ TIIVISTYY - KIRKON HALLINTO, TALOUS JA HENKILÖSTÖ 94
5.1 Seurakunnat 94
5.2 Kirkon keskushallinto 101
5.3 Toimielimet ja vaalit 107
5.4 Työelämän tila 111
5.5 Kohti tulevaa 119

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS 120

ESIPUHE

Tässä teoksessa luodaan asiakirjalähteisiin sekä kirkon tilastoihin perustuva katsaus Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon vuosina 2012–2015. Teos on ensimmäinen osa kirkon nelivuotiskertomusta kyseisiltä vuosilta, ja sen erityisenä tehtävänä on kuvata kirkon toimintaa kokonaiskirkon ja eri työalojen näkökulmasta. Kertomuksen toinen osa, *Osallistuva luterilaisuus,* luo puolestaan empiirisiin kyselyaineistoihin perustuvan kuvauksen Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta sen toimintaympäristön näkökulmasta. Nelivuotiskertomuksen tarkoitus on palvella kirkon ja seurakuntien toiminnan suunnittelua ja kehittämistä. Siksi nelivuotiskertomusta varten kerättyjä kyselyaineistoja on niiden hyödynnettävyyden lisäämiseksi saatettu yleisesti saataville interaktiivisina visualisointeina osoitteessa http://www.kirkontutkimuskeskus.fi.

Tämä teos ei kuitenkaan ainoastaan raportoi jo tehtyä, vaan kirjoitusten tarkoituksena on sijoittaa kirkossa tehty työ osaksi yhteiskunnallista ja kirkollista kontekstia ja erilaisia ajankohtaisia ilmiöitä. Tälle nelivuotiskaudelle on ollut ominaista yhteiskunnallisen ja kirkollisen erilaisuuden lisääntyminen. Esimerkiksi Hanna Salomäen vuonna 2014 julkaistu tutkimus *Kirkkoon sitoutumisen alueelliset erot*[1] paljasti, kuinka merkittävästi kirkon eri työmuotojen tavoittavuus vaihtelee eri puolilla Suomea. Myös tätä nelivuotiskertomusta varten seurakunnilta kerätyt aineistot tuovat esiin kirkosta monia erilaistumiseen viittaavia kehityssuuntia. Samalla on kuitenkin havaittavissa myös kehitystä toiseen, lisääntyvän yhteyden ja ykseyden suuntaan. Teos rakentuu tämän ykseyden ja erilaisuuden jännitteen varaan.

Kertomuksen aloittaa kansliapäällikkö Jukka Keskitalon vertailu kirkon 2000-luvulla laatimista strategioista luvussa 1. Kirkon uusimmassa, vuonna 2014 hyväksytyssä, strategiassa korostuu kohtaaminen, mikä kertoo taustalla olevan ajattelutavan muutoksesta. Kirkon ei enää oleteta olevan itsestään selvästi tai hiljaisesti läsnä kaikkien suomalaisten elämässä, vaan moninaistumisen myötä alkavat korostua kohtaaminen, dialogi, vuorovaikutus ja yhteistyö erilaisten osapuolten välillä. Samaan aikaan esiin on noussut yhä vahvempi taipumus nähdä kirkko osana maailmanlaajaa Kristuksen kirkkoa ja suunnata katse kirkon ykseyden juurille.

Kirkkohallituksen toiminnallisen osaston asiantuntijoiden[2] ja hiippakuntien edustajien kirjoittamassa luvussa 2 poraudutaan syvemmälle erilaistumisen ilmiöihin ja niiden kirkon työlle aiheuttamiin haasteisiin. Yhteiskunnan monimuotoistuminen ja erilaistuminen merkitsee myös moninaistuvia inhimillisiä tarpeita, joihin kirkon tulee vastata. Toimivat ratkaisut vaativat yhteistyötä ja rajojen

1 Teoksessa Leikkauspintoja kirkon jäsenyyteen (Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 35).

2 Myös Kirkon ruotsinkielisen työn keskus on osallistunut kyseisen luvun laatimisprosessiin.

ylittämistä kirkon toimialojen sisällä sekä myös kirkon, julkisen sektorin ja kansalaisjärjestöjen välillä. Valtaosa seurakunnista teki kuluneella nelivuotiskaudella säännöllistä tai satunnaista yhteistyötä kunnallisten kasvatustoimijoiden kanssa sekä lisäksi varsinkin vanhustenhuollon, sosiaalitoimen, vammaistyön ja päihdetyön yksiköiden kanssa.[3] Samojen toimialojen järjestöt olivat myös yleisiä seurakuntien yhteistyökumppaneita.

Kun suomalaisilta kysytään, mitä kirkon tulisi tehdä, kasvatusyhteistyö ja perheiden hyvinvoinnin tukeminen saavat vahvan kannatuksen. Kannatus kouluissa ja oppilaitoksissa tehtävälle työlle sen sijaan oli varauksellisempaa.[4] Kun kuitenkin yksinäisyyden ja syrjäytymisen kaltaiset ongelmat kärjistyvät erityisesti nuorten ja nuorten aikuisten parissa, on kirkolle entistä enemmän tarvetta onnistuneiden ratkaisujen löytämiseksi monialaisen yhteistyön kentällä. Myös sosiaali- ja terveyspalvelujen tekeillä olevassa uudistuksessa kirkon paikka voi rakentua olemassa olevan yhteistyön ja kumppanuuden perustalta.

Seurakunnille tehty kyselytutkimus osoittaa, että diakoniatyöhön kohdistuu tällä hetkellä paljon avunpyyntöjä. Kyselytutkimuksen mukaan eniten ihmiset hakevat diakoniatyöstä apua perusturvan riittämättömyyden, velkaantumisen ja yksinäisyyden ongelmiin. Alueellisia erojakin on havaittavissa. Kun joillakin alueilla painitaan asunnottomuuden kanssa, toisaalla huolena on vaikeus päästä hoitoon. Taloudellisen taantuman vuosina diakonia-avustusbudjetit ovat hieman kasvaneet, vaikka monien seurakuntien taloudellinen tilanne on vaikeutunut.[5]

Nopea erilaistuminen on ollut erityisen leimallista viime vuosina tapahtuneessa median kehityksessä, jota luodataan Kirkon tiedotuskeskuksen asiantuntijoiden kirjoittamassa luvussa 3. Digitalisoitumisen aiheuttamaa muutosta median välineiden, tuotannon ja käytön suhteen on kuvattu käsitteellä median murros. Kirkon kannalta tilanteen tekee erityisen haasteelliseksi se, että yhä useampi suomalainen kohtaa kirkon lähes ainoastaan median välityksellä. Kyselyt osoittavat, että yli puolet suomalaisista toivoo kirkon tuovan näkyvämmin esiin palvelujaan internetissä. Tähän toiveeseen on yhä enemmän myös vastattu. Lähes kaikilla seurakunnilla on omat verkkosivunsa ja yli yhdeksässä kymmenestä käytössä on erilaisia sosiaalisen median kanavia.[6]

Haaste ei kuitenkaan rajoitu pelkästään välineiden käyttöönottoon, vaan median murroksessa on kyse myös merkittävästä kulttuurin muutoksesta, joka vaikuttaa viestintätottumusten lisäksi laaja-alaisesti ihmisten asenteisiin ja elämäntapoihin. Sosiaalinen media muokkaa sosiaalista todellisuutta. Varsinkin verkossa korostuu kohtaamisen ja vuoropuhelun uudenlainen merkitys. Viestinnän jatkuva haasta-

3 Ks. www.kirkontutkimuskeskus.fi: Seurakunnat yhteistyökumppaneina.

4 Ks. www.kirkontutkimuskeskus.fi: Kasvatus.

5 Ks. www.kirkontutkimuskeskus.fi: Diakoniatyö kirkossa.

6 Ks. www.kirkontutkimuskeskus.fi: Seurakuntien viestintä.

minen, erimielisyydet ja jopa kakofoninen moniäänisyys ovat suuri haaste kaikille perinteisille institutionaalisille viestijöille.

Ulkoasiain osaston asiantuntijoiden kirjoittamassa luvussa 4 käsitellään kohtaamispintoja toisten kristillisten yhteisöjen sekä toisten uskontojen kanssa. Kansainvälisyys ja erilaisten uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen kohtaaminen ovat yhä enemmän arkipäivää kirkon kaikilla tasoilla. Samaan aikaan, kun hallitus vuonna 2015 leikkasi merkittävästi kehitysyhteistyömäärärahoja, kansainvälisen diakonian haasteet tulivat aivan lähelle, kun Suomeen saapui yli 30 000 turvapaikanhakijaa. Seurakunnat tarttuivat nopeasti haasteeseen yhdessä valtion ja monien järjestöjen kanssa. Yhteistyö seurakuntien ja eri järjestöjen kanssa vahvistui.[7]

Seurakunnille turvapaikanhakijoiden saapuminen merkitsee myös uudenlaista tilannetta lähetyksen kannalta. Työaloina kansainvälinen diakonia ja lähetystyö mielletään seurakunnissa yhä enemmän yhteisenä työkenttänä ja kaikkien työalojen vastuulle kuuluvana seurakunnan ydintyönä.

Seurakuntakysely osoittaa, että ekumenialla on vakiintunut paikka myös seurakunnallisella kentällä. Vuoden 2015 aikana ekumeenista toimintaa järjesti noin kaksi kolmasosaa seurakunnista. Suomalaisen yhteiskunnan uskonnollinen moninaistuminen heijastuu myös seurakuntien arjessa. Seurakunnilla on ollut aiempaa enemmän kontakteja esimerkiksi muslimeihin.[8]

Seurakuntien suhde kirkon lähetysjärjestöihin ja varsinkin niiden saama taloudellinen tuki on herättänyt keskustelua kertomuskaudella. Seurakuntien suhtautumisessa on ilmennyt alueellisia eroja. Eriytymisen lisäksi lähetysjärjestöjen ja herätysliikkeiden kentällä on nähtävissä myös voimistuneita pyrkimyksiä yhteyteen. Vuonna 2013 allekirjoitettiin perussopimus Kirkkohallituksen ja seitsemän lähetysjärjestön välillä. Myös Kirkon Ulkomaanavun kanssa solmittiin vastaava sopimus, joka koski kansainvälistä diakoniaa. Näissä sopimuksissa määriteltiin kirkon lähetysjärjestön oikeudet ja velvollisuudet, ja samalla kirkko sitoutui kohtelemaan kaikkia lähetysjärjestöjään yhdenvertaisin perustein.

Ykseyden, yhtenäisyyden ja integraation teemat olivat kaikkein voimakkaimmin läsnä kirkon rakenteiden ja hallinnon kehityksessä nelivuotiskaudella. Näitä muutoksia dokumentoidaan hallinto-, talous- ja työmarkkinaosastojen laatimassa luvussa 5. Hengellisen työn toimintatapojen lisäksi kirkossa jouduttiin arvioimaan myös seurakuntien rakenteita, keskinäisen yhteistyön tiivistämistä, taloudellisten resurssien kohdentamista ja henkilöstöä koskevia ratkaisuja. Kertomuskaudella Kirkkohallitus on pyrkinyt monin tavoin tukemaan erilaisissa ympäristöissä eläviä seurakuntatalouksia ja käyttöön on otettu lukuisia erilaisia valtakunnallisia palveluja ja tietojärjestelmiä. Esimerkiksi Kirkon palvelukeskus (Kipa) aloitti toi-

7 Ks. www.kirkontutkimuskeskus.fi: Lähetys ja kansainvälinen diakonia seurakunnissa.

8 Ks. www.kirkontutkimuskeskus.fi: Ekumenia ja uskontodialogi seurakunnissa.

mintansa vuonna 2012 ja sen jälkeen seurakuntatalouksia on vaiheittain siirtynyt sen asiakkaiksi. Samana vuonna kirkonkirjojen pidossa siirryttiin kirkon yhteiseen jäsentietojärjestelmään Kirjuriin.

Kuten kertomuksen kirjoittajakunnan moninaisuudesta on nähtävissä, tämä nelivuotiskertomuksen osa on vahvasti Kirkkohallituksen osastojen ja yksiköiden yhteistyön tulosta. Kirjoitustyön koordinoimisesta ja artikkelien toimitustyöstä ovat vastanneet Kirkon tutkimuskeskuksen johtaja sekä tutkijat. Teoksen julkaisukuntoon saattamisesta on vastannut tutkimussihteeri Satu Ikonen ja tilastojen käsittelystä tilastoasiantuntija Elina Lindroos. Projektipäällikkö Pasi Aaltonen vastasi puolestaan interaktiivisen verkkopalvelun hankintaan ja käyttöönottoon liittyvistä tehtävistä. Palvelussa julkaistut tilastojen visualisoinnit ovat hänen käsialaansa. Kirjan toimituskunta lausuu lämpimät kiitokset sujuvasta yhteistyöstä kaikille teoksen laatimiseen osallistuneille.

Tampereella 22.8.2016

Kimmo Ketola
Maarit Hytönen
Veli-Matti Salminen
Jussi Sohlberg
Leena Sorsa

1 LÄSNÄOLOSTA KOHTAAMISEEN

Jukka Keskitalo

1.1 Johdanto

Kirkon työtä on aina suunniteltu. Jo Uudesta testamentista näkyy, kuinka apostoli Paavali suunnitteli lähetysmatkoja hyvin tarkkaan ja mietti minne seuraavaksi on tarkoituksenmukaisinta mennä julistamaan evankeliumia. Tämä on tyypillisesti strategista pohdintaa, toisin sanoen vaihtoehtojen punnintaa ja valintojen tekoa. Paavalin strategiatyössä oli sijaa myös Jumalan suoralle vaikutukselle. Paavali sai nimittäin unessa varmuuden, että Jumala kutsuu häntä Aasian puolelta tulemaan yli Eurooppaan julistamaan evankeliumia. Näin myös tapahtui. Tämän ”strategisen valinnan” seurauksia kristilliselle kirkolle voi tuskin liioitella.[9]

Myös oman kirkkomme historiaan mahtuu monenlaisia suunnitelmia. Vuosisatojen kuluessa on tehty seurakunta- ja hiippakuntarakenteissa sekä toiminnallisissa kysymyksissä ”strategisia valintoja”, joilla on ollut kauaskantoisia seurauksia. On toki hyvä kysymys, kuinka tietoisista ratkaisuista on ollut kyse, mutta tulevaisuutta ohjaavia valintoja ne joka tapauksessa ovat olleet.

”Kansankirkko” on ollut 1990-luvun jälkimmäisen puoliskon aikana se strateginen avainkäsite, jonka kautta Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toimintaa hahmotettiin ja suunniteltiin. Kansankirkkoajattelu täyttää strategian tunnusmerkkejä ilman, että sitä on sellaiseksi välttämättä kutsuttu. Kansankirkkostrategiassa kirkon tehtäväksi on nähty koko kansan palveleminen evankeliumilla. Kyseessä ei ole ollut vain sosiologinen tosiseikka väestön valtaosan kuulumisesta kirkkoon, vaan myös teologinen visio. Kansankirkkostrategian mukaisesti on aloitettu yhä uusia työmuotoja, mikä on johtanut vahvistuvan talouden myötä palkatun henkilöstön erittäin voimakkaaseen kasvuun 1970-luvulta lähtien.

Omanlaisensa esimerkki kirkkomme strategisesta suunnittelusta oli myös kirkon kasvatustoiminnan kokonaissuunnitelma, niin sanottu K-ohjelma, 1970-luvulla. Siinä hahmotettiin kirkon kasvatuskysymyksiä poikkeuksellisen yksityiskohtaisesti. K-ohjelma heijasteli yhteiskunnassa muutoinkin tuolloin vallinnutta uskoa järjestelmäkeskeisiin ja keskusjohtoisiin puitesuunnitelmiin.[10]

Strategian muotoon ja strategiakielelle kirkkomme suunnitelmia alettiin laittaa kuitenkin vasta 2000-luvun alussa. Karkeasti yleistäen voi todeta, että kirkossa on ollut tällä vuosituhannella havaittavissa samat suunnittelun kehitystrendit

9 Paavalin lähetysstrategiasta ks. Allen 1912, 3–11.

10 Kokkonen 2014, 85–89.

kuin yritysmaailmassa ja julkisella sektorilla. Muualta ammennetut suunnittelun ja johtamisen opit on pyritty soveltamaan kirkon toimintatapaan ja sanoittamaan arvopohjaan sopivasti.

Parinkymmenen viime vuoden aikana kirkkoa on haastanut strategiseen pohdintaan ennen muuta toimintaympäristön muutoksen nopeutuminen. Jäsenyydessä tapahtuneet isot muutokset uuden uskonnonvapauslain voimaantulon (2003) jälkeen ovat konkreettinen esimerkki toimintaympäristön nopeista muutoksista. Jo aiemmin yhtenäiskulttuurin vähittäinen löyhentyminen oli haastanut kirkkoa miettimään kansankirkkoajatuksen soveltumista strategiseksi avainkäsitteeksi.[11]

Suomen evankelis-luterilainen kirkko ei ole ainoa strategiatyöhön luottanut kirkko. Pohjoismaisissa luterilaisissa sisarkirkoissa ja Saksan evankelisissa maakirkoissa on ollut täällä vuosituhannella lukuisia tulevaisuustyöskentelyjä, joista osa on tähdännyt myös strategioiden laadintaan. Yhdysvalloissa kirkot tekevät paljon strategioita yritysmaailman oppien mukaan. Monet niistä kiertyvät missiologiasta tutun kirkon kasvu -teologian ympärille.[12]

1.2 Kolme 2000-luvun strategiaa

Kirkollemme on tehty 2000-luvulla peräti kolme strategiaa. Kaikissa niissä on kuvattu tiiviissä muodossa kirkon perustehtävä (missio), näkemys tulevaisuuden tavoitetilasta (visio) ja joukko toiminnan linjauksia (strategiset painopisteet). Ensimmäinen 2000-luvun strategioista, *Läsnäolon kirkko*, tehtiin Kirkkohallituksen ja hiippakuntien työn linjaamiseksi. Kaksi seuraavaa strategiaa, *Meidän kirkko* ja *Kohtaamisen kirkko*, tehtiin koko kirkolle siten, että ne voisivat toimia virikkeenä ja apuna kirkon eri toimijoiden työn suunnittelussa.

Läsnäolon kirkko

Kirkon strategiatyöskentelyn käynnisti vuonna 2002 hyväksytty vuoteen 2010 tähtäävä *Läsnäolon kirkko* -strategia. *Läsnäolon kirkkoa* valmisteltaessa oli keskeisenä kysymyksenä, kenellä kirkossa on mandaatti luoda strategia ja kenelle. Päädyttiin siihen, että kirkon yleishallintoelimenä kirkkohallituksella on mandaatti luoda strategia kirkon keskusrahaston varoilla rahoitettavaa toimintaa (Kirkkohallitus ja hiippakunnat) varten. Kaksi seuraavaakin strategiaa – vaikka niiden näkökulma on ollut laajempi – on hyväksytty kirkkohallituksessa mutta viety keskusteltavaksi kirkolliskokoukseen. Kaikkien kolmen strategian laatimisessa piispoilla on ollut keskeinen rooli siten, että piispa on toiminut strategiatyöryhmän puheenjohtajana.

11 Kansankirkkoajattelusta ja sen sopivuudesta nykykontekstiin ks. Vikström 2008.

12 Ks. esim. Macchia 2007.

Läsnäolon kirkko -strategian teologinen lähtökohta sanoitetaan siten, että Kristus on lähettänyt kirkon synnin rikki repimään maailmaan Häntä kaipaavia ja etsiviä varten.[13] Strategian linjaukset nousevat näkemyksestä, jossa kirkko nähdään kyllä muuttuvan toimintaympäristön kontekstissa, mutta hahmotusta ohjaa vielä aika pitkälle käsitys jatkuvuudesta ja kirkon toimintaa raamittavien olosuhteiden suhteellisesta pysyvyydestä.

Meidän kirkko – osallisuuden yhteisö

Toinen ja tällä kertaa koko kirkolle suunnattu, vuoteen 2015 tähtäävä strategia hyväksyttiin 2007. Se sai nimekseen *Meidän kirkko – osallisuuden yhteisö*. Se sisältää kirkon perustehtävän määrittelyn eli mission, vision ja kirkon arvot. Strategian yhteyteen laadittiin samanniminen mietintö, joka tarkasteli strategian eri osia laajemmin. Strategian teologisena lähtökohtana on, että kirkko on ensisijaisesti hengellinen yhteisö, jonka tehtävänä on kutsua ihmisiä pelastukseen.[14] Strategian näkemys kirkosta on *Läsnäolon kirkko* -strategiaa missionaarisempi ja aktiiviseen toimintaan haastavampi.

Myös *Meidän kirkko* -strategian pohjalta syntyi useita toimialakohtaisia strategioita ja kehittämisasiakirjoja. Strategiatyön yhteydessä käytiin keskustelua, tarvitaanko koko kirkon strategian rinnalle toimialakohtaisia strategioita vai voisivatko toimialat pohtia strategian pohjalta nousevia linjauksia. Keskustelun taustalla oli ajatus siitä, että yhteisöllä on yksi strategia, jota toteutetaan eri toimialoilla. Tällöin ei tarvittaisi erillisiä toimialakohtaisia strategioita, vaan kirkon strategiasta johdettuja toimintalinjauksia tai -ohjelmia.

Uutta strategiatyöskentelyssä oli tällä kertaa se, että seurakuntien strategiatyön tueksi tehtiin *Strategiaopas seurakunnille* ja jatkotyöskentelyä varten oli olemassa erillinen strategian seurantaryhmä. *Meidän kirkko* -strategian vaikutuksia seurakuntiin selvitettiin kahdella kyselyllä. Ensimmäinen tehtiin heti strategian valmistuttua ja toinen kahden vuoden kuluttua. Selvitykset osoittivat, että strategiatyöskentely seurakunnissa vilkastui *Meidän kirkko* -strategian innoittamana. Myös olemassa olleita strategioita päivitettiin. Kyselyjen mukaan suuret ja keskisuuret seurakunnat olivat pieniä aktiivisempia strategiatyöskentelyssä.

Kohtaamisen kirkko

Kirkon kolmas strategia, nimeltään *Kohtaamisen kirkko* hyväksyttiin 2014. Sen tähtäyspiste on vuodessa 2020. Myös *Kohtaamisen kirkko* -strategiaan kuuluu tiiviin strategiadokumentin lisäksi laajempi mietintö. *Kohtaamisen kirkko* jatkaa

13 Läsnäolon kirkko 2002, 4.

14 Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö 2007, 3.

monessa mielessä *Meidän kirkko* -strategian pohjalta hahmottaen kirkon toiminnallisia haasteita vuosille 2016–2020. Teologisena lähtökohtana on, että kirkko on yhteisö, jonka yhteydessä ihminen kohtaa Jumalan ja lähimmäisen sekä oman elämänsä todellisuuden.[15]

Uutena strategian käyttäjiä osallistavana elementtinä *Kohtaamisen kirkossa* on jokaiseen lukuun liittyen seurakuntien työn virittämiseksi kysymyksiä pohdittavaksi. *Meidän kirkko* -strategiaan liittynyt *Strategiaopas seurakunnille* päivitettiin vastaamaan *Kohtaamisen kirkko* -strategiaa.

1.3 Kirkon perustehtävä (missio) 2000-luvun strategioissa

Kirkon tehtävä on pysyvä, ajasta ja paikasta riippumaton, missio on siis annettu. Kirkon tehtävän luonteen perusteella on selvää, että mission sisältö ei olisi voinut vaihdella. Sanoitus sen sijaan on jossain määrin vaihdellut strategiasta toiseen, kuten oheinen taulukko kertoo. *Läsnäolon kirkko* ja *Meidän kirkko* -strategioissa viitataan mission osalta lähetyskäskyyn (Matt. 28:18–20). *Kohtaamisen kirkko* -strategia paaluttaa mission kirkkolain 1 luvun 2 §:ssä ilmaistuun määritelmään kirkon tehtävästä.

Taulukko 1.1 Missio kirkon 2000-luvun strategioissa.

Läsnäolon kirkko	Meidän kirkko	Kohtaamisen kirkko
Missiotaan toteuttava kirkko on avoin yhteisö, joka kutsuu mukaan kaikkia. Kristuksen läsnäolo kirkossa ilmenee uskossa, jolla Kristus liittää ihmiset itseensä ja toisiinsa, ja rakkaudessa, joka on valmis asettumaan lähimmäisen asemaan, palvelemaan ja luopumaan omastaan.[16]	Kirkon tehtävä on kutsua ihmisiä armollisen Jumalan yhteyteen, tuoda elämään kestävä perusta ja rohkaista välittämään lähimmäisistä ja luomakunnasta.[17]	Kirkko kutsuu ihmisiä Jumalan yhteyteen sekä rohkaisee välittämään lähimmäisistä ja luomakunnasta.[18]

Kolmen tarkasteltavan strategian perustehtäväkuvauksissa eli missioissa on paljon yhteistä, vaikka esitystapa on koko ajan lyhentynyt. Kaikkien kolmen strategian missioiden ytimenä on kirkon tehtävä kutsua ihmisiä Jumalan yhteyteen. Myös palvelun eli diakonian näkökulma on mukana jokaisessa määritelmässä. Ensimmäisen strategian missiossa se on sanoitettu sekä toisen asemaan asettumisena

15 Kohtaamisen kirkko 2014, 4.

16 Läsnäolon kirkko 2002, 5.

17 Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö 2007, 4.

18 Kohtaamisen kirkko 2014, 15.

että omasta luopumisena ja palvelemisena. Kahdessa jälkimmäisessä strategiassa missioon on nostettu ainoastaan lähimmäisestä välittämisen näkökulma ilman tarkennuksia sen luonteesta.

Läsnäolon kirkossa Jumalan yhteyteen kutsumisen rinnalle nostetaan myös ihmisten keskinäinen yhteys. Vaikka ihmisten välinen yhteys ei ole selkeästi esillä *Meidän kirkko* -strategian mietinnössä, siihen toki viitataan toteamalla, että jo alkukirkon ajoista keskinäinen yhteys on ollut kristittyjen tuntomerkki. Se näkyi yhteisinä jumalanpalveluksina ja aterioina.[19] Yhteiskunnassa ja kirkossa tapahtuneesta ympäristötietoisuuden kasvusta kertoo se, että kahdessa viimeisessä strategiassa luomakunnasta huolehtiminen on otettu mukaan kirkon perustehtäväkuvaukseen eli missioon.

1.4 Kirkon visio kolmessa 2000-luvun strategiassa

Kolmen strategian visio-kirjausten vertailu paljastaa mielenkiintoisia seikkoja. *Läsnäolon kirkon* visiossa kuvastuu vahva luottamus siihen, että kirkko hoitaa perustehtävänsä olemalla läsnä suomalaisessa todellisuudessa ja ihmisten elämänpiireissä. Kirjauksessa kuvastunee tuolloinen varsin luottavainen käsitys kirkon asemasta ihmisten mielissä ja yhteiskunnassa. Läsnäolo on strategian vision mukaan kuitenkin aktiivista läsnäoloa, ei vain passiivista olemista. Tästä kertoo esimerkiksi se, että läsnäolon kirkkoa kuvataan strategia-asiakirjassa käsitteellä uudistuva kansankirkko.

Läsnäolon kirkon visiossa puhutaan ihmisten kohtaamisesta hyvin kansankirkollisessa hengessä. Jäsenistä vision kiteytyksessä ei sen sijaan puhuta. Lienee niin, että *Läsnäolon kirkon* kirjoittamisen aikaan kysymys jäsenyydestä ei ollut vielä aktualisoitunut tavalla, joka selkeästi näkyy vuoden 2003 uskonnonvapauslain voimaantulon seurauksena kiihtyneen kirkosta eroamisen jälkeen hyväksytyissä *Meidän kirkossa* ja eritoten *Kohtaamisen kirkossa*. Ylipäätään muutokset toimintaympäristössä olivat vuosituhannen vaihteessa nykyistä hitaampia, mikä näkyy *Läsnäolon kirkon* vision pysyvyyttä korostavassa tyylilajissa.

Läsnäolon kirkko -strategian kuva kirkosta on instituutiona staattinen ja jäsenilleen turvaa antava, vaikka strategiassa huomioidaankin toimintaympäristön muutokset: ”Uuden vuosituhannen eurooppalainen ei kiinnity henkisesti eikä maantieteellisesti yhteen paikkaan. Hänen kirkkonsa antaa lepoa ja suojaa, mutta tarjoaa myös mahdollisuuden löytää uusia suuntia, uusia päämääriä ja uusia matkakumppaneita.”[20]

19 Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö 2007, 3.

20 Läsnäolon kirkko 2002, 5.

Meidän kirkon visiossa jäsenet on ensimmäistä kertaa nostettu strategian keskiöön. Vision toteutuessa jäsenet näkevät kirkon arvon ja kuulevat siinä Jumalan äänen. Käänteisesti voidaan todeta, että kun huomio kiinnittyy jäseniin, ei enää puhuta *Läsnäolon kirkon* tapaan kaikista suomalaisista tai yleisesti vain ihmisistä.

Meidän kirkko -strategiassa kansankirkkoajatus ei ole enää yhtä voimakkaasti läsnä. Kirkon asema suomalaisessa yhteiskunnassa nähdään edelleen vahvana, mutta selkeästi muutoksessa: ”Vaikka kirkolla on edelleen vahva asema, luterilaisen yhtenäiskulttuurin aika on ohi.”[21] Sen sijaan näkökulma muuttui ja kirkko nähtiin maailmanlaajana: ”Kirkon jäsenet näkevät itsensä osana maailmanlaajuista kristillistä kirkkoa…”[22]

Meidän kirkon visio sanoittaa kirkon lähetystehtävää kaksisuuntaista liikettä kuvaavalla tavalla. Yhtäältä kirkkoon tullaan löytämään vastauksia elämän suuriin kysymyksiin, toisaalta sieltä lähdetään palvelemaan Jumalan maailmaan. Ilmaisutavassa on nähtävissä ajatus messun kokoavasta ja lähettävästä luonteesta. Messuun tullaan kohtaamaan Jumala ja sieltä lähdetään maailmaan palvelemaan lähimmäisiä. Tätä konkretisoi messun lopun lähettäminen: Lähtekää, palvelkaa Herraa ja lähimmäisiänne iloiten.

Taulukko 1.2 Visio kirkon 2000-luvun strategioissa.

Läsnäolon kirkko	Meidän kirkko	Kohtaamisen kirkko
Jumalan läsnäolon yhteisönä kirkko on läsnä koko suomalaisessa todellisuudessa ja kohtaa ihmiset siinä elämänpiirissä, jossa he elävät. Tulevaisuuden kirkko on läsnä oleva kirkko.[23]	Vuonna 2015 jäsenet näkevät kirkkonsa arvon ja kuulevat siellä Jumalan äänen. Kirkkoon tullaan löytämään vastauksia elämän suuriin kysymyksiin ja sieltä lähdetään palvelemaan Jumalan maailmaa.[24]	Seurakunnan jäsen kokee uskon Jumalaan voimavarana, ja yhä useampi pitää yhteyttä kirkkoon merkittävänä. Seurakunta on luottamuksen yhteisö, joka tuo erilaiset ihmiset yhteen, ja kirkon sanoma kuuluu ja vaikuttaa kaikkialla.[25]

Kohtaamisen kirkon visiossa keskiössä eivät puolestaan ole enää jäsenet kollektiivisena joukkona, vaan yksittäinen kirkon jäsen kokemuksineen. Kehityslinja vanhimmasta strategiasta tuoreimpaan on siten selvästi nähtävissä. Eräänlaista käännettä kohti yksilöä kuvaa myös se, että enää ei puhuta Jumalan kohtaami-

21 Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö 2007, 9.

22 Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö 2007, 41.

23 Läsnäolon kirkko avaa tätä visiota seuraavilla osa-alueilla: väestörakenteen ja kulttuurin muutosten kirkko, kirkko perheen ja sen elämän muutosten keskellä, kirkko yhteiskunnallisten ristiriitojen maailmassa, jumalanpalveluksen, kasvatuksen ja palvelun kirkko, vuorovaikutuksen kirkko, yhteistyön kirkko. Läsnäolon kirkko 2002, 5–12.

24 Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö 2007, 37.

25 Kohtaamisen kirkko 2014, 16.

sesta tai Jumalan äänen kuulemisesta, vaan ihmisen uskosta Jumalaan. Tämän uskon jäsen *Kohtaamisen kirkon* vision mukaan kokee voimavarana. Tästä seuraa, että hän kokee myös yhteyden kirkkoon merkityksellisenä. Kokemuksen ja merkityksen käsitteet nousevat siten ensimmäistä kertaa kirkon strategioissa vision keskiöön.

Kohtaamisen kirkon visiossa näkyy kokonaan uusi painotus sen ottaessa esille ajatuksen seurakunnasta luottamuksen yhteisönä, joka tuo erilaiset ihmiset yhteen. Tässä näkyy strategian hyväksymisvaiheessa jo varsin vahvaksi keskustelu-teemaksi noussut kirkon sisäinen jakautuminen ja polarisoituminen. Strategian visiossa toisaalta ikään kuin myönnetään moninaisuuden – tai kuten nykyään on tullut tavaksi ilmaista ”moniäänisyyden” – olemassaolo. Siihen ei kuitenkaan haluta jäädä, vaan korostetaan pyrkimystä yhteyteen. Kyse on siis eräänlaisesta ykseydestä moninaisuudessa. *Kohtaamisen kirkon* vision loppuosa korostaa kirkon sanoman kuulumista ja vaikuttamista kaikkialla. Tässä voi nähdä sekä kirkon globaalin lähetystehtävän että myös kirkon yhteiskunnallisen vaikuttamistyön ulottuvuuden.

Runsaassa vuosikymmenessä nopeutunut muutos kirkon toimintaympäristössä näkyy yllättävän selvästi kun kolmen strategian visioita tarkastelee rinnakkain. Kehitys on kulkenut läsnäolosta aktiivisuuteen, pysyvyyden korostamisesta kohti muutoksen hallintaa, toimintaympäristön tuomasta varmuudesta kohti epävarmuutta ja harmonian korostamisesta kohti moninaisuuden tunnustamista ja tietoista halua etsiä ykseyttä erilaisuudessa.

Mielenkiintoista on myös se, miten kansankirkon käsite näkyy visioissa. *Läsnäolon kirkossa* tavoitteeksi asetettiin olla uudistuva kansankirkko. Seuraavissa strategioissa ei enää pohdittu syvemmin kirkon kansankirkkoluonnetta. Tämä ei toki tarkoita, että kansankirkon ajatuksesta sinänsä olisi luovuttu, mutta käsite ei vain enää noussut *Meidän kirkon* ja *Kohtaamisen kirkon* keskeiseen sanastoon. Kansakirkkoajatuksen sijasta *Meidän kirkossa* ja *Kohtaamisen kirkossa* nousee esille ajatus maailmanlaajasta kirkosta, joka toimii paikallisseurakunnissa.

1.5 Arvot 2000-luvun kolmessa strategiassa

Strategiaan kuuluu yleensä myös kirjaus niistä yhteisön arvoista, joiden mukaisesti se haluaa toimia. *Läsnäolon kirkko* -strategiassa ei kuitenkaan ollut auki kirjoitettuja arvoja. Nykymuotoinen strategiatyöskentely oli kirkossa tuossa vaiheessa vielä uutta, joten se saattaa selittää asian. *Meidän kirkko* ja *Kohtaamisen kirkko* -strategioissa toimintaa ohjaavat arvot määriteltiin.

Taulukko 1.3 Arvot kirkon 2000-luvun strategioissa.

Läsnäolon kirkko	Meidän kirkko[26]	Kohtaamisen kirkko[27]
	Pyhän kunnioitus Vastuullisuus Oikeudenmukaisuus Totuudellisuus	Usko Toivo Rakkaus

Meidän kirkko -strategian arvot löytyivät kymmenen käskyn ”kahdesta lain taulusta”. Pyhän kunnioitus liittyy Jumala-suhteeseen eli käskyihin 1–3 ja loput arvot lähimmäissuhteisiin eli käskyistä 4–10. Tästä ratkaisusta seuraa, että *Meidän kirkko* -strategian arvot olivat pyhän kunnioitusta lukuun ottamatta varsin samantyyppisiä kuin tuona ajanjaksona monien ns. maallisten yhteisöjen arvot.

Meidän kirkon arvopohdinnassa nousevat ensimmäistä kertaa kirkon strategioissa esiin muut uskonnot. Strategian mukaan pyhän kaipaus tunnistetaan myös muissa uskonnoissa. Arvoista erityisesti totuudellisuudessa tulee esiin strategian missionaarinen pohjavire. Totuudellisuuteen liittyy yhtenä ulottuvuutena, että Jumalasta puhutaan rohkeasti.

Kohtaamisen kirkko -strategian arvot ovat usko, toivo ja rakkaus. Ne eivät ole arvoja siinä mielessä kuin eri yhteisöjen strategiasiakirjoissa on totuttu näkemään. Niiden valinnassa strategian arvoiksi kuvastuu selkeä halu sanoittaa kristillistä arvopohjaa yksinkertaisella ja ymmärrettävällä kielellä. Yllättävää kyllä usko, toivo ja rakkaus saattavat avautua arvoina maallistuneelle ihmiselle jopa paremmin kuin perinteisen strategiakielen arvosanoitukset.

1.6 Strategiset painopisteet

Strategiset tavoitteet ovat keinoja päästä vision ilmaisemaan tavoitetilaan. Kirkon strategioissa on pikemminkin kyse tiettyjen linjausten esiin nostamisesta ja vahvistamisesta kuin varsinaisesta strategisen valinnan tekemisestä.

Läsnäolon kirkko -strategiassa ei vielä edes käytetty ilmaisua strateginen tavoite tai painopiste, vaan kirjoitettiin toiminnallisista linjauksista, joita tarkasteltiin organisaation näkökulmasta. Sen sijaan strategioissa *Meidän kirkko* ja *Kohtaamisen kirkko* luetellaan useita toiminnallisia tavoitteita ja painopisteitä.

26 Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö 2007, 35–36.

27 Kohtaamisen kirkko 2014, 16.

Taulukko 1.4 Strategiset painopisteet kirkon 2000-luvun strategioissa.

Läsnäolon kirkko	Meidän kirkko	Kohtaamisen kirkko
Kirkon keskusrahaston rahoittaman toiminnan kehittäminen[28]	Hengellinen elämä vahvistuu Huolehdimme heikommista ja kannamme maailmanlaajaa vastuuta Vahvistamme kirkon jäsenyyden merkitystä Viemme viestiä Rakenteet ja talous palvelemaan toimintaa Kirkon uudistuminen jatkuu[29]	Nostamme sanoman esiin Kohtaaminen koskettaa Rakastamme lähimmäistä Arvostamme jäsenyyttä[30]

Läsnäolon kirkko -strategiassa keskeisenä painopisteenä on seurakuntien työn edellytysten turvaaminen. Tähän haastoi *Läsnäolon kirkko* -strategian mukaan erityisesti voimakas muuttoliike maalta kaupunkiin. Strategiassa asetettiin tavoitteeksi pyrkimys koko maassa riittävän suuriin yksiköihin, jotta resursseja voidaan suunnata ja siirtää liikkeellä olevan kirkon tarpeiden mukaan. Tavoitteeksi seurakuntien sisällä asetettiin hyvien edellytysten turvaaminen erilaisille ja erikokoisille toiminnallisille yksiköille.[31]

Verrattuna *Läsnäolon kirkkoon* on *Meidän kirkon* painopisteiden asettamisessa pyritty irtautumaan organisaatiolähtöisyydestä ja kuvaamaan kirkon jäsenistössä tapahtuvia muutoksia. Niinpä ensimmäiseksi tavoitteeksi asetettiin hengellisen elämän vahvistuminen. Toinen painopiste nostaa esiin diakonisen ulottuvuuden niin kotimaassa kuin kansainvälisesti. ”Vahvistamme kirkon jäsenyyden merkitystä” on *Meidän kirkon* kenties keskeisin ja kokoavin painopiste. Siinä on selkeästi nähtävissä reagointi tuolloin selkeästi nopeutuneeseen jäsenkatoon. Jäsenyyden vahvistamiseen liittyy kenties strategian eniten keskustelua herättänyt toimenpideehdotus. Sen mukaan kirkko kohtaa jokaisen jäsenensä laadukkaasti vähintään viisi kertaa vuodessa.

Kokonaan organisaatiokysymyksistä ei irrottauduta myöskään *Meidän kirkossa*, vaan yhdeksi painopisteeksi ilmaistaan se, että rakenteet ja talous palvelisivat toimintaa. Tässä näkynee tuolloin voimistumassa ollut keskustelu seurakuntarakenteiden uudistamisen tarpeesta.

28 Tätä yleisluonteista painopistettä on avattu strategiassa, ks. Läsnäolon kirkko 2002, 12–24.

29 Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö 2007, 42–50.

30 Kohtaamisen kirkko 2014, 18–25.

31 Läsnäolon kirkko 2002, 6.

1.7 Mitä hyötyä strategiatyöskentelystä?

Kun strategioita tehdään, on niiden toteutumista myös tärkeä seurata. Tässä suhteessa voidaan tarkastella kahdenlaista toteutumista. Ensinnäkin sitä, millainen jälkivaikutus koko kirkon strategioilla on ollut. Onko niitä hyödynnetty kirkon piirissä, ja onko niillä ollut vaikutusta muihin strategioihin? Toiseksi voidaan kysyä, ovatko strategian visiot toteutuneet strategisten tavoitteiden avulla.

Strategioiden jälkivaikutusta

Vaikka *Läsnäolon kirkko* laadittiin keskushallinnon ja hiippakuntien tarpeisiin, se toimi inspiroijana laajemmin ja sen pohjalta laadittiin myös joukko toimialakohtaisia strategioita. Kirkon tutkimuskeskuksen syksyllä 2007 tekemässä nelivuotiskertomuskyselyssä seurakunnat arvioivat *Läsnäolon kirkko* -strategian vaikutusta oman seurakuntansa strategiseen suunnitteluun. Noin 40 prosenttia seurakunnista ilmoitti laatineensa oman toimintastrategian. Strategian laatineista seurakunnista 63 prosenttia ilmoitti kokonaiskirkon strategialla olleen jossain määrin vaikutuksia oman seurakunnan strategiaan ja yhdeksässä prosentissa seurakunnista vaikutusta oli ollut paljon. Lähes neljännes seurakunnista arvioi, että kokonaiskirkon strategialla ei ollut ollut mitään vaikutusta oman seurakunnan suunnitteluun.

Meidän kirkko -strategian vaikutusta tutkittiin seurakuntakyselyllä syksyllä 2010. Kyselyyn vastanneista seurakunnista 65 prosenttia ilmoittaa laatineensa oman strategian. Seurakunnista lähes kolmannes arvioi, että *Meidän kirkko* oli vaikuttanut seurakunnan strategiaan paljon. Yhteensä 84 prosenttia vastaajista arvioi, että yhteisellä strategialla oli ollut ainakin jonkin verran vaikutusta oman strategian syntyyn. Paitsi seurakuntien strategioihin *Meidän kirkko* on vaikuttanut myös seurakuntien vuosisuunnitteluun (paljon 14 %) ja kolmivuotissuunnitelmiin (paljon 12 %). Työalojen suunnitelmia yhteinen strategia ohjasi paljon 11 prosentissa seurakunnista. Selvitysten mukaan siis kokonaiskirkollisen strategiatyön vaikutus seurakuntien strategioihin oli merkittävästi lisääntynyt *Läsnäolon kirkko* -strategiaan verrattuna.

Kohtaamisen kirkko -strategia on vielä niin uusi, että sen vaikutuksia kirkon strategiatyöhön on ennenaikaista arvioida kattavasti. On kuitenkin nähtävissä, että myös sitä ollaan ottamassa käyttöön seurakuntien strategiatyössä. Esimerkiksi Espoon seurakuntayhtymä hyväksyi syksyllä 2016 uuden strategian, joka rakentuu *Kohtaamisen kirkon* painotuksille.[32]

Toimintaympäristön muutokset ennakoitua nopeampia

Yksi havainto näyttää pätevän kirkon 2000-luvun strategiatyöskentelyn koko kaareen: muutossyklit ovat olleet nopeampia kuin strategioiden toimintaympä-

32 Jormakka 2010, 7, 15.

ristöanalyyseissä on ennakoitu. Esimerkiksi uskontojen asemaa julkisessa tilassa on haastettu muun muassa suhteessa koulun juhlaperinteeseen ja uskonnonopetukseen ja puolustusvoimien uskonnollisiin traditioihin tavalla, jota ei ollut vielä 2000-luvun alussa nähtävissä.

Myös jäsenyydessä tapahtuneet muutokset ovat olleet ennakoitua nopeampia. Vaikka esimerkiksi *Meidän kirkko* -strategiassa nähtiin kirkkoon kuuluvien osuuden pieneneminen, muutoksen nopeutta ei täysin osattu arvioida. Strategiassa esitettiin kolme pitkän tähtäimen vaihtoehtoista skenaariota. Niistä positiivisimman mukaan kirkkoon saattaisi vuonna 2030 kuulua 75 prosenttia väestöstä ja keskimmäisen skenaarion mukaan 67 prosenttia väestöstä. Mietinnössä oli ennakoitu vielä tätäkin huonompaa skenaariota, jos eronneista pääosa on nuoria aikuisia. Tällöin kastettujen osuus pienenisi, kun yhä useammasta pariskunnasta kumpikaan ei kuulu kirkkoon eikä lasta voida kastaa. Kun jo vuoden 2015 lopussa kirkkoon kuuluvien osuus oli laskenut 72,9 prosenttiin suomalaisista, voinee todeta, että tällä hetkellä liikutaan edellä mainitun huonoimman skenaarion kehitysuralla tai lähellä sitä.

Strategiat viitoittaneet tietä tulevaan ja auttaneet seurakuntia

Kun pohditaan strategian vision toteutumista, on katsottava itse visiota. Kirkollisten strategioiden luonteeseen ei ole kuulunut selkeiden poissulkevien strategisten valintojen tekeminen, kuten vaikkapa yritysten strategioissa, joissa joskus luovutaan jopa kokonaisesta toimialasta. Kirkon strategioissa on ollut enemmänkin kyse siitä, että on haluttu antaa jollekin asialle tai lähestymistavalle lisää painoarvoa, toisin sanoen vahvistaa jotakin jo idullaan olevaa kehityskulkua.

Kun kirkon strategioita tarkastellaan edellä mainitusta näkökulmasta, voidaan sanoa, että 2000-luvun kolme strategiaa ovat toteutuneet kohtuullisen hyvin. Ne ovat onnistuneet sanoittamaan käynnissä olevaa muutosta ja muutospaineita melko hyvin. Kun yhteisistä strategioista on poimittu ajatuksia hiippakuntien ja seurakuntien strategioihin, voi sanoa, että kirkossa on tätä kautta syntynyt samansuuntaista strategista liikettä ja reagointia asioihin.

Yksi esimerkki siitä, miten kolme strategiaa ovat kuljettaneet kirkkoa eteenpäin, on tapa, jolla niissä on sanoitettu kirkon tilanteen muuttumista yhä enemmän missionaarisempaan suuntaan. Toimintaympäristön moniuskontoistuminen, maallistuminen ja kirkon jäsenyyden muuttuminen yhä vähemmän itsestäänselvyydeksi ovat muuttaneet kirkon käsitystä itsestään. Itsestään selvästi suomalaiseen yhteiskuntaan kuuluvasta kansankirkosta on tullut yhä enemmän itsensä maailmanlaajaan hengelliseen kristittyjen yhteisöön samaistava Kristuksen kirkko Suomessa. Kysymyshän on itse asiassa paluusta juurille. Voikin ajatella, että strategioissa kuvatut muutospolut ovat osaltaan pakottaneet kirkkoa etsimään olemuksensa ydintä uudessa, epävarmemmassa tilanteessa. Tämä on heijastunut toimintaan muun muassa siten, että toiminnallisissa tavoitteissa jumalanpalveluselämä on palannut kirkon elämän keskiöön.

Jo *Läsnäolon kirkko* -strategiassa oli näkemys kansainvälisyyden merkityksen kasvamisesta:

> *Kristuksen kirkon perustehtävän toteuttamista maantieteellisistä rajoista riippumatta. Ulko- ja sisälähetyksen rajat ovat häviämässä. Lähetystyö ja kansainvälinen diakonia saavat entistä vahvemman aseman kirkon rakenteissa ja elämässä.*[33]

Näkökulman käänne sanoitettiin entistä voimakkaammin *Meidän kirkko* -strategiassa:

> *Länsimaiset kirkot ovat joutuneet uudelleen lähetystilanteeseen, kun kirkosta eroaminen on saanut laajat mittasuhteet. On jouduttu perusteellisesti pohtimaan, mikä on kirkko ja sen perustehtävä maailmassa. Tässä prosessissa kirkon missionaarinen luonne ja identiteetti on alkanut jälleen avautua. Vuorovaikutus etelän vireiden kirkkojen kanssa on vahvistanut pohjoisien kirkkojen missionaarisuutta.*[34]

Myös *Kohtaamisen kirkko* -strategiassa kirkko on paikallisseurakunnassa elävä maailmanlaaja kirkko. *Kohtaamisen kirkko* -strategiassa korostuu kuva kirkosta jäseniinsä tukeutuvana yhteisönä: ”Maailmanlaajuinen kirkko elää jäsenissä ja paikallisseurakunnissa.”[35]

Seurakunnille tehdyn kyselytutkimuksen perusteella voidaan todeta, että strategiatyöskentelyn anti on koettu myönteisenä. Se on tuonut seurakunnan toimintaan selkeyttä ja pitkäjänteisyyttä sekä auttanut hahmottamaan suuria linjoja. Esiin on noussut ajankohtaisia teemoja ja haasteita, joihin seurakunnan olisi toiminnallaan pystyttävä vastaamaan. Kirkkoherrat arvioivat, että strategian laadinnan myötä seurakunnissa on tultu paremmin tietoisiksi toimintaa ohjaavista arvoista. Myös kirkon perustehtävä on kirkastunut ja seurakunnan identiteetti vahvistunut. Kirkkoherran on ”helppo johtaa”, kun tavoitteet ja perusteet päätöksenteolle ovat selvät. Strategiatyöskentely on auttanut ymmärtämään tavoitteiden asettamisen ja seurannan merkitystä työvälineenä.

Suunnitteluprosesseissa luottamushenkilöiden ja henkilöstön yhteistyö nousee arvoonsa. Monet kyselyyn vastanneista olivat saaneet strategian laadintaprosessissa positiivisia kokemuksia siitä, kuinka luottamushenkilöt ja työntekijät voivat toimia yhdessä. Prosessin myötä on syntynyt uudentyyppinen keskustelukulttuuri. Tämä on lisännyt yhteenkuuluvuuden tunnetta, ja luottamushenkilöiden osaamisen merkitys on korostunut positiivisella tavalla. Demokratia on vahvistunut.[36]

---

33 Läsnäolon kirkko 2002, 10.

34 Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö 2007, 12–13.

35 Kohtaamisen kirkko 2014, 16.

36 Haastettu kirkko 2012, 63–64, 67.

Miten eteenpäin strategiarintamalla?

Kolmen tämän vuosituhannen strategiansa myötä kirkko on ottanut käyttöönsä suunnitelmallisen strategisen työskentelyn. Kirkon organisaatiorakenne on strategian luomisen kannalta kuitenkin haastava. Varsinaista hierarkkista strategiajärjestelmää kirkossa ei ole katsottu mahdolliseksi rakentaa. Tämä merkitsee sitä, että kirkon organisaation eri tasoilla laaditut strategiat eivät liity toisiinsa siten, että ylempi velvoittaisi alempaa strategiaa. Yksittäisissä seurakunnissakin päätöksentekojärjestelmät ja suunnittelun tasot saattavat näyttäytyä monikerroksellisina ja vaikeasti hahmotettavina.

Toiminnan suunnittelua voidaan tehdä monenlaisilla välineillä. Kirkossa 2000-luvulla käytössä ollut strategiatyöskentely on yksi. Sen anti kuluvan vuosituhannen alussa kirkolle on ollut toimintaympäristön tietoinen ja syvällinen analyysi ja siitä nousevat toiminnalliset painotukset. Strategiatyöskentelyssä tätä on voitu tehdä tietoisesti ja tarjota materiaalia ja apuvälineitä myös seurakuntien tulevaisuuden suunnittelulle.

Myös kriittisiä kysymyksiä omaksutun strategiamallin suhteen on esitetty. *Kohtaamisen kirkko* -strategian työstämisen yhteydessä kyseenalaistettiin jopa sitä, onko tällainen työskentelytapa ja strategiakieli oikea tapa kirkolle hahmottaa edessä olevaa tulevaisuutta. Vastauksena tähän pohdintaan todetaankin, että *Kohtaamisen kirkko* on toiminnallinen suunta, ei kirkollinen kokonaisstrategia. Strategioista todetaan, että ne tehdään paikallisella tasolla.[37]

Viimeisimmän strategiaprosessin jälkeen on herätty hahmottamaan kirkon tulevaisuustyöskentelyä myös kokonaisuutena. Kolmen strategiaprosessin rinnalla on nimittäin julkaistu kaksi kirkon tulevaisuusselontekoa. Lisäksi myös kirkon nelivuotiskertomusta on haluttu uudistaa.

Tulevaisuudessa onkin syytä varmistaa, että kirkon nelivuotiskertomuksella, tulevaisuuselonteolla ja strategialla on kullakin erilainen rooli ja tehtävä. Se voisi olla seuraava: Nelivuotiskertomus dokumentoi, kartoittaa ja tutkii ilmiöitä. Kirkon tulevaisuusselonteko reflektoi ja syventää valikoitua teemaa koskevaa ymmärrystä kirkon uskon näkökulmasta. Strategia puolestaan ohjaa päätöksentekoa. Näin hahmotettuna kullakin prosessilla on looginen ja legitiimi paikkansa tulevaisuusprosessin kokonaisuudessa.

Kirkon tulevaisuustyöskentelyn eri prosessien valmistelu on syytä sitoa ajallisesti toinen toisiinsa siten, että kirkon nelivuotiskertomuksen valmistuttua kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunta valmistelee siitä mietinnön ja ratkaisee sen, millaista tulevaisuusselontekoa tarvitaan nelivuotiskertomuksessa tehtyjen havaintojen valossa. Vastaavasti tulevaisuusselonteko ja sen fokus on tiedossa strategian valmistelussa.

37 Kohtaamisen kirkko 2014, 5.

2 MONINAISUUS SEURAKUNTATYÖN HAASTEENA

Timo-Matti Haapiainen, Ari Hukari, Jarmo Kokkonen, Kari Kopperi, Kalle Kuusimäki, Päivi Kähkönen, Sampo Muurinen, Kai Peltonen, Pekka Rehumäki ja Kari Ruotsalainen

2.1 Kirkko monimuotoistuvassa Suomessa

Suhtautuminen uskonnolliseen, etniseen ja kulttuuriseen monimuotoisuuteen on keskeinen kysymys globaalitasolta aina paikallisyhteisöihin asti. Monimuotoisuus avaa mahdollisuuksia vuorovaikutukseen mutta lisää myös jännitteitä ja vastakkainasetteluja.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuusselonteossa[38] johtoajatuksena on kaikinpuolisen sosiaalisen ja kulttuurisen moninaisuuden huomioiminen ja kulttuurienvälisyyden lisääminen. Monikulttuurisuus nähdään vallitsevana asiaintilana ja siitä nousevina käytänteinä, joiden avulla pyritään löytämään tapoja erilaisuuden huomioon ottamiselle, dialogille ja kulttuurien välisen vuorovaikutuksen edistämiselle. Monimuotoisuus voidaan helposti nähdä vain maahanmuuton myötä kehittyneenä monikulttuurisuutena, mutta ilmiö on huomattavasti laajempi. Se ilmenee perinteisinä vähemmistökulttuureina sekä suurten asutuskeskusten ja maaseutuympäristön erilaisuutena ja varsinkin pääkaupunkiseudun ja muun Suomen välisenä kulttuurisena erilaisuutena.

Tässä luvussa kuvataan kulttuurisen, uskonnollisen ja yhteiskunnallisen monimuotoistumisen ilmiöitä sekä tapoja, joilla kirkko on niihin pyrkinyt vastaamaan. Monikulttuurisuus, alueiden erilaisuus ja uskonnollinen moninaisuus ovat kannustaneet kirkkoa kehittämään jumalanpalveluselämää, saavutettavuutta ja seurakuntalaisten osallisuutta. Yksinäisyys on yhteiskunnallinen ongelma, jonka kirkko myös kohtaa jatkuvasti. Rakenteellisella tasolla kirkko on entistä enemmän tekemisissä hyvinvointipalvelujen ja niitä koskevien yhteiskunnallisten ratkaisujen kanssa. Luvussa käsitellään myös kirkkoa kansalaisyhteiskunnan toiminnan ja vapaaehtoistyön sekä kirkon työntekijöiden ja heidän muuttuvan roolinsa näkökulmista. Lopuksi tarkastellaan kirkollista työtä hiippakunnissa.

38 Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa 2014.

Monikulttuurinen kirkko

Sosiaalisen, kulttuurisen ja uskonnollisen moninaistumisen haasteet ovat Suomessa verrattain uusi ilmiö. Suomea on totuttu pitämään suhteellisen homogeenisena yhteiskuntana. Perinteiset vähemmistökulttuurit, ruotsin- ja saamenkielinen väestö sekä romanit tai uskontovähemmistöt juutalaiset ja tataarit, eivät ole särkeneet tätä kuvaa. Kansainvälisessä muuttoliikkeessä Suomi oli pikemmin lähtömaa kuin kohdemaa.

Kotoisista vähemmistöistä saamelaiset ovat Euroopan Unionin ainoa alkuperäiskansa. Saamelaisia on Suomessa noin 10 000. Suurin osa saamelaisista asuu nykyisin saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella, eniten pääkaupunkiseudulla. Suomessa puhutaan kolmea saamenkieltä: pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea. Kolttasaamelaiset kuuluvat pääsääntöisesti Suomen ortodoksikirkkoon. Saamelaisilla on vanha ja monimuotoinen kulttuuriperinne.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon saamelaistyön sihteerin virka perustettiin Oulun hiippakuntaan 2008. Työ on laajentunut vuosi vuodelta. Vuonna 2012 Inarissa pidetyn Saamelaiset kirkossa -seminaarin jälkeen saamelaistyö tuli osaksi Kirkkohallituksen työtä. Aikaisemmin Oulun hiippakunnassa toiminut Saamelaistyön neuvottelukunta siirtyi Kirkkohallituksen vastuulle, ja samalla saamelaistyölle nimettiin vastuuhenkilö. Kirkon saamelaistyön sihteeri on solminut yhteyksiä ja saanut alulle lukuisia uudistuksia saamelaisten aseman parantamiseksi kirkossa.

Maahanmuuton alkaessa 1980-luvun lopulla hitaasti kasvaa Suomessa oli noin 26 000 ulkomaiden kansalaista. Käännekohtana voi pitää vuotta 1990, jolloin inkeriläiset saivat paluumuuttajastatuksen, ja maahan alkoi tulla turvapaikanhakijoita Somaliasta. Vuonna 2013 ulkomaalaistaustaisten henkilöiden lukumäärä Suomessa oli ylittänyt 300 000 rajan. Lukumäärä on siis enemmän kuin kymmenkertaistunut viimeisen 25 vuoden aikana.

Valtaosa Suomeen tulleista maahanmuuttajista on viime aikoihin asti ollut kristittyjä.[39] Vuoden 2015 syyspuolella moninkertaiseksi kasvanut turvapaikanhakijoiden määrä tulee lisäämään muslimien suhteellista osuutta. Myös uskonnottomuus on osa suomalaista uskonnollista todellisuutta. Lähes joka neljäs suomalainen ilmoittaa tällä hetkellä olevansa uskonnollisesti sitoutumaton. Uskonnottomia, joille kirkosta tai uskonnosta irtautuminen on arvo sinänsä, arvioidaan pääkaupunkiseudulla olevan jo noin 15 prosenttia. Erityisen paljon heitä on nuorten aikuisten ikäryhmässä.

Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa moniäänisen kirkon haasteisiin ja mahdollisuuksiin herättiin kuluvan vuosikymmenen alussa. Tultuaan valituksi virkaansa arkkipiispa Kari Mäkinen viittasi moninaistumisen haasteeseen useissa

39 Tutkija Tuomas Martikainen (2011) arvioi, että vuonna 2009 Suomessa asuvista ulkomailla syntyneistä reilusti yli puolet (53–61 %) on kristittyjä, vajaa viidennes (17–19 %) muslimeja, 11–21 % uskonnottomia ja 1–4 % muita (buddhalaisia, hinduja, sikhejä).

haastatteluissa. Avatessaan kirkolliskokousta vuonna 2011 hän huomioi kirkossa vallitsevien näkemysten erilaisuuden ja jopa erimielisyyden. Moniäänisyys nousee luterilaisesta itseymmärryksestä ja yhteisestä pappeudesta. Moniäänisessä kirkossa jäsenillä on oikeus omaan ääneen kirkossa ilman torjutuksi tulemisen pelkoa. Kirkolliskokous ilmaisi samana vuonna tarpeen syventää yhteyttä eri tavoin ajattelevien välillä. Se pyysi piispainkokoukselta toimia kirkon sisäisen yhteyden edistämiseksi. Piispainkokous julkaisi vetoomuksen Kutsu yhteyteen[40] elokuussa 2014.

Alueellinen erilaistuminen

Vilkkaan maassamuuton ja kaupungistumiskehityksen ilmiöt ovat johtaneet 2000-luvulla kasvavaan alueelliseen erilaistumiseen ja eriarvoistumiseen. Maan aluehierarkia on tällä hetkellä jakautunut Helsingin vaikutusalueeseen (metropolialue), suuriin ja keskisuuriin kaupunkiseutuihin (13 suurinta kaupunkiseutua), noin 40–50 maakuntakeskukseen tai seutukaupunkiin, suurten kaupunkien kehyskuntiin ja muihin kuntiin. On arvioitu, että 90 minuutin ajoaikaetäisyydellä Helsingistä, Turusta tai Tampereesta asuu vuonna 2030 jo 3,2 miljoonaa ihmistä eli 60 prosenttia maan asukkaista. Etelä- ja Lounais-Suomi muodostavat tällöin lähes yhtenäisen työssäkäyntialueen.

Väestöstä liki kolmannes asuu tällä hetkellä maaseudulla. Enemmistölle suomalaisista maaseutu on vapaa-ajan ympäristö ja lomanviettopaikka. Maaseutu ei ole yhtenäinen kokonaisuus. Harvaan asutulla maaseudulla, maaseudun paikalliskeskuksissa tai kaupunkien läheisellä maaseudulla elämisen edellytykset poikkeavat toisistaan. Alueellisissa hyvinvointiselvityksissä on havaittu, että harvaan asutulla maaseudulla ja korkean elintason kaupunkialueilla on eniten pahoinvointia. Eniten suhteellista hyvinvointia esiintyy kaupunkien läheisellä maaseudulla. Koulutuksen kentällä maan arvioidaan jakautuneen metropoli- ja suuriin kasvukeskuskaupunkeihin (yliopisto- ja muun koulutuksen keskittymiä), hyvinvoiviin keskikokoisiin ja kaupunkimaisiin alueisiin kehyskuntineen (jonkin verran koulutustarjontaa) sekä tyhjenevään ja harvaan asuttuun alueeseen ilman koulutustarjontaa.

Kirkon uusimman maaseutulinjauksen[41] tarkoitus on kannustaa kirkkoa pysymään maaseudun ihmisten rinnalla ja etsimään uusia keinoja heidän ja luomakunnan kohtaamiseen. Kirkon tulee maaseudulla tukea erityisesti työttömyyden ongelmista kärsiviä ihmisiä ja perheitä, edistää luonnonympäristön suojelua paikallisesti ja ylläpitää evankeliumin sanomasta kumpuavaa luottamusta, elämänuskoa ja rohkeutta.

40 Kutsu yhteyteen 2014.

41 Lähiseurakunta – maaseudun henki ja elämä 2015.

Jumalanpalveluselämän monimuotoisuus

Uskonnollisen moninaistumisen haaste oli tavallaan noussut asialistalle jo vuonna 2008, kun kirkolliskokous päätti käynnistää hankkeen kirkon jumalanpalveluselämän kehittämiseksi. Hankkeessa haluttiin liittyä viimeisimpään jumalanpalvelusuudistukseen, joka korosti paikallisten toteuttamistapojen moninaisuutta. Hankkeen tavoitteeksi kiteytyi rikas ja monipuolinen jumalanpalveluselämä, jossa on sekä inhimillistä lämpöä että hengellistä syvyyttä. Laadun paranemisen odotettiin näkyvän osallistujamäärien kasvuna. Jo ennen hanketta Porvoon hiippakunnan jumalanpalveluselämää kehitettiin osin samojen periaatteiden mukaan hiippakunnallisen projektin kautta.

Kehittämishanke toteutettiin vuosina 2011–2013 nimellä Tiellä – På väg. Hankkeessa lähdettiin liikkeelle jumalanpalveluselämän kokonaisuudesta. Tämän myötä löytyi uusia näkökulmia seurakunnan toiminnan ja jumalanpalveluselämän eri osien yhteenkuuluvuuteen.

Niin sanottujen erityismessujen sijaan useimpien hankeseurakuntien huomio kiinnittyi sunnuntain pääjumalanpalvelukseen, jota tahdottiin kehittää yhteiseksi, avoimeksi ja kutsuvaksi. Sekä messun kulkua ja osia kuten esirukousta että messuun liittyvää muuta toimintaa kuten kirkkokahveja kehitettiin yhteisön, osallisuuden ja vieraanvaraisuuden näkökulmasta. Seurakuntalaisten osallisuutta jumalanpalvelusten suunnitteluun ja toteuttamiseen lisättiin esimerkiksi perustamalla vapaaehtoisten seurakuntalaisten messuryhmiä.

Hankkeessa kävi ilmi, että käsikirjojen tarjoamat mahdollisuudet tunnetaan suhteellisen huonosti. Jumalanpalvelusuudistus saatettiin kokea menneeksi tapahtumaksi, vaikka se oli ja on vielä kesken. Samalla nousi esille tarve kehittää käsikirjaa ja sen käyttöä nykyistä notkeammin.

Hanke osoitti johtajuuden ja asenteiden merkityksen jumalanpalveluselämän kehittymiselle. Kirkkoherran ja muiden työntekijöiden asenteet jumalanpalvelusta ja sen kehittämistä kohtaan ovat ratkaisevassa roolissa seurakuntalaisten osallisuuden toteutumisen kannalta. Tarve jumalanpalveluselämän johtamista tukevalle koulutukselle ja toiminnalle on ilmeinen.

Hankkeen tuloksena erityisesti osallisuuden kokemukset messun yhteydessä alkoivat lisääntyä. Hankkeen päätöstilaisuus Parahat evähät pidettiin Seinäjoella helmikuussa 2014. Päiville osallistui yli 800 henkeä. Seinäjoen päivät saivat jatkoa jo seuraavana vuonna Jaetut eväät -päivillä Jyväskylässä. Näillekin päiville riitti osallistujia noin 540. Huomionarvoista Jyväskylän päivillä oli seurakuntalaisten suuri määrä, noin neljäsosa kaikista osallistujista, mikä heijastelee meneillään olevaa osallisuuden nousua jumalanpalveluselämässä.

Kirkon jumalanpalveluselämässä on käynnissä laajempi myönteinen kehitys. Kertomukset tästä ovat kantautuneet Kirkkohallitukseen hiippakuntien, yliopiston ja mediankin kautta. Ilmiön taustalla on osittain Tiellä – På väg -hankkeen käynnistämä murros. Innostus ja kehittämisen henki ovat tarttuneet hankeseura-

kunnista naapuriseurakuntiin. Osallisuus ja vieraanvaraisuus on otettu keskeisiksi teemoiksi jumalanpalveluskoulutukseen. Kehitys ohjaa paneutumaan seurakuntien ja kirkon sekä seurakuntalaisuuden identiteettiin.

Antaessaan vuonna 2010 Kirkkohallituksen tehtäväksi suomen- ja ruotsinkielisen virsikirjan lisävihon laatimisen kirkolliskokous toivoi muun muassa kansainvälisyyden huomioimista. Lisävihko tarjoaa tilaisuuden esitellä tekstisisällöllisesti, musiikillisesti ja kielellisesti uudenlaista ilmaisua. Lisävihot (suomenkielisiä virsiä 79 ja ruotsinkielisiä 147) hyväksyttiin marraskuussa 2015. Kansainvälisyys on otettu lisävihoissa huomioon, sillä uusia virsiä on mahdollista laulaa peräti 24 eri kielellä. Joihinkin suomenkielisiin ja ruotsinkielisiin virsiin tulee lisäksi tukiviittomat, ja lisävihkoista ilmestyy myös pistekirjoitusversiot.

Kirkko kaikkien saavutettavaksi

Kirkon tulee huolehtia siitä, että se pysyy kaikissa olosuhteissa lähellä ihmisiä. Kristillisen ihmiskäsityksen mukaan Jumalan kuva meissä ilmenee juuri rikkaan erilaisuuden kautta. Evankeliumi kutsuu rakentamaan kaikkien ulottuvilla olevaa yhteisöä. Kirkon saavutettavuusohjelma[42] julkaistiin vuonna 2012. Sen tavoitteena on edistää yhdenvertaisuutta ja kaikkien ihmisten mahdollisuutta osallisuuteen riippumatta heidän erilaisista ominaisuuksistaan. Saavutettavuusajattelu on kokonaisvaltaista ja esittää keinona fyysisestä ympäristöstä, kommunikoinnista, rakenteista, ymmärtämisestä tai asenteista nousevien osallisuuden esteiden purkamista seurakuntien toiminnassa. Joissakin suuremmissa seurakunnissa ja seurakuntayhtymissä on kertomuskaudella ehditty laatia saavutettavuusohjelmia.

Kirkolliskokouksen toimeksiantoon saavutettavuusohjelman laatimisesta liittyi materiaalin tuottaminen erityisesti kehitysvammaistyöhön. Kertomuskaudella on tuotettu käyttöön rippikoulukirjat vaikeimmin kehitysvammaisille ja erityisrippikoulun opettajan opas lievästi tai keskiasteisesti kehitysvammaisten rippikouluun.

Selkokielisten materiaalien käyttäjäkunnan on arvioitu olevan noin 500 000 hengen suuruinen. Kirkon selkosivujen uusiminen ja tuottaminen on osoittautunut oikea-aikaiseksi toimeksi myös muistihäiriöisille vanhuksille ja niille, joille suomi on vieras kieli.

2.2 Yksinäisyys, turvattomuus ja osattomuus

Yhteiskunnan kulttuurinen monimuotoistuminen, elämäntapojen erilaistuminen sekä valinnan mahdollisuuksien lisääntyminen tuovat parhaimmillaan ihmisille uusia mahdollisuuksia ja rikastavat elämää. Ilmiöllä on kuitenkin myös

42 Saavu 2012.

kääntöpuolensa. Yksinäisyystutkija Juho Saari on todennut, että ”elämme entistä enemmän valintojen kulttuurissa: koko ajan pitää valita, kenen kanssa haluaa olla tekemisissä.”[43] Sosiaalisen elämän alueella tehtyjen valintojen seurauksena osa ihmisistä saattaa ajautua sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle. Seuraavassa käsitellään kirkon ja seurakuntien toimintaa yksinäisyyden kohtaamisen näkökulmasta. Kirkko korostaa toiminnallisessa strategiassaan *Kohtaamisen kirkko* kohtaamisen merkitystä ja toiminnan suuntaamista yhä enemmän sinne, missä ihmiset ovat, toimivat ja kokoontuvat. Kirkossa ja seurakunnissa tulisi nähdä erityisesti ne, joita muut eivät huomaa, ja kehittää toimintaa niin, että se vastaa yhä paremmin ihmisten tarpeisiin.

Yksinäisyyttä ja yksinäisiä on ollut aina ja kaikissa ihmisryhmissä. Yksinäisyystutkijat ovat todenneet, että kukaan ei synny yksinäisenä. Yksinäisyys syntyy vähitellen riippuen siitä, miten ihmiset kohtaavat toisensa. Vastentahtoinen yksinäisyys on negatiivinen psyykkinen olotila, jossa ihminen kokee ahdistusta määrällisesti tai laadullisesti puutteellisista ihmissuhteista.

Suomessa yksinäisyys on Euroopan muihin maihin verrattuna vähäistä. Tästä huolimatta Suomessa noin joka viides yli 15-vuotiaista kokee yksinäisyyttä säännöllisesti. Joka kymmenes on ollut yksinäinen yli vuoden. Yksinäisyyden on todettu olevan pysyvää ja periytyvää. Tutkimusten mukaan miehet kokevat jonkin verran enemmän yksinäisyyttä kuin naiset, nuoret ja vanhat enemmän kuin muut ikäryhmät, naimattomat enemmän kuin naimisissa olevat ja lapsettomat enemmän kuin perheelliset. Erityisen paljon, ja erityisen pitkäaikaisin seurauksin, yksinäisiä on lasten ja nuorten keskuudessa. Vaikka ihminen voikin kokea itsensä yksinäiseksi myös asuessaan muiden kanssa, lisää yksinasuminen yksinäisyyden kokemisen todennäköisyyttä. Yksin elävien osuus väestöstä on lisääntynyt nopeasti ja on Tilastokeskuksen mukaan tällä hetkellä noin 40 prosenttia kotitalouksista.[44]

Yksinäisyys on sekä yksilön että yhteiskunnan ongelma. Se vähentää ihmisen hyvinvointia ja onnellisuutta ja kuluttaa yhteiskunnan resursseja. Yksinäiset käyttävät julkisia terveyspalveluja paljon enemmän kuin muut. Samalla he saattavat jäädä ilman kokemusta oikeasta kohtaamisesta.

Yhteiskunnalliset muutokset yksinäisyyden taustalla

Yksinäisyydestä on tullut merkittävä sosiaalinen kysymys. On todettu, että ihmisten riski kokea yksinäisyyttä on lisääntynyt elintason nousun, ystävien merkityksen korostumisen ja perherakenteiden muutoksen myötä. Materiaalisen elintason noustessa sosiaaliset suhteet ovat muuttuneet aikaisempaa keskeisemmäksi onnellisuuteen vaikuttavaksi tekijäksi. Sosiaalisten suhteiden puuttumisesta on

43 Saari 2010.

44 Tilastokeskus, Väestö sukupuolen, iän ja perheaseman mukaan alueittain 2005–2015.

tullut aikaisempaa keskeisempi hyvinvointivaje, ja yksinäisyys on muodostunut merkittäväksi hyvinvointiin vaikuttavaksi tekijäksi.

Yksilöllisyyden korostaminen ja yhteiskunnassa vaikuttavat rahaan perustuvat arvot vaikuttavat yksinäisyyden kokemukseen. Kiristyvä kilpailu tuottaa voittajia ja häviäjiä. Belgialaisen psykologin ja psykoanalyytikon Paul Verhaeghenin[45] mukaan länsimaisessa kulttuurissa vaikutti aikaisemmin neljä vahvaa voimaa: uskonnollinen, poliittinen, kulttuurinen ja taloudellinen. Nykyisin raha on keskeisin arvo, ja menestys on ihmisen arvon mittari. Menestyvä ihminen tuottaa ja kuluttaa paljon, ”luuserit” ahdistuvat ja masentuvat. Yksinäisyys on rahan vallan aikakauden kärsimyksen surullisin seuraus ja yhteinen nimittäjä. Englantilainen Sue Gerhardt[46] viittaa samankaltaiseen ilmiöön puhuessaan ihmisten sisällä olevasta tyhjyydestä, yksinäisyydestä ja kaipauksesta, jota yritetään täyttää materialla ja nautinnoilla, kuluttamalla.

Yksinäisyydestä ja ulkopuolisuudesta radikalisoitumiseen

Yksinäisyys voi johtaa kokemukseen ulkopuolisuudesta, syrjäytetyksi tulemisesta ja toimintakyvyn lamautumiseen. Ulkopuolisuus ja yksinäisyys voivat aiheuttaa eriarvoisuutta, näköalattomuutta ja toivottomuutta. Nämä kokemukset voivat äärimmillään johtaa suvaitsemattomuuden, vihanilmausten ja radikalisoitumisen lisääntymiseen.

Ihmisen perustarve on olla yhteydessä ja liittyä toisiin ihmisiin. Jos nämä tarpeet eivät täyty hyvissä ja rakentavissa vuorovaikutussuhteissa, ne voivat korvautua yhteisöissä, jotka hyväksikäyttävät näitä perustarpeita tuhoavalla tavalla omien tavoitteidensa toteuttamiseksi. Siksi yksinäisyyden torjuminen sekä osallisuuden ja yhteisöllisyyden vahvistaminen ovat paras keino torjua ääriajattelua ja väkivaltaista radikalisoitumista.

Yksinäisyys koskettaa erityisellä tavalla maahanmuuttajia. Yksinäisyys yhdistettynä työttömyyteen ja taloudelliseen ahdinkoon saattaa tuottaa kokemuksia merkityksettömyydestä ja kokonaisvaltaista pettymystä Suomea kohtaan. Erityisen haasteen muodostavat maahan muuttaneiden vanhempien lapset ja heidän integroitumisensa yhteiskuntaan. Maahanmuuttajat kaipaavat tasa-arvoista asemaa ja merkityksellisiä vastuita yhteisöissä. He kaipaavat tehtäviä, jotka antavat kokemuksen osallisuudesta ja kuulumisesta. Yhteiskuntarauhan kannalta tärkeä kotoutuminen edellyttää positiivista vastaanottoa sekä avointa ja vastaanottavaa suhtautumista maahan muuttavia ihmisiä kohtaan. Seurakunnilla on tässä merkittävä rooli.

45 Verhaeghen 2011.

46 Gerhardt 2010.

Kansallinen väkivaltaisen radikalisoitumisen ja ekstremismin ennaltaehkäisyn toimenpideohjelman luonnos[47] korostaa ennaltaehkäisyn merkitystä ja eri toimijoiden välistä yhteistyötä. Uskonnollisten yhteisöjen roolia korostetaan. Radikalisoitumisen ja väkivaltaisen ekstremismin ehkäisyn toimintamallit tähtäävät nimenomaan yksinäisyyden ja syrjäytymisen ehkäisyyn sekä vanhemmuuden vahvistamiseen. Sama päämäärä on myös monilla kirkon toiminnoilla.

Kirkko ennaltaehkäisee ja torjuu yksinäisyyttä ja ulkopuolisuutta

Yksinäisyyden vastavoimia ovat yhteisöllisyys ja välittäminen. Seurakunnat ovat tärkeitä yksinäisyyden ennaltaehkäisijöitä tarjotessaan mahdollisuuksia kohtaamiseen, erilaisia ryhmiä ja yhteen tulemisen areenoita. Usein näistä on apua, erityisesti silloin, kun yksinäisyys on lähinnä uhka ja kun kyky ja halu hakeutua seuraan ovat vielä tallella.

Tutkimukset antavat viitteitä siitä, että syvimmästä yksinäisyydestä kärsiviä ei saada mukaan sellaiseen toimintaan, joka merkittävästi vähentäisi yksinäisyyttä. Yksinäisyyteen kytkeytyvä passivoituminen vaatiikin toimijoilta erityistä aktiivisuutta. Tarvitaan aiempaa yksilöidympää, etsivää työtä – menemistä sinne, missä ihmiset ovat.

Yksinäiset, jotka eri syistä johtuen eivät pysty astumaan kotinsa ulkopuolelle, etsivät nykyään vertaistukea ja ystäviä netistä, joka tarjoaa turvallisen ja helpon tavan rakentaa kontakteja. Kirkko onkin viime vuosina kehittänyt verkkotoimintaa voimallisesti ja luonut kohtaamisen areenoita verkkoympäristöihin kaiken ikäisille, osin yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. Suomen vanhin puhelinauttaja, vuonna 1964 perustettu Palveleva puhelin, saa vuosittain lähes 200 000 yhteydenottoa, joista noin 40 prosenttiin kyetään vastaamaan. Suurin osa keskusteluista käsittelee yksinäisyyttä ja ihmissuhteita. Palvelevan puhelimen päivystäjiä on yli 2 000, joista vapaaehtoisia 1 400. Palveleva puhelin on laajentanut toimintansa myös verkkoon.

Tukea perhesuhteisiin ja vanhemmuuteen

Ihminen saa potentiaalinsa käyttöön vuorovaikutuksessa toisiin ihmisiin. Vuorovaikutus ja sen laatu ovat avainasemassa ihmisen hyvinvoinnissa. Ihminen tarvitsee yhden tai useamman ihmisen, johon voi luottaa, joka kannustaa ja johon voi kiintyä. Erityisen tärkeää tämä on lapsille. Hyvät vuorovaikutussuhteet ovat avainasemassa kasvussa, identiteetin muodostuksessa ja oppimisessa. Sosiaalinen verkko voi paikata muita aukkoja hyvinvoinnissa.

47 Kansallinen väkivaltaisen radikalisoitumisen ja ekstremismin ennaltaehkäisyn toimenpideohjelma 2016.

Kirkon kasvatuksen linjaus[48] korostaa ihmisen kokonaisvaltaisen kasvun ja kehityksen tukemista kaikissa elämänkaaren vaiheissa. Kirkko haluaa tukea varhaisia vuorovaikutussuhteita ja vanhemmuutta sekä luoda edellytyksiä turvalliselle vanhemmuudelle ja varhaisille kiintymyssuhteille. Kirkon varhaiskasvatuksen näkökulmasta seurakunnan toiminta voi toimia yksinäisyyttä ehkäisevänä sekä lasten että vanhempien kohdalla. Erityisesti perhekerhot ja muu vanhempi–lapsi-toiminta kokoavat yhteen vuodesta toiseen merkittävän määrän kotona olevia vanhempia ja lapsia (1,1 miljoonaa kävijää v. 2014). Kirkon perheneuvontatyön (parisuhteen ja vanhemmuuden tuki) kysyntä nousee vuosi vuodelta. Vuonna 2015 kirkon perheneuvonnassa kävi yli 18 000 ihmistä, heistä 43 prosenttia miehiä. Asiakkaiden keski-ikä on laskenut, suurimman ikäryhmän muodostavat 30–39-vuotiaat pienten lasten vanhemmat. Perheneuvonta on laajentanut toimintansa myös verkkoon.

Kirkolliskokousaloitteen pohjalta syntyneessä laajassa Parisuhteen palikat -hankkeessa (2006–2015) on kehitetty vuosien varrella lukuisia menetelmiä, jotka auttavat ja tukevat rakentamaan ja lisäämään läheisyyttä ja muodostamaan hyviä vuorovaikutussuhteita elämän eri vaiheissa (seurustelu, parisuhde, vanhemmuus ja isovanhemmuus).

Lasten ja nuorten ulkopuolisuuden ehkäisy ja osallisuuden lisääminen

Kirkossa on lähdetty vahvasti ennaltaehkäisemään ja torjumaan lasten ja nuorten yksinäisyyttä ja eriarvoistumista. Lasten ja nuorten yksinäisyyden ja ulkopuolisuuden torjumiseksi on pyritty vahvistamaan lasten ja nuorten omaa toimijuutta ja osallisuuden kokemuksia. Samalla on yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa kehitetty lukuisia erilaisia toimintamuotoja.[49] Nyt on henki päällä -kiertue teki tunnetuksi kirkon erityisnuorisotyötä ja työtä ulkopuolisuuden ehkäisemiseksi.

Pyrkimys lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamiseen näkyy myös kirkkohallituksen hyväksymissä kasvatuksen kehittämisasiakirjoissa sekä monissa Kirkkohallituksen hankkeissa. Näistä tärkeimpiä ovat olleet lapsivaikutusten arvioinnin tukeminen, kirkolliskokousaloitteeseen perustunut 10–14-vuotiaiden seurakuntalaisuuden vahvistaminen, nuorten osallisuuden vahvistaminen, käynnissä oleva rippikoulu-uudistus sekä isostoiminnan linjaukset.[50]

---

48 Meidän kirkko – kasvamme yhdessä 2010.

49 Esimerkiksi Moottoripaja-hanke yhteistyössä Nuorten Keskuksen kanssa. (http://www.nuortenkeskus.fi/fi/toimintaa/moottoripaja) ja Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy (PIKI) -hanke yhteistyössä Seurakuntien Lapsityön Keskuksen kanssa (http://www.evl-slk.fi/tyon_tueksi/piki).

50 Ks. lähemmin lapsivaikutusten arvioinnista (http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content46688F); 10–14-vuotiaiden seurakuntalaisuuden vahvistamisesta Tytöt ja pojat seurakuntalaisina -asiakirja; nuorten osallisuuden vahvistamisesta Nuoret seurakuntalaisina -asiakirja; käynnissä olevasta rippikoulu-uudistuksesta (http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?Open&cid=Content1FBAAA) sekä isostoiminnasta Isoja ihmeitä – isostoiminnan linjaus 2016 -asiakirja.

2.3 Kirkko ja hyvinvointipalvelut

Professori Juha Siltala kirjoitti joulukuussa 2015, että menetysten uhkaamina ihmiset ovat itsekkäämpiä ja toimivat lyhytjännitteisemmin kuin kokiessaan olevansa turvassa:

> *Jos sosiaalietuudet jäävät tarveharkintaisina vain marginaaliryhmille, veroa maksavat keskiryhmät eivät tunne etuuksien saajia kaltaisikseen eivätkä voi kuvitella itse olevansa joskus sosiaalisen avun tarpeessa. Aletaan huolestua vapaamatkustajista ja etuuksien väärinkäytöstä. Jos yhteiskunta jakautuu kovin jyrkästi köyhiin ja rikkaisiin, päihteiden käyttö, lapsikuolleisuus ja väkivaltarikokset lisääntyvät. Myös rikkaat voivat paremmin tasa-arvoisemmissa yhteiskunnissa, joissa keskinäisen vertailun stressi jää vähemmäksi eikä pärjäämättömyys pudota ihmistä epäinhimillisiin oloihin.*[51]

Osmo Soininvaara kirjoitti jo Siltalaa aiemmin tulonjaon polarisoitumisesta todeten vahvan keskiluokan olevan yhteiskuntarauhan edellytys, koska tulonjaon polarisoituminen on paitsi ikävä myös vaarallinen asia.[52] Kärjistynyt eriarvoisuus ja hyvinvointierot johtavat vakavimmillaan yhteiskuntarauhan järkkymiseen. Työttömyys, köyhyys ja syrjäytyminen koskettavat alueellisen eriytymisen lisäksi väestöryhmistä varsinkin nuoria aikuisia, ikääntyviä ja maahanmuuttajia. Taloudellisen eriarvoisuuden ja terveyserojen kasvu sekä alueiden ja ihmisten kokemusmaailmojen eriytyminen ovat hyvinvoinnin uhkia.

Polarisaatiokehityksen ehkäisemisessä harjoitettava yhteiskuntapolitiikka on keskeisessä asemassa. Suuri osa väestöstä voi hyvin, mutta sosioekonomiset, alueelliset ja sukupuolen mukaiset erot terveydessä ja hyvinvoinnissa ovat edelleen suuria, eikä niiden kaventaminen ole edennyt toivotusti. Eriarvoisuuden vähenemisen ja sosiaalisen pääoman kasvun kautta tapahtunut positiivinen kehitys on pysähtynyt 2000-luvulla. Esimerkiksi nuorten huono-osaisuus, syrjäytyminen ja terveydelliset ongelmat kohdentuvat pieneen osaan ja polarisoituminen lisääntyy. Noin viidellä prosentilla 18–24-vuotiaista nuorista ei ole perusasteen jälkeistä tutkintoa, eivätkä he ole työssä tai koulutuksessa (eivätkä hoitovapaalla, eläkkeellä tai varusmies- tai siviilipalveluksessa). Nämä nuoret, joihin maahanmuuttajanuoret usein sisältyvät, ovat suurimmassa syrjäytymisvaarassa.

Tuloerot ovat Suomessa edelleen pieniä, mutta tuloerojen kasvu on Suomessa ja Ruotsissa ollut viime vuosina OECD-maiden nopeinta. Tuloerot liittyvät edelleen myös sukupuolittuneeseen ammattirakenteeseen, ja matalapalkka-alojen naisvaltaisuus tulee heijastumaan jatkossa myös eläkekertymisen jakautumiseen.

51 Siltala 2015.

52 Soininvaara 2013.

Finanssikriisin ja pitkään jatkuneen heikon talouskasvun takia pitkäaikaistyöttömyys on lisääntynyt. Työn alueellinen tasapaino muuttuu, kun työpaikat keskittyvät metropolialueelle ja kasvukeskuksiin – ja niin myös työntekijät etätyömahdollisuuksista huolimatta.

Metropolialue ja kasvukeskukset joutuvat ratkaisemaan mm. asuntotuotannon, yhdyskuntarakenteen eheyden ja keskittyvän väestön tarvitsemien palvelujen järjestämisen kysymyksiä. Tieto- ja viestintätekniikkaa hyödyntämällä on mahdollista saattaa monipuoliset palvelut kaikkien saataville ja tätä kautta lisätä kansalaisten hyvinvointia. Osa kansalaisista ei käytä digitaalisia mahdollisuuksia päivittäisessä elämässä johtuen taloudellisten resurssien, osaamisen tai kiinnostuksen puutteesta, mikä johtaa polarisaatiokehityksen lisääntymiseen. Teknologisen kehityksen ja digitalisaation myötä vanhoja ammatteja häviää. Jos kaikki väestöryhmät eivät sopeudu yhtä hyvin teknologisen kehityksen tuomaan muutokseen, voi yhteiskunnan polarisaatio voimistua.

Asumisen hinta on noussut pitkään, mikä on tuottanut hankaluuksia pienituloisille kotitalouksille. Huono talouskehitys voi johtaa ongelmiin ylisuuria ja pitkiä asuntolainoja ottaneissa kotitalouksissa. Asuinalueiden sosiaalinen eriytyminen saattaa syventyä. Alueellisia eroja syntyy myös elinkeinoelämän rakennemuutoksissa. Erityisiä toimia tarvitaan niillä rakennemuutosalueilla, joilla irtisanottujen uudelleentyöllistyminen on haasteellista.

Päätöksenteon etääntyminen ja kuntarakenteen sekä sosiaali- ja terveyspalvelujen uudistaminen muuttavat myös alueellisia rakenteita, jolloin itseorganisoituva kansalaistoiminta lisääntyy. Kansainväliset tutkimukset osoittavat, että useissa maissa on tapahtumassa polarisaatiokehitystä: työperusteiset etuudet painottuvat ja niiden puutteita korjataan etuuksilla, jotka perustuvat entistä tiukemmin tarve- tai tuloharkintaan. Universaalit perusturvaetuudet kaventuvat – siirrytään perusturvasta vähimmäisturvaan. Prosessi johtaa myös rahoituksen polarisaatioon: vakuutusmaksuperusteiset ja verorahoitteiset etuudet erotetaan selvemmin toisistaan.

Lisääntyvät hyvinvointierot ja taloudellisen eriarvoisuuden lisääntyminen haastavat syvällisellä tavalla suomalaista yhteiskuntaa. Kaikilla edellä kuvatuilla muutoksilla on kauaskantoisia vaikutuksia myös kirkkoon ja sen rooliin suomalaisten hyvinvoinnin rakentamisessa. Seuraavassa tarkastellaan kirkon roolia hyvinvointipalvelujen tuottajana sekä sosiaali- ja terveyspalvelujen uudistuksen tuomassa rakenteellisessa murroksessa.

Sote ja kirkko

Syksyllä 2015 hallituksen tekemän sosiaali- ja terveyspalvelujen uudistusta ja itsehallintoalueita koskevan niin sanotun Sote-päätöksen mukaan maahan perustetaan 18 itsehallintoaluetta, joista 15 järjestää itse alueensa sosiaali- ja terveyspalvelut. Kolme muuta itsehallintoaluetta järjestävät lain perusteella sosiaali- ja terveyspalvelunsa tukeutuen toiseen itsehallintoalueeseen. Jatkossa Suomen julkinen hallinto

järjestetään kolmella tasolla, jotka ovat valtio, itsehallintoalue ja kunta. Itsehallintoalueet muodostetaan maakuntajaon pohjalta. Vastuu sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisestä siirtyy kunnilta ja kuntayhtymiltä itsehallintoalueille 1.1.2019.

Itsehallintoalue tuottaa tarvittavat sosiaali- ja terveyspalvelut itse tai yhdessä muiden itsehallintoalueiden kanssa, tai se voi käyttää yksityisen tai kolmannen sektorin palveluita. Hallitus on luvannut, että luodaan menettelyt, joilla turvataan uusien toimijoiden sekä pienten ja keskisuurten yritysten mahdollisuudet tarjota palveluita.

Osana uudistusta säädetään valinnanvapauslainsäädäntö. Sen myötä käyttäjä voi itse valita palveluiden julkisen, yksityisen tai kolmannen sektorin tuottajan. Valinnanvapauden tarkoituksena on vahvistaa erityisesti perustason palveluita ja turvata nykyistä nopeampi hoitoon pääsy. Kevään 2016 lausuntokierroksen jälkeen hallitus päättää lakeja koskevasta yksityiskohtaisesta kannastaan. Linjausten tarkoituksena on luoda edellytykset palvelujärjestelmän uudistumiselle ja julkisen talouden kestävyysvajeen vähentämiselle. Lisäksi tavoitteena on palvelujen yhdenvertainen laatu ja saatavuus perustuslain mukaisesti.

Kirkon kannalta sote-ratkaisu on lähtökohdissaan myönteinen, jos se mahdollistaa palveluiden paremman saavuttavuuden ja yhdenvertaisuuden. Sote-uudistus edellyttää kuitenkin samalla, että seurakunnat päivittävät mm. aiemmat hyvinvointipalvelusopimukset ja niihin liittyen omat palveluprosessinsa. Käytännössä tuleva sote-ratkaisu tulee edellyttämään ainakin sairaalasielunhoidon ja perheneuvonnan sekä kehitysvammaistyön yhteistyösopimusten päivittämistä. Monet seurakunnat ovat tehneet myös diakoniatyötä koskevia paikallisia sopimuksia, jotka tulee uudistaa. Vaikka sote-ratkaisu ei varsinaisesti koske kasvatuksen tehtäviä, niin sopimusten uusiminen heijastuu todennäköisesti myös kuntien ja seurakuntien yhteistyöhön kasvatustoiminnassa.

Valmistauduttaessa neuvotteluihin palvelujen kehittämiseksi seurakuntien tulee selkeyttää omaa rooliaan palveluntuottajana ja erityisesti palveluihin liittyvää omaa uskonnollista identiteettiään. Tässä murroksessa tullaan todennäköisesti käymään keskusteluja uskonnollisen palvelutuottajan roolista ja tuotettujen palvelujen periaatteista. Sote-uudistus merkinnee kirkossa myös sitä, että sopimuskäytännöt tulee yhtenäistää (esim. perheneuvonnan sopimukset ja käytännöt kustannusvastuiden osalta). Samalla sote-uudistus voi avata uusia ovia sopimukselliselle toiminnalle.

Yhteistyö isommissa sote-kokonaisuuksissa tulee olemaan kuitenkin haaste: keiden kanssa neuvotellaan ja ketkä neuvottelevat? Miten varmistetaan, että seurakunnat tulevat huomioiduksi uuden palvelukokonaisuuden kehittämisessä? Millä tavoin seurakunnat toimivat yhtenäisenä toimijana uusilla sote-alueilla? Kirkolla ei ole valmista sote-yhteensopivaa rakennetta. Miten toimitaan, kun yhden sote-alueen sisällä toimii esimerkiksi kaksi tai useampia hiippakuntia? Miten hiippakunta- ja yhtymärakenne toimivat parhaiten yhteen? Entä miten huolehditaan vähemmistöjen oikeuksien toteutumisesta, kun esimerkiksi kielellisten vähemmistöjen vaikutusmahdollisuudet pienenevät isoissa sote-alueissa? Käynnissä on hyvin

moniulotteinen ja monimutkainen prosessi, joka tulee haastamaan kirkon työntekijöitä seurakunnissa, hiippakunnissa ja keskushallinnossa. Näihin keskusteluihin valmistauduttaessa on varmistettava, että sote-neuvotteluja käyvät ne henkilöt, jotka tuntevat sote-kentän parhaiten.

Kirkko ja hyvinvointipalveluiden tuottaminen

Kun yhteiskunnassa julkisten palvelujen kilpailuttaminen, ulkoistaminen ja yksityistäminen ovat lisääntyneet, on kysytty, voisiko kirkon rooli hyvinvointipalveluiden tuottajana olla nykyistä vahvempaa ja laajempaa. Yhteistyö kuntien ja seurakuntien välillä on 1990-luvun laman myötä monin paikoin paitsi vakiintunut myös herättänyt uusia yhteistyöodotuksia. Kun kunta ei tuota enää kaikkia palveluita itse, vaan osa palveluista tuotetaan tilaaja–tuottaja-mallilla, seurakunnat ovat arvopohjaltaan, maantieteellisessä kattavuudessaan ja myös työntekijäresursseiltaan varteenotettava yhteistyökumppani.

Julkisen sektorin ja seurakuntien välisen yhteistyön mahdollisuuksia kartoitettiin jo 1970- ja 1980-luvuilla. Sosiaali- ja terveysministeriön vuonna 1978 asettaman Diakoniatyöryhmän tehtävänä oli selvittää kirkon diakoniatyön asemaa sosiaali- ja terveyspalvelujen jakajana, tehdä ehdotus kirkon diakoniatyön ja julkisen sektorin tarjoamien sosiaali- ja terveyspalvelujen välisestä työnjaosta ja yhteensovittamisesta sekä toiminnan koordinoimisesta. Sosiaali- ja terveysministeriö asetti vuonna 1983 Diakoniatyöryhmän 2, jonka tehtävänä oli arvioida, miten aiemmin suoritettu selvitystyö oli toteutunut.[53]

Työryhmä totesi muun muassa, että diakoniatyön on joskus arveltu toimivan seurakunnan julistustoiminnan välineenä. Työryhmä arveli, että epäily on saattanut johtua siitä, että pyrkiessään auttamaan ihmistä kokonaisvaltaisesti diakonia ei ole väistänyt kohtaamasta myöskään ihmisten uskonnollisia kysymyksiä. Erityisesti diakonisessa vanhustyössä uskonnollisten kysymysten kohtaamista on pidetty tärkeänä ihmisen auttamisen ulottuvuutena. Diakoniatyöryhmä 2 totesi merkittäväksi haasteeksi sen, että vaikka diakoniatyöhön velvoitetaan kirkkolaissa, jokainen seurakunta voi itse päättää diakoniapalveluista. Tämä vaikeuttaa yhteistyön suunnittelua. Samalla vapaus paikallisissa ratkaisuissa tarjoaa mahdollisuuksia joustavuuteen ja uudenlaisiin yhteistyömahdollisuuksiin kunnan kanssa.

Diakoniatyöryhmä 2 totesi kuntayhteistyössä yhdeksi kasvavaksi mahdollisuudeksi hyödyntää laajemmin diakoniatyön kautta saatuja kokemuksia vapaaehtoisten rekrytoinnista ja vapaaehtoistyön käyttömahdollisuuksista. Työryhmä totesi myös, että vaikka sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita on pyritty saattamaan entistä paremmin kuntalaisten ulottuville tiedotuksen, neuvonnan ja ohjauksen avulla, on edelleen henkilöitä, jotka eivät tiedä palveluista eivätkä heille kuuluvista

53 Kuusimäki 2012.

etuuksista. Tässä seurakuntien diakoniatyöllä on mahdollisuus rohkaista ja ohjata palveluja tarvitsevia. Vastaavasti kunnan työntekijät voivat ohjata seurakuntiin ihmisiä, jotka haluavat käsitellä uskonnollisia kysymyksiä.

Kirkon diakonian ja yhteiskuntatyön toimikunta käsitteli vuonna 2005 kannanotossaan kirkon roolia hyvinvointipalveluiden tuottamisessa.[54] Toimikunta kiinnitti huomiota *palvelu*-sanan erilaisiin merkityksiin ja niiden välisiin jännitteisiin. Kun sanalla *palvelu* viitataan markkinoilla tuotettavaan ja korvausta vastaan tapahtuvaan kaupalliseen toimintaan, sitä pidetään vieraana diakonialle, joka ”ei ole palvelutuotantoa vaan osa kirkon elämänmuotoa”. Kun *palvelulla* tarkoitetaan lähimmäisen rakastamista, ollaan kirkon ydintehtävän alueella. Kuten kannanotossa todetaan, kirkolla on vuosisataiset perinteet sellaisten palvelujen tuottamisessa, jotka edistävät ihmisten hyvinvointia.

Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiomallissa julkisella vallalla on keskeinen rooli. Julkisen vallan rinnalla kirkot ja sosiaali- ja terveysalan järjestöt tuottavat hyvinvointipalveluita. Nämä toimijat ovat tuottaneet lakisääteisiä palveluita kuntien kanssa tehdyin ostopalvelusopimuksin. Esimerkiksi kuntien ja seurakuntien välillä on ollut ostopalvelusopimuksia vanhuspalveluissa, perheneuvonnassa, koululaisten iltapäivätoiminnassa ja päihdepalveluissa. Seurakuntien lisäksi diakonialaitokset, -säätiöt ja -järjestöt toimivat hyvinvointipalveluiden tuottajina.

Toimikunta arvioi kannanotossaan, että ammatillisten hyvinvointipalvelujen tuottaminen saattaa sopia seurakuntia luontevammin diakonialaitoksille ja -järjestöille sekä näiden yhteydessä toimiville yrityksille. On mahdollista vahvistaa kirkon diakoniatoimijoiden keskinäistä yhteistyötä ja rooleja siten, että vaativammat ammatilliset hyvinvointipalvelut tuotetaan diakonialaitoksissa, -säätiöissä, -järjestöissä ja niiden yhteydessä toimivissa yrityksissä. Seurakuntadiakonia keskittyy hädän ääripään etsimiseen ja kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan vahvistamiseen.

Vuonna 2005 toteutetussa Kuntaliiton ja Kirkkohallituksen selvityksessä kartoitettiin, miten kunnissa ja seurakunnissa suhtaudutaan seurakuntien toimimiseen ostopalvelujen tuottajina. Lisäksi kartoitettiin, missä määrin ja minkälaisia ostopalvelusuhteita kunnilla ja seurakunnilla on. Kuntavastaajat suhtautuivat myönteisesti ajatukseen siirtää seurakunnille palvelujen tuottamista ostopalvelusopimuksin. Seurakuntavastaajat suhtautuivat kuitenkin ajatukseen huomattavasti kielteisemmin.[55]

Tiiviimmässä palvelutuotantoyhteistyössä voi nähdä kolme haastetta. Ensinnäkin, mikäli seurakunnat lähtevät määrätietoisemmin mukaan tilaaja–tuottajamallin mukaiseen toimintaan, tulee varmistaa, etteivät ostopalvelusopimukset sido seurakuntia sellaiseen toimintamuotoon, joka estää seurakuntaa reagoimasta muuttuneisiin olosuhteisiin.

54 Kuusimäki 2012, 46.

55 Kallunki 2007.

Toiseksi, seurakunnan tehtävänä on seurakuntalaisten kutsuminen, innostaminen ja varustaminen lähimmäisenrakkauden toteuttamiseen. Palveluiden tuottaminen kunnille saattaa pahimmillaan kuluttaa seurakunnan voimavaroja ja näin haitata vapaaehtoistoiminnan kehittämistä.

Kolmas riskialue liittyy kirkon tehtävään toimia ihmisten, esimerkiksi niin kutsuttujen diakonia-asiakkaiden, puolustajana suhteessa julkiseen valtaan. Huolta herättää, voiko seurakunta puhua ihmisten oikeuksien puolesta, jos se suuntautuu ostopalveluiden tuottamiseen ja tulee näin osaksi julkista palvelujärjestelmää.

Kuntaliiton ja Kirkkohallituksen tekemän selvityksen jälkeen Kirkkohallituksessa on jatkettu keskustelua kirkon roolista julkisten palvelujen tuottajana. Sen aikana on havaittu, ettei missään ole kattavaa tietoa siitä, millaisia palveluja seurakunnat tuottavat jo nyt. Ei myöskään ole tarkkaa kuvaa siitä millaisia mahdollisuuksia ja haasteita palvelujen tuottaminen tarjoaa seurakunnille. Näihin kysymyksiin haluttiin vastauksia, kun Kirkkohallitus pyysi TT Valdemar Kallunkia tekemään asiasta selvityksen. Selvitys kuvasi palvelutoiminnan monipuolisuutta ja tarjosi erilaisia vaihtoehtoja kirkon oman palvelutoiminnan kehittämiselle.[56]

Käyty keskustelu ja tehdyt selvitykset osoittivat, että kirkossa tarvitaan perusteltua linjausta kirkon roolista julkisten palvelujen tuottajana. Tätä varten kirkkohallitus päätti täysistunnossaan 9.12.2014 käynnistää Kirkko ja julkiset palvelut -hankkeen. Tehtäväksiannon mukaan

> *Kirkko ja julkiset palvelut -hankkeen tavoitteena on tuottaa linjausehdotus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon roolista hyvinvointipalvelujen tuottajana. Tehtävänä on laatia kuvaus kirkon hyvinvointipalvelujen tuottamisen mahdollisuuksista ja arvioida, mitä palvelutuotannon vahvistaminen merkitsisi seurakunnille ja minkälaisia muutoksia se edellyttäisi. Hankkeessa selvitetään myös kirkollisten järjestöjen kanssa, minkälaisia mahdollisuuksia ja uhkakuvia he seurakuntien palvelutuotannon lisäämisessä näkevät. Hanke täsmentää lisäksi osaltaan kirkon ja sen eri toimijoiden roolia hyvinvointipalvelujen tuottajana.*[57]

Kirkko ja julkiset palvelut -ohjausryhmän mietintö valmistui joulukuussa 2015.[58] Siinä yhtäältä liityttiin Kallungin tekemiin havaintoihin, mutta toisaalta ohjausryhmä kiinnitti huomiota moniin teologisiin, juridisiin ja taloudellisiin haasteisiin, jotka liittyvät rooliin julkisten palvelujen tuottajana. Ohjausryhmä liittyi jo aiemmissa selvityksissä esille tulleeseen havaintoon, että toteuttaessaan perustehtäväänsä seurakunnat ja muut kirkolliset tahot toteuttavat lähimmäisenrakkautta ja osallistuvat eri yhteyksissä hyvinvoinnin edistämiseen. Tämän vuoksi ohjausryhmä

56 Kallunki 2014.

57 Kirkkohallituksen täysistunto 2014.

58 Kirkko ja julkiset palvelut 2016.

rohkaisi seurakuntia ja kirkollisia toimijoita entistä tiiviimpään vuorovaikutukseen ja yhteistyöhön sekä keskenään että muiden toimijoiden kanssa.

Kallungin tekemässä selvityksessä julkisten palvelujen tuottamista pidettiin hyvänä mahdollisuutena kehittää seurakuntien toimintaa, mutta ohjausryhmä päätyi toisenlaiseen johtopäätökseen. Sen mukaan kirkon ja seurakuntien ei tule tavoitella merkittävää vastuuta julkisten palvelujen kilpailutetussa tuottamisessa. Nykyinen seurakuntarakenne ja olemassa olevat resurssit eivät tue mahdollisuutta osallistua laajaan palvelujen tuottamiseen. Julkisten palvelujen tuottaminen edellyttää henkilöstön osaamista ja koulutusta, hankinta- ja kilpailutusosaamista, eriytynyttä taloudenhoitoa, näihin ja palvelujen tuottamiseen liittyvää säädösten tuntemista, tilojen asianmukaisuutta, laadunhallintaa ja arviointia. Seurakunnissa julkisten palvelujen laaja tuottaminen edellyttäisi edellä mainittujen voimakasta kehittämistä ja palveluntuotantoon osallistuvien valmentamista. Tähän kirkon resursseja ei ole tarkoituksenmukaista käyttää. Mikäli seurakunta lähtee julkisten palvelujen tuottamiseen, perimmäisen perusteen tulee olla, miten toiminta toteuttaa tai edistää kirkon tehtävää.

Sen sijaan ohjausryhmä totesi, että julkisten palveluiden tuottaminen on ensisijaisesti kirkollisten säätiöiden, järjestöjen, yhdistysten ja mahdollisten yhtiöiden tehtävä. Näillä on edellytykset toimia aktiivisina palveluiden tuottajina edustaen kirkon arvopohjaa. Kirkkohallitus keskusteli ohjausryhmän mietinnöstä keväällä 2016 ja antoi evästyksiä tehtävien linjausten jatkovalmisteluun. Linjaus valmistunee syksyllä 2016.

2.4 Kansalaistoiminta

Kansalaistoiminnalla tarkoitetaan tavallisesti vapaaehtoista, taloudelliseen hyötyyn tähtäämätöntä toimintaa yhteiseksi hyväksi. Kansalaisyhteiskuntaan kuuluvat mm. erilaiset yhdistykset ja liikkeet, jotka toimivat itsenäisesti suhteessa yrityksiin, valtioon ja kuntiin. Kansalaistoiminnassa ihmiset voivat edistää itselleen ja lähipiirilleen tärkeitä asioita ja aatteita, saada uusia ystäviä ja oppia uusia taitoja. Esimerkiksi liikunnan alueella suuri osa toiminnasta on vapaaehtoista järjestö- ja kansalaistoimintaa.

Viime vuosina kansalaisten omaehtoinen toiminta on saanut uusia ja spontaaneja muotoja. Kansalaistoimintaan sitoutumisen tapa ja aste ovat muuttuneet yhä avoimempaan ja ennakoimattomampaan suuntaan. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, miten kaupunkitilaa käytetään. Näkyvimpiä ilmiöitä ovat olleet ruoka- ja ravintolapäivät sekä muut *pop up* -tyyppiset tapahtumat.

Suomessa kirkko on perinteisesti sijoittunut valtion ja kuntien rinnalle virallisena toimijana, jonka asema on juridisesti määritelty. Luterilaisen ja ortodoksisen kirkon asema on erilainen kuin muilla uskonnollisilla yhteisöillä, mikä näkyy esimerkiksi verotusoikeudessa. Toiminnan tasolla kirkko ja seurakunnat ovat lä-

hestyneet kansalaisyhteiskunnan toiminnan tapoja. Osaltaan tähän suuntaukseen ovat vaikuttaneet virkamieskirkkoon usein liitettävät kielteiset mielikuvat. Sellaisen sijasta halutaan luoda vuorovaikutuksellisia yhteisöjä, joissa otetaan huomioon osallistumisen ja yhteisöllisen toiminnan moninaiset, joskus hyvin kevyetkin muodot. Seurakuntien yhteistyökumppaneina toimivat edelleen esimerkiksi koulut sekä monet viranomaistahot ja yhä useammin myös muut alueelliset toimijat.

Seurakuntalaisten aktiivisuudesta nousevalle toiminnalle on olemassa huomattavia kasvumahdollisuuksia. Seurakuntien odotetaan olevan ”hyvällä asialla” ja niiden toimintaan luotetaan. Yhtenä esimerkkinä seurakuntien kautta tapahtuvasta hyvän tekemisestä ovat erilaiset Joulupuu-kampanjat, joiden kautta seurakunnat jakavat vapaaehtoisten lahjoittajien ostamat lahjat niitä tarvitseville. Kirkon jäsen haluaa tulla entistä harvemmin mukaan valmiiksi suunniteltuun toimintaan. Kirkon omissa linjauksissa onkin korostettu seurakuntalaisuutta ja yksilöllisen toimijan subjektiviteettia.

Laajentuneella kansalaistoiminnalla voidaan nähdä myös varjopuoli: julkisen vallan voidaan katsoa säästötoimena siirtävän vastuuta yhä enemmän kansalaistasolle ajatuksella, että kansalaiset huolehtivat toisistaan. Kirkon puheenvuoroissa on haluttu korostaa suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan säilymisen tärkeyttä.

Valtakunnallisesti tunnettuja ja tavoittavia kirkollisia kansalaistoiminnan muotoja ovat Tuomas-messu, Kirkon Ulkomaanavun koordinoima Naisten pankki, Yhteisvastuukeräys, etsivän nuorisotyön Saapas-toiminta sekä Palvelevan puhelimen toiminta. Seuraavassa tarkastellaan kolmea kirkon piirissä toteutuvaa kansalaistoimintaa: vapaaehtoistoimintaa, liikuntaa ja urheilua sekä ympäristönäkökulmaa.

Vapaaehtoistoiminta

Joka kolmas suomalainen tekee vapaaehtoistyötä. Erityisesti nuorten ikäryhmien osallistuminen vapaaehtoistoimintaan on viime vuosien aikana kasvanut. Niin yksityishenkilöt kuin taloudelliset toimijat haluavat edistää hyvää ja profiloitua hyvän tekijöinä. Luterilaisuudessa on perinteisesti korostettu, että hyvää tehdään toisen ihmisen tarpeista käsin, mutta nykyään hyvän tekemisen fokus näyttää ainakin jossakin määrin siirtyvän tekijään itseensä: hyvän tekemisellä tavoitellaan oman onnellisuuden lisääntymistä.

Suomalainen tekee vapaaehtoistyötä keskimäärin 18 tuntia kuukaudessa. Koko maassa tämä tarkoittaa vuositasolla 170 000 henkilötyövuotta. Vastaava lukema oli 146 000 vuonna 2010. Seurakuntien vapaaehtoistoiminnassa oli vuonna 2015 toimijoina noin 100 000 suomalaista.[59] Vapaaehtoistoiminnassa seurakuntien rooli on osin jännitteinen: seurakunnat ovat kansalaisyhteisöjä, mutta niillä on myös

59 Vapaaehtoistyö Suomessa 2015.

julkisoikeudellinen rooli ja siitä nousevia tehtäviä ja vastuita. Tämä vaikuttaa muun muassa vakuutus- ja vastuukysymyksiin.

Toukokuussa 2015 hyväksytyn *Jokainen on osallinen – kirkon vapaaehtoistoiminnan linjaus* -asiakirjan mukaan

> *vapaaehtoistoiminta ei ole erillinen toimintamuoto vaan tapa elää todeksi kristillistä uskoa ja kasteeseen perustuvaa yhteistä pappeutta. Vuosikymmenten aikana kirkko on luonut, kehittänyt ja toteuttanut monenlaista vapaaehtoistoimintaa. Se on laajaa, ja siihen osallistuu tuhansia ihmisiä joka viikko.*[60]

Kirkon vapaaehtoistoiminnan tehtävänä on kutsua ihmisiä osallisuuteen rakkauden ja vastuun yhteisössä ja tarjota jokaiselle mahdollisuus antaa aikaansa ja osaamistaan yhteiseen käyttöön.

Linjauksen mukaan osallisuuden yhteisössä jokainen on arvokas Jumalan luomana, sellaisenaan. Osallisuuden yhteisössä ihmiseltä ei vaadita mitään. Sen sijaan häntä rohkaistaan palvelemaan ja antamaan panoksensa yhteisen tehtävän toteutumiseksi.

Seurakuntien nuorisotyössä laajimmat vapaaehtoistoiminnan muodot ovat isostoiminta ja kerhojen ohjaaminen. Rippikoulun käyneistä nuorista noin neljäsosa osallistuu isostoimintaan. Isostoiminnan suosio on pysynyt korkealla koko 2010-luvun. Isoset toimivat rippikoulun ohella usein myös kerhonohjaajina, jumalanpalvelusavustajina, diakoniatyön tehtävissä sekä eri-ikäisten leireillä. Alakouluikäisten tyttöjen ja poikien kerhonohjaajina toimivat nuoret mahdollistavat sen, että seurakunnat pystyvät tarjoamaan perheille monimuotoisia kerhoja ja leirejä. *Isoja ihmeitä – Isostoiminnan linjaus 2016* -asiakirjassa korostetaan nuoren oman kasvun tukemisen ensisijaisuutta suhteessa isosten kouluttamiseen. Tärkeänä nähdään myös se, että isostoiminta rakentaa siltaa aikuiseen seurakuntalaisuuteen. Vastuu aikuistuvien nuorten vapaaehtoistoiminnasta kuuluu koko seurakunnalle, ei vain nuorisotyölle.[61]

Partio on merkittävä vapaaehtoistoiminnan ympäristö. Partiolaisia on Suomessa noin 60 000. Erityisesti pääkaupunkiseudulla partiolippukunnat ovat viime vuosina kasvattaneet jäsenmääriään. Partiolippukuntia on Suomessa noin 800. Noin 70 prosenttia näistä toimii yhteistyössä seurakunnan kanssa ja hyödyntää paikallisen luterilaisen seurakunnan tiloja.

Musiikki saa ihmisiä toimimaan ja osallistumaan seurakunnissa. Vuonna 2014 seurakuntien kuoroissa oli mukana lähes 35 000 laulajaa ja erilaisissa soitinyhtyeissä musisoi noin 14 000 eri-ikäistä soittajaa.[62]

---

60 Jokainen on osallinen – Kirkon vapaaehtoistoiminnan linjaus 2015, 4.

61 Isoja ihmeitä – Isostoiminnan linjaus 2016.

62 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015.

Ruumiillisuus ja ihmisen kokonaisvaltaisuus

Kristillisessä teologiassa on 2000-luvulla puhuttu kasvavassa määriin ruumiillisuudesta. Ihmisen hengellisyyden nähdään kietoutuvan erottamattomalla tavalla ihmisen ruumiilliseen olemukseen. Kristinuskon ytimessä ovat ajatukset luomisesta ja inkarnaatiosta. Jumala on luonut maailman ja tullut itse ihmisruumiiseen Jeesuksessa Kristuksessa. Ruumiin ylösnousemus on osa uskontunnustusta. Sakramenteissa konkreettinen aine yhdistyy Raamatun sanaan. Ruumiillisuus teologiassa on luonut pohjaa esimerkiksi pyhiinvaelluksen ja retriittitoiminnan yleistymiselle sekä urheilun, liikunnan ja ympäristöasioiden asemalle kirkon työssä.

Urheiluseuroissa toimii 1,2 miljoonaa suomalaista. Kirkkohallitus ja Suomen NMKY:n Urheiluliitto toteuttavat vuosina 2014–2016 Liikkuva seurakunta -hankkeen.[63] Sen tarkoituksena on edistää työntekijöiden ja seurakuntalaisten liikkuvampaa elämäntapaa. Yhteistyökumppaneina ovat Suomen Latu, Valo ry sekä Suomen Icehearts. Hankkeessa on mukana kymmenen pilottiseurakuntaa eri puolilta Suomea.

Paikalliset urheiluseurat ja järjestöt ovat usein seurakuntien läheisiä yhteistyökumppaneita. Yhteistyön tiivistämisen mahdollisuuksia on paljon. Taloudellisesti vaikeina aikoina korostuvat seurakuntien mahdollisuudet tarjota maksuttomia liikunta- ja urheilumahdollisuuksia, joissa kilpailu ja osaaminen eivät ole toiminnan keskiössä.

Ympäristö

Kirkon ympäristötyö sai vuonna 2015 tunnustusta. Suomen luonnonsuojeluliitto antoi kirkon ympäristötyölle vuotuisen ympäristöpalkintonsa uutta luovasta toiminnasta ja toimimisesta vastavoimana aikamme materialismille. Kirkko oli myös ehdolla Pohjoismaiden neuvoston luonto- ja ympäristöpalkinnon saajaksi vuonna 2015. Ehdokkuutta perusteltiin Ekopaasto-kampanjalla ja kirkon omalla ympäristöjärjestelmällä, Kirkon ympäristödiplomilla. Vuoteen 2015 mennessä ympäristödiplomi oli käytännössä myönnetty kaikille suurimmille seurakunnille ja yhtymille sekä monille pienille seurakunnille.

Kirkon ympäristötyö on näkynyt monissa yhteyksissä. Teologien ja luonnontieteilijöiden dialogiryhmä laati yhteisen ilmastojulistuksen. Arkkipiispa allekirjoitti yhdessä ympäristö-, kehitys- ja työntekijäjärjestöjen kanssa järjestöjen ilmastojulistuksen. Kirkon aktiivisuus ympäristöasioissa heijastui myös vuoden 2015 lopussa huipentuneeseen YK:n ilmastokokoukseen Pariisissa. Sen valmisteluihin osallistuttiin kirkon kestävän kehityksen työssä, ja kirkon edustaja kutsuttiin ilmastokokoukseen Suomen valtion valtuuskunnan jäseneksi.

63 Ks. http://liikkuvaseurakunta.fi/.

2.5 Kirkon työntekijän rooli on muutoksessa

Toimintaympäristön ja seurakuntien rakenteiden muutokset haastavat entistä enemmän kirkon työntekijöitä. Yhä useammin kirkon työntekijä joutuu perustelemaan työtään. Millä oikeudella seurakunta tulee kouluun, oppilaitokseen, sairaalaan tai muuhun organisaatioon tuomaan sanomaansa? Miksi lapset pitäisi kastaa? Pitääkö olla kirkon jäsen, että lapset pääsisivät iltapäiväkerhoon? Miksi pitäisi mennä naimisiin kirkossa? Mitä hyötyä on siitä, että on seurakunnan jäsen?

Toisenlaisen haasteen muodostavat kirkon toiminnasta innostuneet tai kiinnostuneet seurakuntalaiset, joille ei enää riitä passiivisen kuulijan rooli. Ihmiset haluavat kantaa vastuuta ja olla osallisia toiminnasta. He eivät tyydy olemaan vain vastaanottavia objekteja.

Tämä kaikki asettaa uusia vaatimuksia kirkon työntekijälle. Perinteisen professionaalisen työntekijän rooli on muutoksessa. Kirkon työntekijälle ei enää riitä, että hän on oman alansa täsmäkoulutettu ammattilainen, joka hoitaa kirkon tehtävät ammattimaisesti ja laadukkaasti, vaan hän joutuu perustelemaan olemisensa, tekemisensä ja sanomisensa. Hänen täytyy myös kyetä työskentelemään yhdessä seurakuntalaisten kanssa.

Seurakuntatyön muutokset tulevat esille monissa selvityksissä, joissa kuvataan seurakuntatyön muutostarpeita. Tarve on näkynyt esimerkiksi keskustelussa, jonka perusteella kirkolliskokous perusti tulevaisuusvaliokunnan sekä myöhemmin ns. tulevaisuuskomitean. Kokemukset muutoksesta tulevat säännöllisesti esille Kirkon koulutuskeskuksen koulutuksissa sekä ns. Ammatillisen koulutuksen ryhmän raporteissa.[64]

Seuraavassa käsitellään kirkon työntekijöihin kohdistuvia uudenlaisia paineita ja vaatimuksia, jotka nousevat monimuotoistuvasta toimintakentästä, sekä niiden tuomia haasteita työntekijöiden koulutukseen.

Ennakointityöskentelyn havaintoja: viisautta, vuorovaikutusta ja toimintaympäristön lukutaitoa

Edellä kuvattu muutostarve on noussut selvästi esille Kirkkohallituksen organisoimassa ennakointityöskentelyssä. Siinä on tutkittu kirkon ammattien tulevaisuuden haasteita ja tulevia osaamistarpeita. Työskentelyyn on osallistunut seurakuntien, hiippakuntien ja Kirkkohallituksen työntekijöitä, oppilaitosten ja järjestöjen edustajia sekä muita koulutusmaailman asiantuntijoita. Vähitellen on tultu johtopäätökseen, että ammattiryhmien ja tehtävä-/työalojen väliset raja-aidat tulevat huomattavasti mataloitumaan ja moniammatillinen työskentely tulee yleistymään.

64 Ammatillisen koulutuksen ryhmän raportti ammatillisen koulutuksen seurannasta 2015.

Kirkon työntekijöiden osaaminen näyttäisi tulevaisuudessa kiteytyvän kolmeen ulottuvuuteen. Ensiksikin kirkon työntekijältä edellytetään viisaudeksi kehittynyttä oman alansa vahvaa substanssiosaamista. Kyseessä eivät siis ole vain tiedot ja taidot, vaan jotain syvällisempää, joka mahdollistaa osaamisen hyödyntämisen moninaisissa tilanteissa. Toiseksi tarvitaan vahvoja ja monipuolisia vuorovaikutus- ja viestintätaitoja. Näillä tarkoitetaan ihmisen kohtaamista erilaisissa tilanteissa, esiintymistä puhetilaisuuksissa, sosiaalisessa mediassa, tiedotusvälineissä jne. Vuorovaikutus voi olla luonteeltaan puhuttua, kirjoitettua tai jopa sanatonta, tilanteen mukaan. Kolmanneksi edellytetään toimintaympäristön lukutaitoa. On ymmärrettävä, että on eri asia toimittaa jumalanpalvelus, opettaa rippikoulussa, kohdata vanhuksia palvelutalossa tai maahanmuuttajia vastaanottokeskuksessa, tavata seurakuntalaisia ostoskeskuksessa tai työskennellä sosiaalisessa mediassa. Eri tilanteet edellyttävät erilaisia toimintatapoja ja vaativat omanlaistaan kieltä.

Nämä kolme ulottuvuutta – viisaudeksi kehittynyt substanssiosaaminen, vuorovaikutustaidot ja toimintaympäristön lukutaito – eivät ole toisistaan irrallisia, vaan ne muodostavat kokonaisuuden. Toivottavaa onkin, että tulevaisuuden työntekijä hallitsee nämä osa-alueet, jolloin hän kykenee toimimaan myös keskellä yhteiskunnan ja toimintaympäristön muutoksia.

Myös ennakointityöskentelyssä on käynyt ilmi, että tämän päivän seurakuntalaiselle ei enää riitä sivusta seuraavan katselijan rooli. Hänelle ei riitä myöskään vapaaehtoisen (”työntekijän pikku apulaisen”) rooli, vaan hän haluaa olla osallinen. Työntekijältä odotetaan kykyä toimia, tehdä työtä ja rakentaa seurakuntaa yhdessä seurakuntalaisten kanssa.

Konkreettinen työelämä edellyttää tänään ja varsinkin tulevaisuudessa paljon käytännön valmiuksia ja kohtaamisen taitoa. Esimerkiksi pappi ei voi jäädä norsunluutorniinsa laukomaan syvällisiä viisauksia ihmisille, jotka eivät ymmärrä hänen sanomaansa. On kohdattava ihminen ja oltava valmis toimimaan yhdessä sekä toisten ammattilaisten että seurakuntalaisten kanssa. On myös kyettävä kuuntelemaan ihmisiä ja puhumaan kieltä, joka on merkityksellistä.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että pappien tai muiden kirkon työntekijöiden pitäisi luopua oman ammattinsa ja teologian syvällisestä osaamisesta. Ennemminkin päinvastoin. Nyt tarvitaan korkeatasoisen koulutuksen tuottamaa osaamista, joka kehittyy viisaudeksi. Näin kyetään sanoittamaan kristillisen uskon sisältöä merkityksellisesti ja osataan soveltaa sitä seurakuntatyön erilaisissa tilanteissa. Virkamiesmäisestä asiantuntijasta pitäisi kehittyä seurakuntatyön mahdollistaja (fasilitaattori) ja valmentaja.

Uudistumisen tarpeet ja mahdollisuudet

Edellä kuvattu muutostarve heijastuu myös kirkon työntekijöiden koulutukseen. Tämä on havaittu edellä mainittujen Ammatillisen koulutuksen ryhmän raporttien

ohella piispainkokouksen asettaman *Papin koulutuspolku* -työryhmän raportissa[65] sekä viimeksi teologikoulutuksesta vastaavien yliopistojen tekemässä teologisen alan koulutus- ja osaamistarpeen ennakointiraportissa.[66]

Muutostarpeet heijastuvat sekä kirkon työntekijöiden peruskoulutukseen että myös täydennyskoulutukseen. Peruskoulutuksissa onkin tarpeellista vahvistaa vuorovaikutustaitoja ja yleisiä ammatilliseen osaamiseen liittyviä valmiuksia. Tällöin ei kuitenkaan pidä karsia koulutuksen tuomasta syvällisestä oman alan osaamisesta. Sitä tarvitaan, että työntekijä kykenee soveltamaan osaamistaan monipuolisissa työtehtävissä. On kuitenkin huomattava, että opiskelu ei pääty tutkintoon, vaan ammattilaiseksi kehittyminen vaatii aikaa ja kokemusta työstä. Monet ammatilliseen osaamiseen liittyvät asiat oivalletaan vasta työelämässä.

Muuttuvat osaamisen tarpeet haastavat kirkon huolehtimaan tulevien työntekijöiden vastaanottamisesta kirkon työhön ja heidän perehdyttämisestään. Samalla on huolehdittava laadukkaasta täydennyskoulutuksesta, sillä muutokset edellyttävät työntekijältä jatkuvaa uuden opiskelua ja valmiutta oman työnsä reflektointiin. Yksi hanke, jolla on pyritty vahvistamaan kirkon työntekijöiden ammatillista ja hengellistä identiteettiä, on ollut vuosikymmeniä kestänyt hanke niin sanotun *diakonaatin* synnyttämiseksi kirkkoon. Sen keskeisenä tavoitteena on ollut vahvistaa kirkon hengellisessä työssä toimivien työntekijöiden ammatillista identiteettiä ja kutsumusta kirkon työntekijöinä sekä selkiyttää tehtävissä toimivien virkojen asemaa. Hankkeessa on pyritty kokoamaan erityisesti diakonian ja kasvatuksen sekä joissain vaiheissa myös kirkkomusiikin ammattilaiset yhtenäisen vihkimysviran piiriin. Hankkeen viimeisin ratkaisuyritys, jossa kirkkohallitus esitti diakoniviran perustamista, palautettiin syksyn 2015 kirkolliskokouskäsittelyssä kirkkohallituksen valmisteltavaksi.[67]

Ehkä suurimmat haasteet koskevat kuitenkin toimintakulttuuria ja asenteita. Sekä peruskoulutuksen että täydennyskoulutuksen on vahvistettava valmiutta työhön yhdessä seurakuntalaisten kanssa. Tämä on osittain osaamisen ja koulutuksen asia, mutta ennen muuta kyseessä on merkittävä asennemuutos. Se haastaa totuttuja työskentelytapoja ja organisaation perinteisiä rakenteita. Tavoitteena tulee olla, että seurakunta/kirkko on yhteisö, jossa kirkon työntekijät ja seurakuntalaiset huolehtivat kirkon tehtävästä yhdessä.

On selvää, että edellä kuvattu tulee haastamaan myös perinteisiä johtamisen malleja. Tällöin kirkko voi oppia paljon esimerkiksi vapaaehtoisuuteen pohjautuvilta kolmannen sektorin kansalaisjärjestöiltä.

65 Papin koulutuspolku 2013.

66 Tulevaisuuden teologi 2015.

67 Kirkolliskokouksen keskustelupöytäkirja 2015.

2.6 Hiippakuntien muuttuvat roolit

Yhteiskunnan murrokset ja kirkon toiminnan moninaistuminen heijastuvat seurakuntien ja hiippakuntien toimintaan eri tavoin. Suomalainen yhteiskunta ja kirkon toiminta näyttävät erilaisilta Kauniaisissa, Kangasalla tai vaikka Torniossa. Tämä heijastuu myös hiippakuntien toimintaan. Seuraavassa esitellään Espoon, Tampereen ja Oulun näkökulmat hiippakuntien muuttuvaan rooliin. Muutoksiin vaikuttavat kunkin hiippakunnan ainutlaatuinen toimintaympäristö sekä myös kokonaiskirkon säännökset ja ratkaisut.

Espoon hiippakunta

Kirkkolain mukaan jokainen Suomen evankelis-luterilaisen kirkon yhdeksästä hiippakunnasta huolehtii itse toiminnastaan ja hoitaa talouttaan kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja niiden nojalla annettujen säännösten mukaan.[68] Hiippakunnan hallintoa hoitavat piispa, hiippakuntavaltuusto, tuomiokapituli, johtokunta ja tuomiokapitulin viranhaltijat. Piispan, hiippakuntavaltuuston ja tuomiokapitulin tehtävistä on säädetty erikseen kirkkolaissa ja -järjestyksessä. Hallintoa ja toimintaa hiippakunnassa johtaa piispa. Piispan tehtävänä on toimia myös hiippakuntansa seurakuntien ja papiston ylimpänä kaitsijana.

Lakisääteisten tehtävien ohella hiippakuntien toimintaan vaikuttavat kunkin hiippakunnan alueen historia ja maantiede, paikalliset olosuhteet sekä tuomiokapitulin toimintakulttuuri. Lakisääteisten tehtävien hoito korostaa hiippakuntien yhtenäistä asemaa ja roolia Suomen evankelis-luterilaisen kirkon hallinnon ja toiminnan kokonaisuudessa. Hiippakunnilla on joukko niille kaikille kuuluvia tehtäviä ja näiden toteuttamiseksi tarpeellisia rakenteita. Käytännössä hiippakuntien on kuitenkin ollut välttämätöntä profiloitua, painottaa toimintaansa ja suunnata resurssejansa eri tavoin toimintaympäristöjensä edellyttämällä tavalla, ja tämä kehitys tulee epäilemättä jatkumaan. Hiippakuntien suoraviivainen keskinäinen vertailu on siksi hankalaa ja useimmiten epätarkoituksenmukaista.

Metropolialueen hiippakunnille tunnusomaista on seurakuntakentän jakautuminen suuriin seurakuntayhtymiin, kielellisin perustein muodostettuihin seurakuntayhtymiin sekä suuriin tai keskisuuriin itsenäisiin seurakuntiin. Näiden ohella alueella on joitakin pienehköjä tai pieniä itsenäisiä seurakuntatalouksia. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja sen toimintayksiköiden heikkenevän talouden vaikutukset ovat näkyvissä metropolialueellakin, mutta pääosin alueen seurakuntayhtymien ja seurakuntien talous ja toiminta ovat edelleen kohtuullisen hyvin resursoituja.

68 Kirkkolaki 17 a § 1.

Pääkaupunkiseudun suuret seurakuntayhtymät (Helsinki, Vantaa, Espoo) ovat hiippakuntien näkökulmasta erityistapauksia. Niiden toiminnalliset ja taloudelliset resurssit ovat olennaisesti suuremmat kuin alueensa hiippakuntien, ja ne pystyvät järjestämään henkilöstönsä tarvitsemat tuki-, koulutus-, kehittämis- ynnä muut palvelut täysin ilman hiippakuntiakin. Ilmeinen tulevaisuuden haaste metropolialueella on kehittää ja vahvistaa sellaisia seurakuntayhtymien ja hiippakuntien rakenteellisia ja toiminnallisia yhteistyömuotoja, joilla varmistetaan resurssien tarkoituksenmukainen ja tehokas käyttö sekä ehkäistään seurakuntakentän eriytyminen ja sisäänpäin kääntyneiden alueellisten toimintakulttuurien muodostuminen. Metropolialueella tämä edellyttää välttämättä hiippakuntarajojen joustavuutta ja sujuvaa rakenteellista ylitettävyyttä.

Metropolialueen seurakuntien ja seurakuntayhtymien etuna on useiden kirkon virkaan valmistavien oppilaitosten sijoittuminen alueelle ja siitä nouseva uusien työntekijöiden rekrytointipotentiaali. Samalla metropolialueen hiippakunnat ja seurakunnat joutuvat ensimmäisinä ja suurimmassa mittakaavassa kohtaamaan ne kysymykset, joita muun muassa suomalaisen yhteiskunnan rakenteelliset murrokset, kulttuuristen ja henkisten virtausten pluralismi, eri uskontojen asettuminen osaksi suomalaista elämänmuotoa sekä evankelis-luterilaisen kirkon jäsenmäärän lasku ja talouden heikkeneminen paikalliselle seurakuntaelämälle asettavat.

Pääkaupunkiseudulla on jo tultu tilanteeseen, jossa yksittäisen seurakunnan alueella Suomen evankelis-luterilaisen kirkkoon kuuluvien osuus on laskenut alle puoleen väestön kokonaismäärästä. Vaikka seurakunta olisikin edelleen alueensa suurin uskonnollinen yhdyskunta, ei tässä tilanteessa enää ole kvantitatiivisessa merkityksessä asianmukaista puhua perinteisestä kansankirkosta.

Metropolialueen kontekstissa paikallisen hiippakunnan kyky hoitaa sille kirkkolaissa uskotut ja toimintaympäristön murroksesta nousevat tehtävät ovat edellyttäneet useiden perinteisten ajattelu- ja toimintamallien tarkistamista. Tämä koskee niin piispaa kuin tuomiokapituliakin.

Piispan asemaan ja rooliin kohdistuvat odotukset ovat jatkuvasti kasvaneet ja polarisoituneet. Piispan odotetaan olevan julkinen vaikuttaja ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon äänen käyttäjä ja kannan ilmaisija yleistä kiinnostusta herättävissä, erityisesti etiikkaa ja elämäntapaa koskevissa, kysymyksissä ja valinnoissa. Samanaikaisesti hänen odotetaan antavan hiippakunnassaan kasvot Suomen evankelis-luterilaiselle kirkolle uskonnollisena instituutiona sekä esimerkin siitä, mitä on elää kristittynä Suomessa. Julkisen roolin asettamien vaatimusten ohella piispaan kohdistuu kasvava määrä toiveita siitä, että hän johtaisi hiippakuntaansa ja ohjaisi ja tukisi seurakuntia ja niiden työntekijöitä kysymyksissä, joita toimintaympäristön syvällinen muutos nostaa esiin. Jatkossa piispuuden roolia ja yksittäisen piispan tehtäväkenttää on selkeytettävä ja jäsennettävä, jotta piispan julkinen rooli ja lakisääteiset tehtävät olisivat etenkin metropolialueella mielekkäässä suhteessa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon perustehtävään ja missioon kristillisenä kirkkona pluralistisessa yhteiskunnassa.

Tuomiokapitulin rooli hiippakunnallisena yleishallintoviranomaisena on muuttunut sen myötä, kun sille kuuluneet tuomioistuintehtävät on poistettu. Seurauksena tästä tuomiokapitulilla on ollut mahdollisuus panostaa hyvän hallinnon tukemiseen seurakunnissa. Hiippakunnan konsultatiiviselle ohjaukselle on ollut tarvetta erityisesti seurakuntarakenteiden muutosprosesseissa mutta myös laajemmin seurakuntien johtamisen kehittämisessä, avoimen ja vuorovaikutteisen toimintakulttuurin edistämisessä, hyvän työyhteyden tukemisessa ja seurakuntien hengellisen perustehtävän toteuttamisessa.

Selkeä hiippakunnan roolin muutos on ollut nähtävissä tuomiokapitulin ja paikallisen seurakunnan välisessä suhteessa. Tuomiokapitulit ymmärtävät itsensä enenevässä määrin seurakuntiensa yhteistyökumppanina ja resurssina. Aiemmasta valvonnan ja ylhäältä päin ohjaamisen toimintamallista on siirrytty määrätietoisesti kohti vuorovaikutuksen ja yhdessä tekemisen kulttuuria sekä aktiivista dialogia, jossa myös hengellinen ulottuvuus on kiinteästi läsnä. Perustana on näkemys siitä, että Suomen evankelis-luterilaisen kirkon elämän ja tulevaisuuden kannalta ratkaisevat asiat tapahtuvat paikallisessa seurakunnassa, eivät hiippakunnissa tai muilla kirkon hallinnon tasoilla. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vahvistuu vain silloin, kun sen seurakunnissa tapahtuva kristittyjen yhteys ja lähimmäisenrakkaus vahvistuvat. Hiippakunta ei ole oman alueensa kirkollisen työn subjekti, vaan avainasemassa on kukin seurakunta omalla alueellaan. Erityisesti metropolialueella niin kirkon aseman ja roolin muutos kuin suomalaisen yhteiskunnan yleinen kehityskin tekevät kirkon perinteisesti hierarkkisen asennemaailman ja jäykän toimintakulttuurin syvälle käyvän kriittisen analysoinnin ja uudistamisen välttämättömäksi.

Hiippakunnan kumppanuusrooli suhteessa paikallisseurakuntiin on konkretisoitunut seurakuntien henkilöstölle tarjottavien tukitoimien luonteen muutoksessa. Perinteisesti hiippakuntien toiminnalliseksi päätehtäväksi on nähty koulutuksen järjestäminen seurakuntien työntekijöille. Hiippakunnille kuuluu edelleenkin eräiden tutkintokoulutusten (pastoraalitutkinnot, seurakuntatyön johtamisen tutkinto) ja välttämättömän ajankohtaiskoulutuksen järjestäminen, mutta hiippakunnallisten koulutustapahtumien lukumäärä on kokonaisuutena laskussa. Nykyisin hiippakunnat ja tuomiokapitulit ovat ensisijaisesti asiantunti- ja- ja verkosto-organisaatioita, joiden tehtävänä on tuottaa seurakunnilleen niiden tarpeita vastaavia hallinnollisia, toiminnallisia ja työelämän kehittämispalveluita. Käytännössä tämä on tullut näkyviin erilaisten konsultointi- ja ohjausprosessien määrän selvänä lisääntymisenä. Näiden tarve kasvaa varmuudella tulevaisuudessakin. Hiippakunnan roolin hallittu uudistuminen edellyttää tuomiokapitulien työntekijöiden ammatillisen osaamisen määrätietoista syventämistä.

Tampereen hiippakunta

On tarpeellista kysyä tehtäväänsä ja rooliaan uudestaan varsinkin silloin, kun kirkon ja seurakuntien toimintaympäristö elää voimakasta muutosta. Kapitulia

ei ole tarvittu kulttuurisen muutoksen tulkkina eikä selittäjänä. Sitä on tarvittu muutosmatkan kumppanina ja ihmettelijänä seurakuntien rinnalla. Ilmiöiden tarkasteleminen ja muutoksen signaalien luotaaminen on ollut oleellisinta hiippakunnallisessa kehittämistyössä.

Muutoksen mutkikkuus ja ennakoimattomuus on tullut ilmeiseksi. Hiippakunnan ohjaustyössä on siksi korostunut systeemisen näkökulman esillä pitäminen. Toimintaympäristön muutosten ja ilmiöiden välisten kytkösten lukutaito on tullut yhä tärkeämmäksi.

Viime vuosina kapitulin isoin tehtävä on ollut rakenteellisten muutosten ohjaustyö. Rakennemuutos on isompi kysymys kuin vain ratkaisu seurakuntahallinnon organisoimiseksi. Prosessien äärellä on kyselty seurakunnan ja seurakuntalaisen identiteettiä, miksi seurakunta on olemassa, mikä on oleellisinta seurakuntaelämässä ja Kristuksen seuraamisessa. On opeteltu rakentamaan yhteistyötä ja luottamusta yli rajojen. Rakennemuutosta ja yhteistyömalleja rakennetaan, vaikka kirkolliskokous ei pystyisi tarjoamaan uutta säädöspohjaa muutostyölle.

Toinen muutos, joka on sävyttänyt kapitulin ohjaus- ja kehittämistyötä, on seurakuntien taloudellisten toimintaedellytysten heikkeneminen. Kapitulia on tarvittu yhteistyökumppanina pohtimaan seurakuntien päättäjien kanssa, miten taloutta tasapainotetaan ja sopeutetaan. Kiinteistöjä realisoidaan ja henkilöstöä vähennetään. Tämän olisi tapahduttava sillä tavalla, että resursseja, työntekijöitä ja tiloja on tulevaisuudessakin oleelliseen.

Seurakuntien toimintaedellytysten heikkeneminen johtaa helposti reaktiiviseen korjausliikkeeseen, moninaiseen tehostamiseen ja kiihtyvään puuhasteluun. Piispantarkastusprosessit ovat muuttuneet kehittämishankkeista pysähtymispaikoiksi: seurakuntaa kutsutaan arvioimaan, missä se on nyt, mitä ihmisille kuuluu ja mitä toimintaympäristössämme on tapahtumassa. Tähän asti piispantarkastuksen fokuksessa on ollut työyhteisön kehittäminen ja seurakuntatyön innovointi. Nyt tarkastelunäkökulma on kontekstin tutkiminen ja verkostoituminen.

Kontekstuaalinen ajattelu ja yhteisöjen rakentaminen vahvistuvat. Samalla kun työntekijöiden rooli seurakunnassa muuttuu vapaaehtoisten valmentamista kohti, tarvitaan kapitulia työntekijöiden rinnalla uudenlaisen yhteisötyön osaamisen rakentamisessa. Työntekijöiden tulee olla dialogin osaajia, ei vain opettamisen. Uudenlainen yhteisöjen rakentamistyö kutsuu myös kapitulin työntekijöitä toisenlaiseen työotteeseen: Kapituli ei enää kouluta, se ohjaa yhteisöllistä oppimista.

Aikaisemmin kapituli oli pappeja varten. Nyt se on kaikkien työntekijöiden kapituli. Hiippakunta näyttää mallia moniammatillisuudessa, työalat ylittävässä ja murtavassa toimintamallissa. Kapitulin toimintakonsepti on mennyt uusiksi. Se haluaa osoittaa käytännön ratkaisuilla koulutuksen ja ohjaustyön rakenteissa, että kaikki työntekijät ovat tasa-arvoisia ja yhtä keskeisiä kirkon mission toteuttajia. Kapituli on myös luottamushenkilöiden kapituli, jopa vapaaehtoisten ja muiden seurakuntaelämään kytkeytyvien toimijoiden verkoston solmukohta ja

linkki. Kapituli on kytkijä, linkittäjä, verkostojen ja yhteistyön mahdollistaja. Piispan kaitsenta on suhteiden ylläpitämistä ja dialogien mahdollistamista.

Piispan ja kapitulin viestintä on muuttunut. Eivät pelkästään viestinnän välineet ole muuttuneet läpinäkyvämmiksi ja vuorovaikutuksellisemmiksi. Myös viesti on uudistunut. Yksisuuntaisuus on korvautunut vuoropuhelulla. Puhumme enemmän yhteistyökumppaneista ja kuuntelemme enemmän seurakuntia ja muita verkostokumppaneita. Tutkimme ajankohtaisia ilmiöitä ja liitymme muuhun keskusteluun. Kapituli on tässäkin vain osa verkostoa, ääni moniäänisessä kudoksessa.

Ennen kapituli oli henkilöstökoulutusta varten. Nyt se on työyhteisöjen kehittämistä varten, ohjausosaamisen keskus ja valmentaja, valmentavan johtamisen ja dialogisen työotteen mahdollistaja. Hiippakunta on panostanut erityisesti uusien työntekijöiden rekrytointiin, koulutukseen ja tukeen. Kirkon työhön tulevilla on tuotavanaan tuoreita ideoita ja uudenlaista työotetta. Harjoitteluun, perehdyttämiseen, uran alkuvaiheen mentorointiin, koulutukseen ja työnohjaukseen on kiinnitettävä paljon huomiota, jotta nuoret löytävät lahjojaan ja osaamistaan vastaavan roolin seurakuntatyössä.

Hiippakuntaa on tarvittu hengellisen ohjauksen keskuksena ja koordinaattorina. Uskollisena perustehtävälleen olla seurakuntia varten kapituli on keskittynyt hengellisessä ohjauksessa yksittäisten työntekijöiden ja seurakuntien työntekijöiden hengelliseen tukeen. Päädymme sen äärellä jatkuvasti työntekijän ja työyhteisön jaksamisen kysymyksiin.

Hiippakunnan ohjaus- ja kehittämistyössä on vuosikausia keskitytty johtamisen tukeen ja esimiestyön kehittämiseen. Tavoitteena on ollut avoin vuorovaikutuksellinen, osallistava ja kannustava johtajuus. Kapitulin konsultatiivinen työote on edesauttanut tämän suuntaista kehitystä. Hiippakunnan ydintoiminnot, piispantarkastukset ja eri valmennusprosessit puhuvat samaa kieltä: kapitulia tarvitaan mahdollistajana ja tukena. Toimijuus on seurakunnissa.

Erilaisuus lisääntyy ja syvenee. Hiippakuntien erilaisuus tai omaleimaisuus kasvaa. Onko mahdollista tai edes tarkoituksenmukaista pyrkiä palaamaan yhtenäiseen tapaan toimia kaikissa hiippakunnissa ja seurakunnissa? Hiippakunnan sisälläkin on useita erilaisia luterilaisen kirkon alakulttuureja. Ne henkivät oman toimintaympäristönsä omintakeisuutta. Sisäinen jakautuneisuus on kasvanut. Onko se uutta generoiva ristiriita vai lamauttava ongelma? Uskokaamme, että törmäyttämällä jännitteisiä näkökulmia syntyy uusia innovaatioita.

Oulun hiippakunta

Oulun hiippakunta on maantieteellisesti laajin maamme hiippakunnista käsittäen 43 prosenttia Suomen pinta-alasta. Se on jäsenmäärältään kolmanneksi suurin hiippakunnista. Suurin osa hiippakunnan alueesta on harvaan asuttua aluetta, jossa väestön ikääntyminen ja työikäisten poismuutto vaikuttaa seurakuntien toi-

mintaan. Enemmistö väestöstä asuu kuitenkin kaupungeissa, kuten Oulussa ja sen lähialueella.

Oulun hiippakunnassa väestö on kirkollisesti sitoutuneempaa kuin Suomessa keskimäärin. Alueella toimivat kaikki Suomessa vaikuttavat herätysliikkeet, joista laajin on lestadiolaisuus eri suuntineen. Hiippakunnan eteläosissa vaikuttavat myös herännäisyys ja evankelisuus. Seurakunnat ovat edelleen luonteva ja toivottu yhteistyökumppani sekä viranomaisille että erilaisille järjestöille. Vieraantuminen ja kirkosta eroaminen ovat haaste suuremmissa keskuksissa. Haja-asutusalueella kirkon jäsenmäärän väheneminen perustuu enemmän väestönkatoon kuin kirkosta eroamiseen.

Hiippakunnassa on jo pitkään ollut monia taloudellisten vaikeuksien kanssa kamppailevia seurakuntia. Seurakuntien sopeuttamistoimenpiteet ovat johtaneet siihen, että työtä tehdään monin paikoin vähäisillä resursseilla ja kovassa paineessa. Tässä tilanteessa seurakuntien ja sen henkilöstön tukeminen on hiippakunnan keskeinen tehtävä. Tiukkenevassa taloudellisessa ja toiminnallisessa tilanteessa on pyritty hakemaan ulkopuolista rahoitusta käytössä olevien resurssien lisäksi. Kuntien eläkerahaston tuella on toteutettu koulutusta, joka tähtää varhaisen tuen mallin tehokkaaseen käyttöönottoon seurakunnissa. Lisäksi vuonna 2015 on käynnistetty kehittämishanke, jossa etsitään aktiivisia toimintatapoja meneillään olevassa muutoksessa sekä tuetaan seurakuntia vastaamaan entistä paremmin seurakuntalaisten tarpeisiin. Kolmevuotiseen hankkeeseen saatiin huomattava rahoitus (470 000 €) ELY-keskukselta.

Vuonna 2015 kirkolliskokouksessa ollutta seurakuntayhtymiin perustuvaa rakenneratkaisua vastustettiin Oulun hiippakunnassa muuta maata enemmän. Pitkien välimatkojen ja seurakuntien taloudellisen niukkuuden pelättiin vaikeuttavan elinkelpoisten seurakuntayhtymien rakentamista etenkin hiippakunnan pohjoisosiin. Ratkaisun kaatuminen ei kuitenkaan poistanut tarvetta löytää uusia ratkaisuja vaikeuksissa olevien seurakuntien tilanteeseen. Tilanne edellyttää uudenlaisten toimivien mallien löytämistä. Hiippakunta on entistä vahvemmin tukemassa toiminnallisen yhteistyön kehittämistä seurakuntien välillä. Rovastikunnissa on meneillään kaksi pilottiprosessia yhteistyömuotojen tutkimiseksi ja kehittämiseksi.

Oulun hiippakunnassa tarve seurakuntien ja työntekijöiden tukemiseen muutosprosesseissa on heijastunut tuomiokapitulin rooliin. Tuomiokapituli on muuttumassa yhteistyökumppaniksi, joka pyrkii tarjoamaan seurakunnille mahdollisuutta löytää sellaisia ratkaisuja ja toimintatapoja, jotka ovat muuttuvassa tilanteessa tarpeen. Muutoksen ja työhyvinvoinnin johtamisen sekä ongelmanratkaisutaitojen kehittäminen ovat tärkeitä, samalla kun haetaan uutta voimaa seurakunnan perustehtävän toteuttamiseen.

Nopeasta tilanteen muuttumisesta on esimerkkinä Pohjois-Suomessa loppukesästä 2015 alkanut pakolaisten virta Haaparannan ja Tornion kautta sekä myöhemmin itärajan yli Suomeen. Tilanne yllätti viranomaiset. Alueen seurakuntien rooli oli tärkeä pakolaisten vastaanottamisessa ennen kuin viranomaiset saivat

tilanteen haltuunsa. Sekä vastaanottokeskuksia että hätämajoituksia perustettiin nopealla aikataululla useiden Oulun hiippakunnan seurakuntien alueelle. Aluksi hiippakunnan tehtävänä oli tilannekuvan luonti sekavassa tilanteessa sekä toiminnan koordinointi yhdessä seurakuntien kanssa. Tilanteen tasaantuessa on tarvetta lisääntyvässä määrin olla organisoimassa koulutusta ja viranomaistiedotusta seurakunnille yhdessä muiden toimijoiden kanssa.

2.7 Yhteenveto

Kertomuskausi on ollut nopean ja monimuotoisen muutoksen aikaa. Ihmisten, tiedon, pääomien ja tavaroiden liikkuminen yhä nopeammin ja rajattomammin on aiheuttanut nopeita yhteiskunnallisia muutoksia. Digitalisaatio tukee liikettä ja muuttaa niin arjen toimintamalleja kuin yhteiskunnan rakenteitakin. Samanaikaisesti ihmisten elämäntavat ja asenteet muuttuvat. Monet perinteiset instituutiot tulevat haastetuiksi uusilla tavoilla.

Muutos johtaa moninaisuuden lisääntymiseen niin ihmisten kuin alueidenkin välillä. Se tuottaa myönteisiä vaikutuksia niille, jotka sopeutuvat muutokseen. Se lisää vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia muun muassa erilaisiin elämäntapoihin, mielekkäisiin ihmissuhteisiin, vapaaehtoistoimintaan, harrastuksiin ja työhön. Samanaikaisesti muutos tuo mukanaan kielteisiä vaikutuksia. Osalla se lisää yksinäisyyttä ja syrjäytymisvaaraa. Se voi myös heikentää ihmisten vaikutusmahdollisuuksia. Myös rakenteellinen muutos ja muuttoliike lisäävät alueellista eriarvoisuutta ja polarisaatiota.

Nämä muutokset heijastuvat myös kirkkoon. Tässä luvussa on tarkasteltu yhteiskunnallisen moninaistumisen mukanaan tuomia ilmiöitä ja niiden huomioon ottamista seurakuntatyössä.

Kirkko etsii jatkuvasti sellaisia työmuotoja, joissa se voi kohdata ja tukea ihmistä. Moniin haasteisiin löytyy vastauksia kirkon traditiosta. Heikko-osaisten auttaminen, ihmisarvon korostaminen, yhdenvertaisuuden tukeminen ja ympäristönsuojelu ovat perinteisiä kirkon työn lähtökohtia. Jumalanpalveluselämän kehittämishanke on osoittanut, että kirkon ytimestä käsin voi syntyä muutosten keskellä eläville ihmisille uudenlaista, mielekästä yhteisöllisyyttä. Esimerkiksi työ erilaisten vähemmistökulttuurien parissa sekä saavutettavuuden parantaminen ovat mahdollistaneet ihmisen yksilöllistä kohtaamista. Virsikirjan lisävihon valmistelussa otettiin erityisesti huomioon kansainvälisyys. Nyt virsiä on mahdollisuus laulaa 24 eri kielellä.

Kirkkoon ja kansalaisjärjestöihin kohdistuu entistä enemmän paineita, jos hyvinvointi yhteiskunnassa jakautuu epätasaisesti, tuloerot kasvavat tai sosiaali- ja terveyspalvelut heikentyvät. Yksinäisyyden ja syrjäytymisen aiheuttamaan kärsimykseen kirkko on etsinyt aktiivisesti apukeinoja. Esimerkiksi Palvelevan puhelimen toimintaa on laajennettu verkkoon. Lisäksi seurakunnat ovat pyrkineet

tukemaan toiminnassaan erityisesti lasten ja nuorten hyvinvointia sekä vanhemmuutta. Kirkko on seurannut myös sosiaali- ja terveyspalveluiden uudistusprosessia. Hyvinvointiyhteiskunnan muutokset ovat ajaneet myös kirkon pohtimaan omaa suhdettaan hyvinvointipalveluihin. Aikanaan sote-uudistus edellyttää seurakunnilta hyvinvointipalvelusopimusten ja prosessien päivittämistä.

Muuttuva yhteiskunta haastaa kirkon työtä ja työntekijöitä myös tulevaisuudessa. Kyky lukea toimintaympäristöä ja sen muutoksia on kirkon keskeinen menestystekijä. Kussakin hiippakunnassa etsitään parhaita keinoja tukea muutosten keskellä elävien seurakuntien työtä. Kohtaamisen, vuorovaikutuksen ja viestinnän merkitys korostuu. Ihmisten osallistaminen kirkon elämään ja toimintaan sekä vapaaehtoistoiminnan kehittäminen avaavat kirkolle uusia mahdollisuuksia. Ihmisten välisen vuorovaikutuksen syntyminen ja kehittyminen edellyttää aitoja kohtaamisia ja monikanavaisuutta.

Kirkolta edellytetään kykyä perustella olemassaolonsa ja läsnäolonsa julkisessa tilassa. Toimintaympäristön jakautuminen entistä pienempiin ja monimuotoisempiin alakulttuureihin haastavat kirkon perinteisiä toimintatapoja. Myös uskonnollinen moninaisuus haastaa kirkon toimintaa. Erilaisten uskontojen, katsomusten ja tapojen läsnäolo edellyttää kirkolta oman identiteetin sanoittamista. Seuraava kertomuskausi pitää sisällään reformaation merkkivuoden 2017. Sekin ohjaa kirkkoa uudistumaan ytimestä käsin ympäristön ja ajan haasteen huomioon ottaen.

3 KIRKKO PIRSTOUTUVASSA MEDIAYMPÄRISTÖSSÄ

Lari Lohikoski ja Kimmo Saares

Median murros on ollut käsite, jolla on kuvattu digitalisoitumisen aiheuttamaa laajaa muutosta niin mediakentällä kuin median käytössäkin. Vaikka käsitettä on käytetty jo pitkään, itse ilmiö ei ole vanhentunut vaan päinvastoin: digitalisoitumisen aikaansaama median käytön, omistuksen, tuotannon, välineiden ja liiketoimintamallien kehittyminen ja muuttuminen jatkuu, ja muutoksen voidaan ajatella tulleen mediaa pysyvästi määritteleväksi asiaintilaksi.

Kirkko kohdataan yhä useammin median välityksellä, ja yhä useammalle juuri media on ainoa paikka, jossa kirkko kohdataan. Kirkko näkyy eri viestintävälineissä erityisesti keskeisten henkilöidensä kautta, ja tämä taas vaikuttaa merkittävällä tavalla niihin mielikuviin, joita suomalaisilla on kirkosta. Sekä merkittävimmät kirkkoa koetelleet kriisit että kirkon profiilin nousu yhteiskunnallisena vaikuttajana ovat saaneet alkunsa ja voimistuneet medioissa. Mediaympäristön kehitys heijastuu voimakkaasti myös kirkon toimintaan: käytännössä viestintäkentän kehitys pitkälti luo ne puitteet, joissa kirkkokin toimii.

Tämän luvun ensimmäisessä osassa tarkastellaan mediaympäristön muuttumista viimeisten vuosien aikana. Muutoksen keskeisimpänä tekijänä on ollut digitalisaatio, ja sen myötä informaation määrän valtava kasvu, sekä informaation tuottajien ja vastaanottajien roolien tasavertaistuminen. Luvun toisessa osassa tarkastellaan konkreettisin esimerkein ja tilastoin sitä, miten muutos on näkynyt kirkon – ja erityisesti Kirkon tiedotuskeskuksen – tekemässä viestinnässä.

3.1 Todellisuus on mediallistunut

Median murroksessa ei ole kyse yksin tiedotusvälineiden käytön ja tuotannon murroksesta, vaan asiaa voidaan tarkastella myös toisin päin: median murroksen sijaan voisikin olla osuvampaa puhua koko todellisuuden *mediallistumisesta*. Sosiaalisesta mediasta on tullut valtaosalle aktiivi-ikäisestä väestöstä olennainen osa arkipäivää, tapa elää maailmassa. Kaikki fyysisen maailman asiat, ilmiöt ja tapahtumat heijastuvat myös digitaaliseen maailmaan, ja yhä useammin internetiin kytköksissä ei olekaan ainoastaan päätelaitetta käyttävä ihminen, vaan myös kodin tai teollisuuden laite. Vuonna 2020 arvioidaan liki 34 miljardin laitteen olevan yhteydessä internetiin, ja näistä vain 10 miljardia tulee koostumaan perinteisistä ihmisen käyttämistä päätelaitteista.[69]

69 Greenough 2016.

Sosiaalinen media on muuttanut sosiaalista todellisuutta ja tulee muuttamaan sitä myös jatkossa. Se mahdollistaa jatkuvan yhteydenpidon niin ystäviin kuin laajempaankin mediatodellisuuteen ja tekee mahdolliseksi myös kokonaan uusien sosiaalisten piirien luomisen maantieteestä riippumatta. Todellisuuden medialistumisen myötä mediaa ei pitäisikään enää nähdä perinteisen tiedotusvälineajattelun mukaan niinkään välineenä kuin elämismaailman ytimellisenä osana, tärkeänä tekijänä niin sosiaalisten suhteiden muodostamisessa ja ylläpitämisessä kuin tiedon tallentamisessa ja sen tehokkaassa hankinnassa.

Sosiaalisen median myötä jokaisesta on tullut myös julkaisija. Sen kautta rakennetaan persoonallista identiteettiä: sekä muille näkyvää julkista kuvaa, että omaa itseymmärrystä itsestään. Samalla tärkeänä pidetty ajatus yksityisyydestä ja sen suojasta on monellakin tavalla haastettu: monet aiemmin yksityisinä pidetyt asiat jaetaan nyt omaehtoisesti laajan ystäväpiirin tai julkisina koko globaalin internetin kanssa.

Globaalisti tarkasteltuna pääsy internetiin on liki puolella koko maapallon väestöstä,[70] ja maapallon koko väestöstä lähes 31 prosenttia käyttää sosiaalista mediaa.[71] Tilastokeskuksen mukaan suomalaisista liki 58 prosenttia käyttää sosiaalisen median palveluita, ja näistä viikoittain palveluita käyttää 50 prosenttia ja lähes päivittäin 43 prosenttia. Vanhemmissa ikäluokissa käyttö on vähäisempää, mutta alle 54-vuotiaista jo yli puolet on sosiaalisen median käyttäjiä.[72]

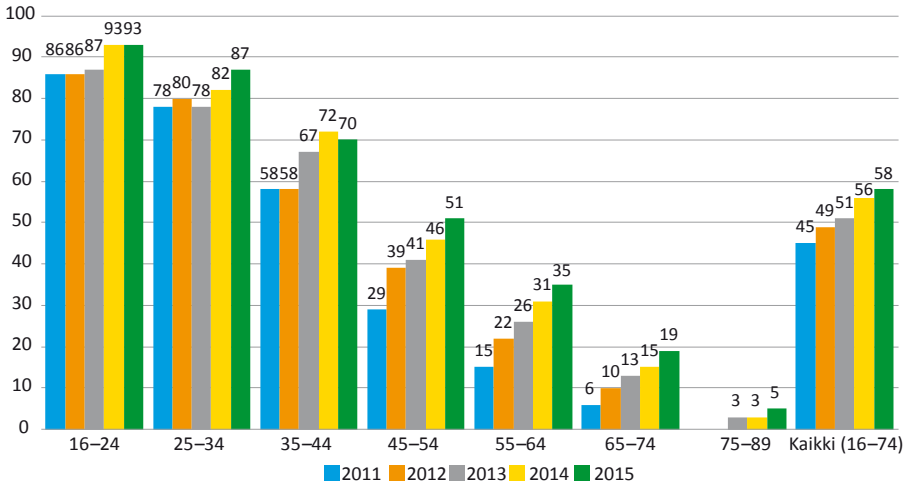

Kuvio 3.1 Suomalaiset somessa: käyttänyt yhteisöpalvelua viimeisen 3 kk:n aikana 2011–2015, % ikäluokasta. Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö.

70 InternetLiveStats.com 2016.

71 Chaffey 2016.

72 Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö 2015.

Digitaalisten medioiden käytön määrä on kasvanut valtavasti. Erilaisten välineiden parissa vietetään aikaa merkittäviä aikoja, kaikki päällekkäiskäyttö ja taustakuuntelu huomioon ottaen jopa seitsemän tuntia vuorokaudessa.[73] Internetin ja television käyttöön kuluu suunnilleen yhtä paljon aikaa, radion käyttö on hieman vähäisempää. Sähköiset mediat kokonaisuudessaan muodostavat 90 prosenttia kaikesta median käytöstä.

Huomattavin parhaillaan käynnissä oleva median käytön muutos liittyy mobiilin vahvaan nousuun: verkkopalveluiden käyttö siirtyy voimalla mobiililaiteisiin, varsinkin matkapuhelimiin. Perinteiset näppäimistöstä ja suuresta ruudusta koostuvat tietokoneet ovat hiljalleen jäämässä vain työskentelykäytön erityistarpeisiin, kun varsinainen median kuluttaminen tapahtuu aina mukana olevilla mobiililaitteilla. Käytännössä kaikki uudet myydyt puhelimet ovat älypuhelimia,[74] ja älypuhelinten käyttäjistä likipitäen kaikki käyttävät laitteellaan myös internetiä.[75] Esimerkiksi Lukkari-julkaisujärjestelmällä julkaistujen suomalaisten seurakuntien verkkosivujen käytöstä 48 prosenttia tapahtui vuoden 2016 alkupuoliskolla joko matkapuhelimella tai tabletilla, vaikka tyypillinen seurakuntien asiakaskunta ei pääsääntöisesti suinkaan koostu teknisistä edelläkävijöistä. Monilla muilla sivustoilla mobiilikäyttö on huomattavasti tätäkin suurempaa, ja mobiilikäytön määrä on jatkuvassa kasvussa.

Median lajien erot häiventyvät

Digitalisoitumisen myötä perinteisesti toisistaan erillään olleet median muodot – televisio, radio ja lehdet – ovat tulleet samaan digitaaliseen kanavaan, ja niiden väliset erot ovat muuttumassa epämääräisemmiksi. Yhä useammin lehtiartikkelin rinnalla julkaistaan myös video, ja usein voimakkaimmat ja vaikuttavimmat verkossa leviävät kannanotot ovat taitavasti rakennettuja kuvia. Myös perinteisiä broadcast-kanavia ja niitä varten tehtyjä ohjelmia seurataan yhä enemmän verkon välityksellä, ja pitkällä tähtäimellä esimerkiksi Yle pyrkii rakentamaan oman tarjontansa erillisten kanavien sijaan pikemminkin verkkoalustansa Yle Areenan ympärille.

Perinteiset tiedon portinvartijat – esimerkiksi suuret sanomalehdet ja yleisradioyhtiöt – ovat menettäneet merkitystään, ja varsinkaan nuorisolla television katsominen ei enää kasva, vaan esimerkiksi YouTube on tälle ryhmälle paljon tärkeämpi liikkuvan kuvan kanava. YouTubesta katsottavat sisällöt ovat usein muuta kuin mitä perinteisillä kanavilla on tarjolla, ja esimerkiksi monet Suomen seuraajamääriltään suosituimmista mediapersoonista ovat luoneet oman kanavansa vain YouTubessa, eikä pelkästään perinteisiä medioita seuraavilla ole näistä nuorison megatähdistä kenties minkäänlaista tuntemusta. Kun Taloustutkimus tutki 13–17-vuotiaiden

73 Miksi sähköiset mediat? 2015.

74 Haikala 2016.

75 Digitaalisen median käytön trendit vuonna 2015.

nuorten eniten seuraamia julkkiksia, 20 seuratuimmasta julkkiksesta peräti 12 oli perinteisen viihdeteollisuuden ulkopuolella juuri YouTubessa maineensa luoneita ja yleisönsä tavoittavia mediapersoonia.[76]

Yhä useammin myös fyysisillä tuotteilla on mediallisia ulottuvuuksia, ja tähän todellisuuden mediallisuuteen kasvetaan jo lapsesta alkaen. Tätä trendiä ja sen voimakasta kasvuvauhtia kuvaa hyvin tanskalaisen leluyhtiö Legon tammikuussa 2016 julkaisema Nexo Knights -teema, joka vain parissa kuukaudessa levisi kohdeyleisöön kuuluvien pikkupoikien suosioon ympäri maailman. Nexo Knights ei kuitenkaan ole vain joukko teeman mukaisia lego-hahmoja ja rakennussarjoja, vaan myös esimerkiksi moniosainen animaatiosarja sekä puhelimilla ja tableteilla pelattava mobiilipeli.[77] Nämä saman teeman eri kanavat kytkeytyvät toisiinsa eri tavoin: esimerkiksi mobiilipeliin saa uusia ominaisuuksia ja voimia skannaamalla palikkahahmoille kuuluvia fyysisiä tai televisio-ohjelman jaksoissa ajoittain näytettäviä fyysisiä kilpiä. Konvergenssi ei siis kosketa vain perinteistä mediaa, vaan myös fyysisen maailman tuotteita.

Median kuluttajista median tuottajiksi

Sosiaalisen median myötä yleisön rooli on muuttunut median kuluttajista median välittäjiksi ja tuottajiksi. Jokainen sosiaalisen median tiliään ylläpitävä henkilö toimii tavallaan oman mediansa päätoimittajana arvottaen kohtaamaansa sisältöä ja valikoiden siitä sen, minkä välittää edelleen omalle verkostolleen. Merkittävä osa siitä mediallisesta sisällöstä, jota sosiaalisen median välityksellä kulutetaan, onkin toisten vertaisten tuottamaa: tekstejä, kuvia, videoita ja kommentteja. Sosiaalisen median suosittelut ohjaavat mediankäyttöä yhä enemmän. Median yksisuuntaisuuden aika on lopullisesti ohi: vaikuttamaan pyrkivän median on lähtökohtaisesti oltava kaksisuuntaista, vuorovaikutukseen pyrkivää ja reagoimaan houkuttelevaa. Yksisuuntaiseksi tarkoitettu ja reaktioita karttava viesti ei sosiaalisessa mediatodellisuudessa yksinkertaisesti ole kiinnostava.

Tämä luonnollisesti asettaa haasteita organisaatioiden ja instituutioiden viestinnälle, jossa perinteisesti on pyritty pitämään viestien tulkinta ja jakelu mahdollisimman pitkälti omassa hallinnassa. Monet organisaatiot ja instituutiot ovat ajatelleet viestiensä uskottavuuden syntyvän nimenomaan instituution tai sen edustajan aseman kautta, mutta sosiaalinen mediatodellisuus on murtanut tämän asetelman. Viesteistä tulee kiinnostavia ja niitä halutaan levittää ennen kaikkea silloin, kun niiden sisältöön voi liittyä ja niitä voi käyttää oman identiteettinsä ja mediapersoonansa rakennusaineina. Verkon mielipidejohtajat eivät ole saavuttaneet asemaansa niinkään institutionaalisen asemansa vuoksi vaan nimenomaan

76 Lehti 2016.

77 Ks. http://www.lego.com/fi-fi/nexoknights.

vetoavalla, ymmärrettävällä viestillään, jonka sen vastaanottaja haluaa muillekin jakaa. Verkon mielipidejohtajat ovat myös itse mukana keskustelussa: valmiina vuoropuheluun, alttiina haastamiselle ja erimielisyyttä vierastamatta. Tähän luontevaan ja luonnolliseen moniäänisyyteen on kirkonkin piirissä hiljalleen herätty.

Median yleisöt hajaantuvat

Digitaalisen median myötä koko mediakenttä on tarjonnan huiman kasvamisen ansiosta merkittävällä tavalla sirpaloitunut: siihen maailmaan, jossa koko kansa katsoi joka ilta samoja puoli yhdeksän uutisia, ei enää ole paluuta, sillä yleisöt ovat jakautuneet yhä pienempiin ja eriytyneempiin ryhmiin. Globaalistikin tarkastellen sellainen yhtenäinen kansallinen mediatodellisuus, joka vielä 1980-luvulla oli Suomessa totta, on hengissä enää sellaisissa takapajuisissa diktatuureissa, joissa massamedia on valtion hallussa, eikä valtaosalla väestöstä ole pääsyä tai kykyä internetin käyttöön.

Kasvanut tarjonta mahdollistaa eri yleisöjen ja mieltymysten paremman palvelemisen ja on myös lisännyt eri mediavälineiden käyttöä, mutta kääntöpuolena on ennen kaikkea *kuplautuminen*: on merkkejä siitä, että joidenkin ryhmien tulkinta koko yhteiskunnallisesta ja poliittisesta todellisuudesta poikkeaa valtavirran ymmärryksestä merkittävällä tavalla, ja tämä edistää mielipiteiden polarisoitumista. Tähän saattaa myötävaikuttaa myös Facebookin tapa tarjota lukijoilleen luettavaa käyttäen lukijan mieltymyksiin ja aiempiin reaktioihin perustuvaa algoritmia. Tämän ”filtterikuplan” johdosta lukija saa nähtäväkseen jatkuvasti enemmän omia näkemyksiään ja mieltymyksiään tukevia näkemyksiä kuin niiden kanssa ristiriidassa olevaa tietoa.[78]

Verkko on paitsi erinomainen informaatioalusta, myös erinomainen väline *disinformaatiolle*: huhuille, ennakkoluuloille ja myös tietoiselle harhaanjohtamiselle. Viimeisen parin vuoden aikana keskusteluun on noussut tietoinen informaatiovaikuttaminen, jota erityisesti Venäjä on harjoittanut omien intressiensä mukaisissa aiheissa. Toinen esille noussut uusi ilmiö ovat uudet valemediat, joista näkyvimmäksi on noussut usein vääristeleviä, valheellisia ja muilta varastettuja juttuja julkaiseva MV-lehti, joka on hyökännyt monesti myös kirkkoa vastaan. Suomalaisen mediailmapiirin kehittymisen kannalta olennaista onkin se, miten onnistutaan estämään näiden viha- ja valhemedioiden vaikutusvallan nouseminen. Toistaiseksi suomalaisten medialukutaito on säilynyt tältä osin kuitenkin hyvänä: vaikka noin puolet suomalaisista tunteekin MV-lehden ja Magneettimedian kaltaisia sivustoja, vain kahdeksan prosenttia näistä pitää niitä uskottavina tietolähteinä.[79]

Mediakentän moninaistumisella on toki myös positiivisia seurauksia: tarjonta on kasvanut huimasti, ja ihmiset pystyvät nyt muodostamaan verkostoja ylittäen

78 Ks. esim. Ingram 2015.

79 Medioiden luotettavuus 2016.

kaikki kansalliset ja kulttuuriset rajat. Suomalaisen nuoren tärkeimpänä viiteryhmänä saattaakin suomalaisen tai oman paikkakunnan harrastuspiirin sijaan olla jokin kansainvälinen ryhmä, vaikkapa korealaisen popin seuraajat. Tiukasti maantieteellisesti paikallisuuteen sitoutuneelle kansalliselle kirkolle tällainen identiteetin ja vuorovaikutuksen globalisoituminen aiheuttaa merkittäviä haasteita, joihin toistaiseksi ei ole juurikaan onnistuttu vastaamaan. Vaikka fyysisellä kohtaamisella on toki paljon arvoa ja merkitystä, todelliset ideologiset ja identiteettiinsä liittyvät rakennusaineensa moni hankkii kansainvälisistä verkostoistaan arkipäivän kohtaamisista riippumatta. Globaalissa mediaympäristössä myös kirkon kannattaisi korostaa globaalia, rajat ylittävää luonnettaan, hyväksyen sen, että näkemysten, tyylilajien ja makujen välillä on väistämättä eroja.

Ovatko suuret alustat portinvartijoita?

Samalla kun yleisöjen ja kulttuurien suhteen on tapahtunut hajaantumista, digitalisoituminen on tuonut mediaan myös erittäin merkittävää kansainvälistä keskittymistä. Yhä suurempi osa verkossa käytetystä ajasta käytetään amerikkalaisten mediajättien Googlen ja Facebookin tuottamissa palveluissa. Vaikka molemmat mielellään esiintyvätkin tiedon valtatien mahdollistajien roolissa, niiden valta-asema on kuitenkin luonut niille tietynlaisen portinvartijan roolin. Niiden vallassa on hyvin pitkälti vaikuttaa siihen, minkälainen sisältö lopulta päätyy ihmisten saataville. Esimerkiksi jonkin tiedon piilottaminen Googlen hakukoneesta käytännössä kadottaa sen useimpien saatavilta internetistä, ja asiallinenkin sisältö saattaa kadota Googlesta yksin sen hakualgoritmin muutosten odottamattomien seurausten myötä.

Myöskään Facebook ei näennäisestä avoimuudestaan huolimatta ole neutraali tiedonvälityskanava: Facebookin käyttämä sisältöalgoritmi säännöstelee hyvin vahvasti sitä, mitä tarjolla olevista päivityksistä kullekin käyttäjälle näytetään. Esimerkiksi yritysten ja yhteisöjen käyttämien Facebook-sivujen päivitykset näkee maksuttomassa normaalitilanteessa vain muutama prosentti sivujen seuraajista – tätä suurempiin katsojamääriin pääseminen edellyttää joko sen leviämisestä maksamista tai sitä että palvelun käyttäjät jakavat sisältöä aktiivisesti. Vastaavasti myös Facebookin sisältösäännöt johtavat siihen, että sellainen sisältö, joka Suomessa saattaa olla aivan normaalia (esimerkiksi kuva saunojasta), poistetaankin palvelusta, koska amerikkalaisessa ajattelussa sitä pidetään siveettömänä.

Suhde tietoon ja auktoriteetteihin on muuttunut

Kirkon kannalta kaikista merkittävimmät muutokset kuitenkin liittyvät siihen, miten internet on muuttanut ihmisten suhdetta tietoon, auktoriteettiin ja toisiin ihmisiin. Amerikkalainen filosofi Daniel Dennett on verrannut internetin tuomaa muutosta suhteessa tietoon ja toisiimme kambrikauden räjähdykseen. Ennen kambrikautta meret olivat sameita, ja eliöt kykenivät aistimaan vain välittömässä

läheisyydessään olevat asiat. Kun kambrikaudella meret kirkastuivat, näkökyvystä tulikin eliöiden paras kilpailutekijä, sillä sen avulla eliöt kykenivät nyt näkemään pidemmälle: esimerkiksi saalistaja näki saaliinsa ja saalistettava vastaavasti saalistajansa, ja näkökyky mahdollisti myös liikekyvyn kehittymisen. Merten kirkastuminen siis vauhditti hurjasti evoluutiota ja synnytti valtavan määrän uusia, kehittyneempiä organismeja. Dennettin mukaan internetin mukanaan tuoma tiedon läpinäkyvyys on käynnistänyt samankaltaisen reaktion organisaatioissamme.[80] Näemme nyt pidemmälle, edullisemmin ja helpommin kuin koskaan ennen: kaikki maailman tieto on periaatteessa saatavilla jokaisen taskussa.

Voimakkaimmin tämä murros iskee juuri kirkon kaltaisiin organisaatioihin, joiden asema on perustunut tiedolle, jonka saatavuus tai tulkinta on enemmän tai vähemmän ollut hierarkkisen organisaation hallinnassa. Kun kirjapainotaidon edesauttama reformaatio avasi Raamatun kansankielisenä kaiken kansan luettavaksi, se kuitenkin jätti organisoidulle kirkolle paljon valtaa oikean uskon tulkinnan määrittelemisessä. Internet-aikana tällaista auktoriteetin asemaa ei kirkolla – eikä millään muullakaan organisaatiolla – enää annettuna ole, vaan jokainen kirkon kannanotto ja näkemys joutuu saman henkilökohtaisen arvioinnin kohteeksi kuin mikä tahansa muukin väite.

Oikean uskon ja opin puolustamisen ja opettamisen sijaan kirkon rooliksi internet-aikana tuleekin opetella uudella tavalla kulkemaan yhdessä ihmisten kanssa, ajatellen ja etsien samalla tasolla ja erilaisuutta arvostaen.

3.2 Kirkon sisällöt eri medioissa

Kirkon ohjelmasisällöt tv- ja radio-kanavilla

Kirkon sisällöt ovat pärjänneet varsin hyvin media-alan mullistuksissa. Vaikka Yleisradiokin on siirtynyt korostamaan omassa strategiassaan ”verkko edellä” -näkökulmaa, ovat myös perinteiset radio- ja televisiokanavat toistaiseksi säilyttäneet hyvin asemansa ainakin kirkon sisältöjä perinteisesti käyttävissä kohderyhmissä. Muutos on kuitenkin vääjäämätöntä, vaikka esimerkiksi vuonna 2015 Ylen hartausohjelmissa sekä radion että television puolella oli hienoista kasvua (ks. taulukko 3.1).

Hartausohjelmat on sijoitettu Yle Radio 1:n ohjelmistoon, jonka osuus oli yhdeksän prosenttia päivittäisestä kuunteluajasta. Kanavan katselijamäärät nousivat hieman, viikkotavoittavuus vuonna 2015 oli 857 000.[81] Tavoittavuuden nousu selittää myös hieman nousseita hartausohjelmien kuuntelijalukuja.

80 Dennett & Roy 2016.

81 Finnpanel Oy: Radion kuuntelu ja TV:n katselu Suomessa.

Pitkällä tähtäimellä tarkasteltaessa suunta on kuitenkin ollut alaspäin: kun radiojumalanpalvelus tavoitti 1960-luvun lopulla keskimäärin yli 900 000 henkilöä, 1991 luku oli 367 000 ja vuonna 2015 keskimäärin 180 000. Vaikka radiojumalanpalvelus on säilyttänyt asemansa sunnuntain kuunnelluimpana ohjelmana, se on joutunut antamaan perinteisen ykkössijansa Yle Radio 1:n koko viikon kuunnelluimpana ohjelmana Ykkösaamulle.[82] Ohjelman on entistä vaikeampi tavoittaa erityisesti nuoria kuuntelijoita, koska he ovat tavallisesti jossain ihan muualla.

Taulukko 3.1 Radion hartausohjelmien kuuntelijamäärien (tavoittavuus) kehitys. KRT (9+). Finnpanel Oy: Radion kuuntelu ja TV:n katselu Suomessa.

Radio	Kuuntelijamäärät keskiarvo					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Aamuhartaus ma-la klo 6.15	62 000	62 000	61 000	58 000	56 000	54 000
Aamuhartaus ma-la klo 7.50	140 000	148 000	146 000	133 000	132 000	137 000
Iltahartaus ma-pe klo 18.50	77 000	77 000	75 000	71 000	70 000	72 000
Iltahartaus la klo 18	123 000	112 000	114 000	112 000	104 000	109 000
Jumalanpalvelus su klo 10	203 000	212 000	183 000	190 000	179 000	180 000
Muun kirkon jumalanpalvelus su klo 11	123 000	124 000	123 000	137 000	124 000	137 000
Jumalanpalvelus / Horisontti su klo 18	66 000	59 000	54 000	55 000	56 000	
Hartaita säveliä ma-la klo 6.05	56 000	57 000	57 000	53 000	51 000	50 000
Hartaita säveliä ma-la klo 7.45	140 000	148 000	146 000	133 000	132 000	137 000
Hartaita säveliä ma-pe klo 18.30		70 000	70 000	65 000	66 000	67 000
Horisontti su klo 12.15						83 000

82 Finnpanel Oy: Radion kuuntelu ja TV:n katselu Suomessa.

Sama kehitys on nähtävissä television puolella – vaikka televisiojumalanpalvelukset keräävät parhaimmillaan yli 300 000 hengen yleisön, on suunta hitaasti laskeva.

Taulukko 3.2 Tv:n hartausohjelmien katselijamäärien (keskikatsojamäärä) kehitys. Tv-mittaritutkimus (4+). Finnpanel Oy: Radion kuuntelu ja TV:n katselu Suomessa.

Televisio	Katsojamäärät keskiarvo					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Jumalanpalvelus (kaikki)			143 000	128 000	119 300	119 600
· luterilaiset	171 000	139 000	158 000	145 000	130 500	131 000
· ortodoksiset			55 000	57 000	66 000	65 000
· vapaat kirkko- ja seurakunnat			135 000	112 000	104 000	105 600
· katoliset			59 000	86 000	73 000	92 000
Jumalanpalvelus uusinta				43 300	44 100	45 300
Pisara	102 000	95 000	99 000	111 000	107 000	79 600
Pisara uusinta					109 000	84 500

Televisio	Tuotantomäärät					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Jumalanpalvelus (kaikki)	31	35	33	31	34	35
· luterilaiset	22	26	24	22	25	26
· ortodoksiset	3	3	3	3	3	3
· vapaat kirkko- ja seurakunnat	5	5	5	5	5	5
· katoliset	1	1	1	2	1	1
Pisara	57	57	58	57	57	57

Vaikka radio- ja televisiojumalanpalvelusten kuuntelijat ja katselijat ovat usein hyvin uskollisia, on ongelmana se, ettei uusia kuuntelijoita tai katselijoita tule kanavalle samalla tavoin kuin aikaisemmin. Kanavien ikäprofiili painottuu jatkuvasti yhä vanhempiin ikäluokkiin, joten radio- ja televisiojumalanpalvelusten tyypillinen kuuntelija tai katselija on yli 60-vuotias nainen. Kun poistuma on suurempi kuin uusien kuuntelijoiden tulo, vinoutuu ikärakenne entisestään.

Mielenkiintoinen yksityiskohta on se, että televisiojumalanpalveluksen uusinta maanantaina kello 11.00 saa yhä enemmän katsojia, eli katsojat ovat valmiita seuraamaan jumalanpalveluksia myös muihin lähetysaikoihin kuin sunnuntaina kello 10.00. Vuonna 2015 uusintoja seurasi 45 300 katsojaa, eli ensilähetys ja uusinta yhdessä tavoittivat 164 900 katsojaa.

Kirkon tiedotuskeskus on panostanut uusien yleisöjen tavoittamiseksi televisiojumalanpalveluksille ja radiohartauksille. Erilaisten formaattien käyttö ja kokeilu ovat osoittaneet, että ohjelman katsojaprofiiliin voidaan vaikuttaa. Television erityisjumalanpalvelukset ovat tavoittaneet nuorempia katsojia, ja sukupuolijakaumat ovat niissä tasapainoisempia, mutta edelleen profiili painottuu vanhempiin ikäluokkiin. Siten hartausohjelmat ovat myös Ylen TV 1:n ja Yle Radio 1:n katsojaprofiilien ”vankina”.

Radiojumalanpalvelukset ovat luonteeltaan selkeästi dokumentaarisia eikä tätä ole pyritty muuttamaan. Radiojumalanpalvelusten radionomaisuutta on edelleen kehitetty kouluttamalla seurakuntien työntekijöitä. Etukäteen tallennettujen radiojumalanpalvelusten määrä on edelleen alhainen, mutta hitaasti kasvamassa johtuen Ylen taloudellisista paineista. Etukäteen tallennetuissa lähetyksissä voidaan myös hyödyntää paremmin radion mahdollisuuksia.

Radiohartaudet ovat säilyttäneet asemansa varsin hyvin, mutta siellä näkyy sama kehitys kuin jumalanpalveluksissakin: kun vuonna 2012 kello 7.50 lähetystä kuunteli 146 000 henkeä, niin vuonna 2015 kuuntelijamäärä oli 137 000. Television Pisara-ohjelman katsojamäärät ovat olleet koko nelivuotiskauden nousussa, mutta siirto uudelle ohjelmapaikalle aiheutti notkahduksen: kun vuonna 2014 katsojia oli 107 000, niin vuonna 2015 katsojia oli 79 6000. Jos otetaan huomioon ensiesitys ja uusinta, niin vuonna 2014 katsojia oli 216 000 ja vuonna 2015 keskimäärin 164 000.

Yleisradion talouden kiristyminen on johtanut myös hengellisen ohjelmiston resurssien vähenemiseen. Taloudelliset paineet ovat olleet kovat erityisesti television puolella. Vaikka resursseja on ollut käytettävissä selvästi vähemmän, on televisiojumalanpalvelusten vuosittainen määrä onnistuttu pitämään korkealla, jopa niin että vuonna 2015 lähetyksiä tuotettiin 35, kun luku vuonna 2012 oli 33. Käytännössä suorien jumalanpalvelusten määrä on hieman laskenut ja tallennettujen määrä noussut.

Televisiojumalanpalvelukset voidaan nykyisin jakaa karkeasti kolmeen ryhmään:

1. Seurakuntien pääjumalanpalvelukset. Suurin yksittäinen ryhmä jumalanpalveluksista on edelleen suorat lähetykset seurakuntien päiväjumalanpalveluksista. Nämä dokumentaariset jumalanpalvelut ovat toiminnan selkäranka, mutta niiden määrä on kustannussyistä laskenut eniten.

2. Formaatit. Erilaiset formaatit pyrkivät tavoittamaan uusia yleisöjä sekä toisaalta tehostamaan tuotantoprosessia. Historiassa pitkäikäisimpiä formaatteja oli Kolmen vartin kirkko (2004–2012). Vuonna 2012 esitelty Nojatuolikirkko on osoittanut, että televisiojumalanpalvelus kykenee tavoittamaan myös nuorempia ikäluokkia. Nojatuolikirkon Facebook-sivut ovat olleet menestys. Vuodesta 2014 alkaen on kehitelty Riemulaulut-formaattia, joka hakee edelleen muotoaan. Myös Riemulaulut on onnistunut tavoittamaan laajempia katsojaryhmiä kuin perinteiset sunnuntaijumalanpalvelukset.

3. Muut televisionomaiset jumalanpalvelukset. Tähän ryhmään liittyy laaja kirjo erilaisia jumalanpalveluksia, joita pääsääntöisesti on toteutettu muualla kuin perinteisissä kirkkotiloissa. Perinteisimpiä ryhmiin kuuluvia ovat uskonnollisten kesäjuhlien televisiojumalanpalvelukset, mutta yhtä lailla ryhmään kuuluvat esimerkiksi bikers-messu, viittomakielinen messu, pop-messu, Diakonia-ammattikorkeakoulu Diakin juhlamessu ja Maata Näkyvissä -festivaalien juhlajumalanpalvelus. Tällaiset jumalanpalvelukset ovat pääsääntöisesti tallenteita, usein tallennuspäivä on taloudellisista syistä muu kuin sunnuntai.

Ohjelmistosuunnittelun haasteeksi on muodostunut tarkka tasapainoilu, sillä osa uskollisista katsojista omaa hyvin selkeän käsityksen siitä, millainen on oikea televisiojumalanpalvelus. Toisaalta jos kaikki televisiojumalanpalvelukset olisivat seurakuntien normaaleja sunnuntaijumalanpalveluksia, vinoutuisi katsojaprofiili nykyistäkin nopeammin. Uusien katsojien tavoittaminen edellyttää laajaa kirjoa erilaisia jumalanpalveluksia ja tietoista television välineenomaiseen ilmaisuun panostamista. Ilahduttavaa on ollut havaita, että myös uudet formaatit ja kokeilevat jumalanpalvelukset ovat saaneet positiivista palautetta lähes kaikista ikäluokista.

Hartausohjelmia kuunnellaan ja katsellaan Areenan kautta varsin marginaalisesti. Oma haasteensa on myös siinä, että Yle ei ole toistaiseksi pystynyt toimittamaan Areena-katselusta selkeitä tilastotietoja. Karkeasti arvioiden televisiojumalanpalvelusten Areena-katselut ovat haarukassa 300–5 000 katselua, Pisara noin 150–800 katselukertaa. Horisontti-ohjelman jaksoja kuunneltiin Areenassa noin 200–2 000 kertaa, radiohartauksia noin 150–2 000 kertaa.

Suoratoistot ja muu audiovisuaalinen sisältö seurakuntien verkoissa

Yhä useammassa seurakunnassa välitetään jumalanpalveluksia sekä muita tilaisuuksia niin sanottuna suoratoistona. Seurakunnille tehdyssä kyselyssä 29 prosenttia seurakunnista (n=411) ilmoitti jakavansa seurakunnan tapahtumia ja toimintoja suoratoistona tai tallenteina verkossa.[83]

Kirkon tiedotuskeskuksen vuonna 2014 toteuttamassa kyselyssä 24 prosenttia vastanneista seurakunnista (n=142) ilmoitti välittävänsä sisältöjä suoratoistolla. Vastaavasti 44 prosenttia niistä seurakunnista, jotka eivät välittäneet verkossa suoratoistoa tai audiovisuaalisia sisältöjä, ilmaisi olevansa kiinnostunut niiden käyttämisestä.

Suoratoistoja käyttäneistä seurakunnista 44 prosenttia ilmoitti välittävänsä jumalanpalveluksia, 16 prosenttia konsertteja ja kymmenen prosenttia kirkollisia toimituksia. Vastanneista seurakunnista 73 prosenttia kertoi tarjoavansa ainoastaan suoratoistoa, ei tallenteita. 60 prosenttia seurakunnista ilmoitti valmiutensa käyttää muualla tuotettuja materiaaleja, mutta ainoastaan 39 prosenttia oli valmis jakamaan omaa materiaalia yhteiseen käyttöön.

Vaikka kiinnostus oli ja on kasvussa, monet seurakunnat pelkäsivät teknisen osaamisen tai resurssien muodostuvan pullonkaulaksi. Tekijänoikeuskysymykset koettiin myös monimutkaisiksi. Joissain seurakunnissa työntekijät vastustivat suoratoistoa vedoten joko tekijänoikeuksiin tai haluttomuuteen ”esiintyä”. Muutamassa seurakunnassa koettiin myös mahdollisen tallennuksen häiritsevän seurakuntalaisten yksityisyyttä.

Suoratoistojen määrä lisääntyy seurakunnissa edelleen laitteiden tullessa edullisemmiksi ja ohjelmistojen helppokäyttöisemmiksi. Vuoden 2015 lopussa valmistuivat uudet seurakunnille tarkoitetut ohjeet koskien audiovisuaalisten materiaalien jakamista verkossa ja erityisesti suoratoistoa. Tulevaisuudessa on tarkoitus lisätä koulutusta ja helpottaa materiaalien yhteiskäyttöä ja jakamista verkossa. Lisää mahdollisuuksia tarjoavat uudet kevyet dialogiset välineet, kuten Twitterin tarjoama Periscope ja Facebook live.

Kirkon sisällöt verkossa

Ulkoisten kanavien tavoittavuuden hiipuessa kirkko on jo vuosia panostanut omien digitaalisten kanavien kehittämiseen. Kirkon internet-sivustojen, sosiaalisen median tilien ja erilaisten kampanjoiden kautta kirkko tavoittaa jatkuvasti viikoittain satojatuhansia ihmisiä, ja usein näiden kanavien pyrkimyksenä on nimenomaan tavoittaa muita kuin kirkon perinteisten sisältöjen seuraajia.

83 Seurakuntakysely 2016.

Kirkon pääsivusto verkossa on evl.fi, joka nykymuodossaan on elinkaarensa päässä ja jonka uudistettu versio julkaistaan vuoden 2016 aikana. Nykyisellä sivustolla on noin 100 000 kävijää kuukaudessa, mutta kirkon kaikkien verkkosivujen – kuten kirkon kirjojen, hartaudellisten ja erilaisten temaattisten tai kampanjasivustojen – yhteenlaskettu tavoittavuus on merkittävästi tätä suurempi.

Lukumääräisesti eniten ihmisiä tavoittaa kirkon Facebook-sivu Kirkko Suomessa. Sen viikoittainen tavoittavuus on vuosina 2015–2016 ollut keskimäärin 200 000–300 000 suomalaista, mutta tavoittavuus vaihtelee voimakkaasti. Parhaina viikkoina sen sisällöt ovat tavoittaneet jopa 700 000 suomalaista. Kirkon Twitter-tili @kirkko_evl tavoittaa kymmeniä tuhansia suomalaisia, profiililtaan Twitter tavoittaa parhaiten mielipidevaikuttajia ja yhteiskunnallisesti aktiivisia ihmisiä. Kaikista parhaiten kirkon viesti sosiaalisessa mediassa tavoittaa kuitenkin kirkon työntekijöiden ja keulakuvien kautta – persoonalliset viestit leviävät sosiaalisessa mediassa paljon organisaatioiden viestejä paremmin.

Kirkko tavoittaa ihmisiä myös esimerkiksi blogien välityksellä. Suomen Kuvalehden sivuilla julkaistava Rajalla-blogi käsittelee erityisesti yhteiskunnallisia aiheita, ja tavoittaa kirjoituksillaan parhaimmillaan kymmeniä tuhansia lukijoita. Parhaimmillaan Rajalla-blogi on onnistunut kirkon kannalta merkittävien aiheiden puheenaiheistamisessa. Kesäkuussa 2015 lopettanut A-lehtien Lily-palvelussa julkaistu Oisko tulta -blogi taas tavoitti erityisesti nuoria naisia esimerkiksi erilaisilla maailmankatsomuksellisilla ja parisuhteeseen liittyvillä kirjoituksilla.

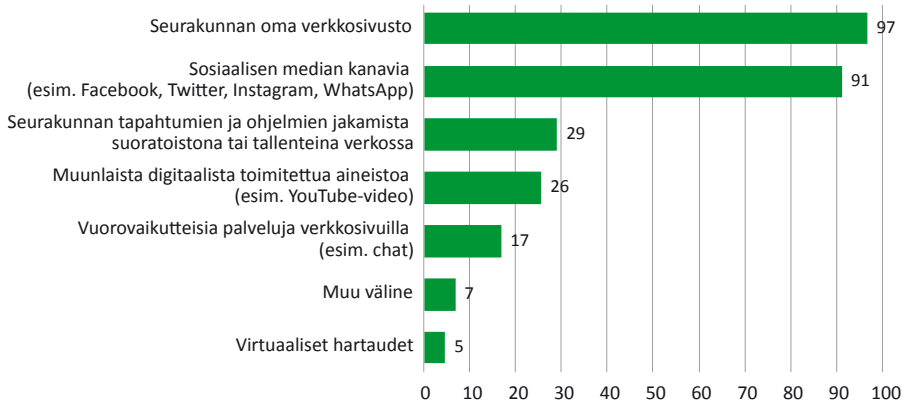

Kuvio 3.2 Seurakunnissa käytössä olleet digitaalisen median välineet 2015, "Kyllä" vastanneiden osuus % seurakunnista. Seurakuntakysely 2016, N=411.

Kirkon verkossa tekemää työtä kuvaa toisaalta kokeilevuus ja toisaalta hajautuneisuus. Viestimisen tavat verkossa kehittyvät jatkuvasti, ja tästä syystä myös kirkon verkkoviestintä hakee jatkuvasti uusia muotoja. Kokeiluja on tehty esimerkiksi uusien kanavien ja ilmaisutapojen kanssa, esimerkiksi vuoden 2016 aikana on

kokeiltu erilaisia suoria ja interaktiivisia verkkolähetyksiä. Verkkotyötä tehdään merkittävässä määrin myös hajautetusti, seurakunnista käsin. Tätä työtä tuetaan esimerkiksi seurakuntien käyttöön suunnitellulla Lukkari-verkkojulkaisujärjestelmällä, jonka toukokuussa 2016 oli ottanut tai ottamassa käyttöön yli 100 seurakuntataloutta. Valtaosalla seurakunnista on myös käytössään sosiaalisen median kanavia, ja noin kolmannes on jakanut seurakunnan tilaisuuksia esimerkiksi suoratoistona tai tallenteina verkossa.

Uudenlaisia kampanjatoiminnan kokeiluja

Pappien Pesula – medianäkyvyyttä uudenlaisella verkostohankkeella

Viestintäkentän monimuotoistuessa ja tarjonnan kasvaessa myös kirkon viestintä joutuu jatkuvasti etsimään uusia tapoja kirkon sanoman tuomiseen ihmisten saataville. Yksi esimerkki tällaisesta oli yhteistyössä BassoRadion kanssa toteutettu Pappien Pesula. Pappien Pesulan taustalla oli pohdinta siitä, miten kerrotaan pääsiäisestä ihmisille, joilla ei ole merkityksellistä suhdetta kirkkoon. Tavoitteena oli yhdistää tunnetta ja konkretiaa, etsiä toimintamalli, joka olisi hauska ja kiinnostava, mutta kunnioittaisi samalla traditiota.

Ideaksi löytyi jalkojenpesun tradition tarjoaminen uudella tavalla kaupunkimaisessa ympäristössä. Paavi Franciscus oli osoittanut vanhan jalkojen pesun tradition voiman pestessään nuorisovankien jalkoja – hän pesi ja suuteli myös naisten ja ei-kristittyjen jalkoja. Puhdistumisen symboliikka ja lämpimän veden kosketus tekisi projektista sopivalla tavalla konkreettisen.

Yhteistyökumppaniksi hankkeeseen tuli BassoRadio, jonka kanssa aikaisemmin oli toteutettu yhteistyötä esimerkiksi lastenohjelman sekä Pyhät Bassoksi ohjelmaformaatin muodossa. Hiljaisella viikolla Unioninkadulle Helsingin historialliseen keskustaan avattiin retrohenkinen Pappien Pesula, jossa päivystävät papit pesivät ohikulkijoiden jalkoja. Mukana oli noin 30 pappia jotka joutuivat kohtaamistilanteessa epävarmuusalueelle samoin kuin hekin, jotka toivat jalkansa pestäväksi.

Suorien kohtaamistilanteiden lisäksi Pappien Pesula sai runsaasti medianäkyvyyttä. MTV:n pääuutisten lisäksi juttuja oli muun muassa Ylen suomen- ja ruotsinkielisillä radiokanavilla. Iltalehti käsitteli aihetta sekä painetussa lehdessä että IL TV -nettitelevisiossa. Finland Today, Valomerkki ja Kotimaa24 esittelivät hanketta, joka sai hyvin näkyvyyttä myös sosiaalisessa mediassa.

Pappien Pesula palkittiin RadioGaalassa 2016 RadioAwards palkinnolla vuoden 2015 parhaana asiakaspromootiona. Tuomaristo totesi omassa arviossaan, että Pappien pesula vetosi erikoisuudellaan, luovuudellaan ja rohkeudellaan. Voittaja ylitti myös muiden medioiden uutiskynnyksen ja jalkautuminen suoritettiin kirjaimellisesti.

Pyhäinpäivä 2015 – Sytytän kynttilän

Syksyllä 2015 toteutettiin pyhäinpäiväkampanja, jonka tavoitteena oli tarjota mahdollisuus osallistua uudella yhteisöllisellä tavalla pyhäinpäivän viettoon – joko yksin

verkon välityksellä tai omia tunnelmiaan sosiaalisessa mediassa jakaen. Pyhäinpäivä – Sytytän kynttilän -kampanja oli osa Kirkon tiedotuskeskuksen koordinoiman Kirkon vahvuusryhmän verkostomaista työtä, jossa toteutuksessa oli mukana Kirkon tiedotuskeskuksen lisäksi muun muassa Helsingin seurakuntayhtymä, Suomen Lähetysseura, Kirkkopalvelut ja Lasten keskus.

Pyhäinpäivää varten rakennetulle verkkosivulle pyhäinpäivä.fi ja tapahtuman Facebook-sivulle oli koottu tietoa pyhäinpäivän merkityksestä ja traditioista, ja samassa yhteydessä oli tarjolla myös surun kohtaamiseen liittyvää materiaalia. Kampanjan kohdanneita ihmisiä rohkaistiin viemään kynttilä läheisensä haudalle, sytyttämään se kotona tai jakamaan muistonsa muiden kanssa tapahtuman sivuilla tai muualla sosiaalisessa mediassa käyttäen aihetunnistetta #pyhäinpäivä tai #sytytänkynttilän. Samalla pyhäinpäivä.fi-sivulla oli tarjolla myös mahdollisuus seurata suoraa verkkolähetystä kynttilöiden syttymisestä Helsingin Hietaniemen hautausmaalla.

Tapahtuma tavoitti Facebookissa kaikkiaan yli 640 000 ihmistä. Yhteensä tapahtumaan osallistui aktiivisesti reilusti yli 20 000 jollakin tavalla sitoutunutta. Itse verkkosivulla kävijöitä oli 3 200 ja pyhäinpäivänä 31.10., jolloin suoratoisto oli käynnissä, sivulla käytiin parhaimmillaan lähes 2 000 kertaa. Ruotsinkielinen rinnakkaistapahtuma Tänd ett ljus för någon du saknar tavoitti 27 000 ihmistä. Twitterissä ja Instagramissa jaettiin kaikkiaan tuhansia kuvia käyttäen #pyhäinpäivä-aihetunnistetta, ja kampanjan Facebook-tapahtumasivusta muodostui spontaanisti monille paikka jakaa muistoja edesmenneistä rakkaistaan ja osallistua toisten kaipaukseen.

Pyhäinpäivän tapahtuma oli verkostomaisesti lyhyessä ajassa toteutettu kokeilu, joka otettiin hyvin myönteisesti vastaan. Seurakunnat ja muut yhteistyötahot kiittivät erityisesti sitä, että kampanja tuki seurakunnan perustoimintaa ja toi huomioarvoa hieman sivuun jääneelle pyhäinpäivälle.

3.3 Yhteenveto

Kirkon viestinnän haasteena on vastata verraten nopeasti muuttuvaan mediakenttään. Se on kehittänyt perinteisissä radio- ja televisiokanavissa jaettavia sisältöjä ja ottanut käyttöön uusia välineitä ja ilmaisun tapoja. Tehdyt kokeilut ovat osoittaneet, että seurakuntalaiset ja muu suuri yleisö ovat valmiita ottamaan vastaan hyvinkin monipuolisia sisältöjä.

Toisaalta osa kirkon mediapalvelujen käyttäjistä on turvallisuushakuisia: he toivovat televisio- ja radiojumalanpalvelusten sekä radion hartausohjelmien olevan sisällöltään ja esitystavoiltaan hyvinkin perinteisiä. Myös tätä yleisöä on tärkeää palvella.

Yleisradion roolista ja tulevaisuudesta on käyty paljon keskustelua. Vaikka hartausohjelmat kuuluvat Ylen lakisääteisiin tehtäviin,[84] ei laissa ole määritelty ohjelmatoiminnan laajuutta. Kehittämällä hartausohjelmien sisältöjä ja pyrkimällä välineenmukaiseen ilmaisuun pystytään hartausohjelmien asemaa puolustamaan. Resursseja on nyt jo leikattu, ja leikkauspaineet pysyvät jatkossakin. Siksi kirkon viestinnässä on tärkeää etsiä jatkuvasti myös muita kanavia kirkon viestin välittämiseksi.

Kokonaisuudessaan kirkon viestinnän resurssit ovat laajat, mutta käytännössä hajallaan niin seurakunnissa, hiippakunnissa, Kirkkohallituksessa kuin kristillisissä järjestöissäkin. Kamppailtaessa niukkenevien resurssien kanssa eri toimijoiden yhteistyön kehittäminen tarjoaa merkittäviä mahdollisuuksia. Kirkossa tuotetaan monella eri taholla hyvää mediasisältöä, jonka yhteinen jakaminen ja käyttö olisi resurssien käytön näkökulmasta erittäin viisasta. Muutosta yhteistyön tiivistämisen suuntaan on jo tapahtunut, mutta vielä tarvitaan työtä asenteiden, välineiden ja käytäntöjen kehittämiseksi.

Sähköisen viestinnän muutosvauhti haastaa median kanssa toimijat nopeaan reagointiin ja uusien välineiden omaksumiseen. Yksittäiset seurakunnat ovat esimerkiksi välittäneet jumalanpalveluksia ja muita sisältöjä Periscope-sovelluksella, vaikka esimerkiksi kysymykset näihin liittyvistä tekijänoikeusasioista ovat vielä ratkaisematta. Rohkea kokeileminen on kuitenkin elävälle ja uudistuvalle kirkolle välttämätöntä.

Sirpaloituvankin viestintäkentän keskellä kirkon on tarjottava sanomaansa ja läsnäoloa sekä television että radion kaltaisissa välineissä kuin myös sosiaalisen median etulinjassa. Kirkon on kyettävä olemaan läsnä eri-ikäisille ihmisille sekä annettava läsnäolon ja armon kokemus hyvinkin erilaisilla kohtaamispinnoilla. Kirkon on ennen kaikkea oltava siellä, missä ihmiset ovat – ja ihmiset ovat nykyisin verkossa.

84 Laki Yleisradio Oy:stä 1993, 7 § 3.

4 YKSEYDEN JA YHTEYDEN ETSIMINEN PIRSTOUTUVASSA MAAILMASSA

Pekka Y. Hiltunen, Vesa Häkkinen, Risto Jukko, Tomi Karttunen, Kimmo Kääriäinen, Susanna Merikanto-Timonen, Ilkka Mäkelä, Ari Ojell ja Bror Träskbacka

4.1 Ekumeeninen toiminta

Suomen evankelis-luterilainen kirkko on osa maailmanlaajaa Kristuksen kirkkoa. Se on kohtaamisen kirkko paitsi kotimaassa myös kaikkialla maailmassa.

Kansainvälisyys, ekumenia ja uskontojen kohtaaminen on yhä enemmän arkipäivää kirkon kaikilla tasoilla. Jokainen kirkon jäsen on kirkon kohtaamispinta toisten kristillisten yhteisöjen ja toisten uskontojen kanssa. Paikallisseurakunnat ovat kohtaamisen ja vuorovaikutuksen paikkoja. Ne ovat myös kansainvälisiä toimijoita ystävyysseurakuntasuhteidensa ja muiden kansainvälisten hankkeiden kautta. Hiippakunnat tukevat seurakuntia niiden kansainvälisissä yhteyksissä. Kokonaiskirkon tasolla huolehditaan niistä kirkollisista suhteista, joissa toisena osapuolena on koko Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Kirkolliset järjestöt toteuttavat kirkolta saamansa tehtäväksiannon mukaisesti kansainvälisen diakonian ja lähetyksen tehtäviä.

Kertomuskauden aikana useat teologiset dialogit lisäsivät kirkkojen keskinäistä ymmärtämistä sekä kotimaassa että kansainvälisesti, kansainväliset kirkkoliitot rakensivat yhteyttä jäsenkirkkojensa välillä sekä järjestivät yleiskokouksiaan ja hyväksyivät merkittäviä asiakirjoja. Kristinuskon painopisteen siirtyminen eteläiselle pallonpuoliskolle heijastui paitsi kirkkoliittojen toimintaan myös lähetystyöhön. Muuttoliike vei suomalaisia eri puolille maailmaa, ja lisääntynyt maahanmuutto teki uskontojen kohtaamisesta entistä tärkeämpää.

Ekumenia Suomessa: kasvavaa yhteyttä ja yhteistyötä haasteista huolimatta

Kirkkomme nykyinen ”luterilainen ja ekumeeninen” toimintalinja muotoutui erityisesti reformaation 450-vuotismerkkivuodesta 1967 alkaneen kymmenvuotiskauden aikana arkkipiispa Martti Simojoen (1908–1999) johdolla osana Vatikaanin II kirkolliskokouksen 1962–1965 jälkeistä yleistä ekumenian nousukautta.[85] Simojokea seuranneiden arkkipiispojen aikana, etenkin arkkipiispa John Vikström

85 Repo (2008, 68) analysoi kirkkomme ekumeenisten sopimusten perustuneen jo 1930-luvulta alkaen teologisiin neuvotteluihin ja että kirkon ekumeeninen metodologia on sopimusten käsittelyn myötä kehittynyt ja syventynyt.

pitkällä kaudella (1982–1998), jatkettiin työn kehittämistä osana Kirkon ulkoasiain neuvoston ja sen alaisen Kirkkohallituksen Ulkoasiain osaston tehtäväksiantoa.[86] Oman merkittävän panoksensa tähän antoivat akateemiset teologit, kansainväliset vaikutteet, Suomen Ekumeeninen Neuvosto sekä paikallistason ekumeeniset toimijat. Tätä ekumeenista linjaa ilmentää Kirkon ulkoasiain neuvoston hyväksymä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ekumeeninen strategia vuosille 2009–2015 *Ykseyttä etsivä yhteisö*. Ensimmäinen ja tärkein tavoite toimintalinjauksessa on kirkon näkyvä ykseys. Ekumenia nähdään osana kristillistä uskoa (Joh. 17:21; Ef. 4:4–6).

Vuosikymmenien aikana tehty ekumeeninen työ on luonut hyvän pohjan kohdata avoimesti ja hyvässä hengessä myös vaikeita kysymyksiä, jotka käsittelemättöminä nakertavat keskinäistä yhteyttä. Kuluneella nelivuotiskaudella kotimaiset teologiset dialogit jatkuivat Suomen ortodoksien ja baptistien kanssa sekä käynnistyivät Suomen roomalaiskatolilaisten kanssa.[87] Lisäksi neuvottelukunnat Suomen helluntaiherätyksen ja Vapaakirkon kanssa kokoontuivat puolivuosittain. Suomen metodistien kanssa vuonna 2010 allekirjoitetun saarna- ja ehtoollisyhteyden käytännön toteuttamiseen liittyviä kysymyksiä käsiteltiin vuosina 2011–2013 kokoontuneessa yhteistyöryhmässä. Syksyllä 2015 päätettiin jatkaa yhteydenpitoa ja käsitellä tulevaisuudessa vielä myös teologista lisäselvitystä edellyttäviä kysymyksiä.

Suomen Baptistikirkon ja Finlands svenska baptistkyrkanin kanssa vuodesta 1997 käytyjen oppikeskustelujen väliarviointi toteutettiin vuonna 2012. Tiedonannossa todettiin muun muassa:

> *Neuvottelut ovat syventäneet kirkkojemme omaa identiteettiä ja lisänneet luontevan yhteistyön mahdollisuuksia julistuksen, diakonian ja yhteiskunnallisten asioiden hoitamisessa. Neuvotteluissa on voitu korjata 1500-luvun oppituomioiden ja 1800-luvun kielteisten kokemusten muistoja ajalta ennen uskonnonvapautta ja löytää sovinnon henki.*

Dialogin satoa kokoava raportti *Jeesuksen Kristuksen kutsumat – Kallade av Jesus Kristus* julkistettiin keväällä 2013. Syksyn 2015 dialogin aiheina olivat ”Jumalanpalvelus kirkon itseymmärryksen kuvana” ja ”Seurakunnan jäsenyys ja vapaaehtoistyö”. Yhteisesti todettiin muun muassa:

> *Molempien perinteiden mukaan jumalanpalveluksessa on tärkeintä kohdata Jeesus Kristus ja toinen toisemme hänen ruumiinsa jäseninä. Jumalanpalveluksesta lähetetään arkeen palvelemaan Herraa ja lähimmäistä.*[88]

86 John Vikströmin ekumeenisesta linjasta ks. esim. Cantell 2011, 4–14.

87 Teologiset oppikeskustelut.

88 Tiedonanto Vaajakoski 2015, 1; Teologiset oppikeskustelut.

Kertomuskaudella järjestettiin oppikeskustelut myös Suomen ortodoksisen kirkon kanssa vuosina 2012 ja 2014. Vuonna 2012 teemoina olivat ”Tunnettu ja tuntematon Jumala” sekä ”Koti kristillisenä kasvattajana”. Tiedonannossa todettiin muun muassa:

> *Kirkkojemme mukaan Jumalasta voidaan puhua. Hänet voidaan oppia tuntemaan ja löytää hänessä vastaus hengelliseen etsintään. Pohjan kirkkojen toiminnalle tässä ajassa luo sanoma Jumalasta, joka on läsnä ja johon voi luottaa myös silloin, kun asiat eivät pysy hallinnassa ja ihminen kokee epäonnistuvansa elämässään.*
>
> *Löydettiin yhteistä pohjaa kotien kristilliselle kasvatukselle, joka laajenee kodista seurakunnan jumalanpalveluselämään sekä koko elämän käsittäväksi.*

Oman uskonnon opetusta pidettiin yhteisesti hyvänä perustana nuoren kasvulle ja toisten kohtaamiselle yhä monikulttuurisemmassa kontekstissa.[89]

Vuoden 2014 dialogissa aiheena oli ”Kansankirkko teologisena ja käytännöllisenä kysymyksenä”. Yhteisessä tiedonannossa korostettiin positiivisen uskonnonvapauden hengessä tilan antamista eri uskonnoille ja vakaumuksille keskeisenä osana elämänkatsomusta, jolle myös esimerkiksi ihmisoikeusajattelu on paljolti velkaa. Kannettiin huolta uskonnollisesta lukutaidottomuudesta sekä kirkkojen toiminnanvapaudesta suomalaisessa yhteiskunnassa ja maailmassa. Tarvitaan dialogia eri näkemysten välillä. Maailmanlaajuisesti kristinusko kasvaa ja on elinvoimainen; kirkot ovat edelleen merkittäviä vaikuttajia myös Suomessa. Oman tradition tuntemisen ja sisäistämisen kautta opimme kunnioittamaan ja ymmärtämään myös toisia.[90]

Neuvottelukunnissa Suomen Vapaakirkon ja Suomen helluntaiherätyksen kanssa käsiteltiin kirkkojen ajankohtaisia asioita sekä teologisia teemoja, esimerkiksi Faith and Order -lähentymisasiakirjaa *Kirkko: yhteistä näkyä kohti*.[91] Vuonna 2012 järjestettiin ekumeeninen seminaari yhteistyössä Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kanssa luterilais-helluntailaisen ekumenian kehityksestä.[92] Kirkkohallituksen ja Suomen Vapaakristillisen neuvoston sekä Frikyrklig samverkanin edustajat tapasivat vuosittain ”kolmikantatapaamisessa”. Niissä käsiteltiin kirkkojen ajankohtaisia asioita ja esimerkiksi reformaation 500-vuotismerkkivuoden merkitystä.

Katolinen kirkko Suomessa -kirkkokunnan kanssa käynnistettiin teologinen dialogi loppusyksystä 2014. Dialogin taustalla on suomalais-ruotsalaisen luteri-

89 Häkkinen 2013, 45.

90 Karttunen 2014, 22–24.

91 Kirkkojen maailmanneuvoston uusia ekumeenisia perusdokumentteja käsitelleen seminaarin esitelmät julkaistu Reseptio 2/2013.

92 Esitelmät julkaistu Reseptio 1/2013.

lais-katolisen dialogin loppuraportti *Vanhurskauttaminen kirkon elämässä*[93] sekä Suomessa keväällä 2015 vierailleen Paavillisen kristittyjen ykseyden edistämisen neuvoston kardinaali Kurt Kochin aloite yhteisestä julistuksesta kirkosta, ehtoollisesta ja virasta vuonna 1999 allekirjoitetun *Yhteisen julistuksen vanhurskauttamisopista*[94] jatkoksi. Työskentely on edennyt lupaavasti, ja ykseyden edistämisen neuvosto on antanut merkittävää tukea tälle suomalaiselle dialogille, joka pyrkii edistämään myös kansainvälistä luterilais-katolista dialogia.

Kirkkomme kahdenvälisten ekumeenisten yhteyksien ohella merkittävä kirkkojen äänen kanavoija Suomessa esimerkiksi koulujen uskonnonopetukseen, turvapaikka-asioihin ja uskonnon näkyvyyteen julkisessa tilassa liittyen on Suomen Ekumeeninen Neuvosto. Ekumeenisen yhteyden kasvun merkki on esimerkiksi se, että reformaation 500-vuotismerkkivuotta 2017 on aiemmista uskonpuhdistuksen merkkivuosista poiketen valmisteltu ekumeenisesti. Eri toimielimissä on niin roomalaiskatolilaisten, ortodoksien kuin vapaakirkkojenkin edustajia.

Oppikeskustelut Venäjän ortodoksisen kirkon kanssa ja niiden keskeytyminen

Vuodesta 1970 jatkunut teologinen dialogi Venäjän ortodoksisen kirkon kanssa keskeytyi syyskuussa 2014 arkkipiispa Kari Mäkisen seurueen yhdessä patriarkka Kirillin ja metropoliitta Hilarionin kanssa tekemän tilannearvion tuloksena. Taustalla olivat erilaiset käsitykset suunnitellun kristillistä ihmiskäsitystä käsittelevän teologisen dialogin luonteesta ja tavoitteista. Päätös ei merkinnyt suhteiden katkeamista, mutta ”täydelle teologiselle dialogille” kirkkojen välillä ei nähty siinä vaiheessa edellytyksiä. Virallisten oppikeskustelujen jatkuminen myöhemmin jätettiin kuitenkin avoimeksi. Syksyllä 2015 sovittiin akateemisluonteisen kirkkojen yhteisen teologisen konferenssin järjestämisestä kristillisestä ihmiskäsityksestä alkuvuodesta 2016. Teemaan liittyi keskeisesti kirkkojen käsitys kristillisestä avioliitosta. Kahdenvälinen stipendivaihto jatkui Pietarin teologisen akatemian kanssa ja lähialueyhteistyö Pietarin hiippakunnan sekä Barentsin kirkkojen neuvoston yhteydessä myös Murmanskin hiippakunnan kanssa.

Teologinen dialogi Venäjän ortodoksisen kirkon kanssa on ollut niin teologisesti kuin kristittyjen välistä yhteyttä ajatellen hyvin merkittävä ja laajavaikutteinen. Ajatellen ekumeniaa, kansainvälistä ja kahdenvälistä yhteistyötä sekä vaikkapa ekumeenisia perheitä Suomessa teologisen vuoropuhelun jatkaminen Venäjän ortodoksisen kirkon kanssa on tärkeää myös tulevaisuudessa.[95]

93 Vanhurskauttaminen kirkon elämässä 2010.

94 Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista 1997.

95 Venäjän ortodoksisen kirkon kanssa käydyn teologisen dialogin annista ks. esim. Forsberg 2009, 179–187 ja Cantell 2014, 85–88.

Kirkkojen Maailmanneuvosto: oikeudenmukaisuuden ja rauhan pyhiinvaellus ja konsensusmenetelmä

Suomen evankelis-luterilainen kirkko on yksi Kirkkojen Maailmanneuvoston (KMN) perustajajäsenistä ja yksi sen aktiivisimmista jäsenkirkoista. KMN on laajin ekumeeninen kirkkoliitto, jolla on 345 jäsenkirkkoa 110 maassa; se kokoaa yhteen noin 500 miljoonaa kristittyä. Noin seitsemän vuoden välein järjestettävä yleiskokous on järjestön pääkokoontuminen. Kirkkomme delegaatio osallistui Etelä-Korean Busanissa loka-marraskuun taitteessa 2013 KMN:n kymmenenteen yleiskokoukseen, jonka teema oli ”Elämän Jumala, johdata meidät oikeudenmukaisuuteen ja rauhaan”. Kokoukseen osallistui noin 3 000 kirkkojen ja partneriorganisaatioiden edustajaa lähes kaikista kristillisistä kirkoista joka puolelta maailmaa.

Yleiskokouksen pääteemaan liittyen ohjelmassa oli kymmeniä tilaisuuksia. Rukous aloitti ja lopetti jokaisen päivän. Päivittäiset raamattutunnit liittyivät yleiskokouksen teemaan. Yleiskokouksessa oli kuusi temaattista täysistuntoa. Ne keskittyivät Aasian tilanteeseen, lähetykseen, ykseyteen, oikeudenmukaisuuteen ja rauhaan. Tilanne jaetulla Korean niemimaalla sekä Korean kirkkojen voimakas missionaarisuus toi havainnollista taustaa aiheiden käsittelyyn. Rauhan teeman käsittelyä oli pohjustanut myös jo Kingstonin vuoden 2011 rauhankonferenssi ja siellä julkistettu KMN:n asiakirja oikeudenmukaisesta rauhasta, josta myös kirkkomme antoi kaksi lausuntoa. Kaikkiaan täysistunnoissa tuli esille niitä globaaleja haasteita, joita kirkkojen tulee yhdessä kohdata, sekä se miten ekumeeninen liike voi yhdessä tarttua näihin haasteisiin.

Yleiskokousten välillä KMN:n päätösvaltaa käyttää 150-jäseninen keskuskomitea. Toimintaa ja taloutta ohjaa 20-jäseninen hallitus (eksekutiivikomitea). Keskuskomitean ja hallituksen puheenjohtajaksi valittiin ensimmäistä kertaa nainen ja afrikkalainen, kenialainen anglikaanikirkon edustaja TT Agnes Abuom. Euroopan alueen presidentiksi valittiin Ruotsin kirkon arkkipiispa Anders Wejryd**.** Piispa Simo Peura valittiin jatkokaudelle keskuskomiteaan. Suomesta keskuskomitean jäseneksi valittiin lisäksi ortodoksikirkon edustajana TT Pekka Metso**.** Piispa Peura valittiin myös Pohjoismaiden ja Baltian kirkkojen yhteisenä ehdokkaana KMN:n hallitukseen. Lisäksi hän toimii yhteisymmärrystä ja yhteistoimintaa edistävän pysyväiskomitean toisena puheenjohtajana. Komitean tehtävä on kehittää ortodoksien ja protestanttisten kirkkojen yhteistyötä.[96]

Busanin jälkeisen, vuoden 2021 yleiskokoukseen jatkuvan toimikauden kantava teema on ”oikeudenmukaisuuden ja rauhan pyhiinvaellus”. Teeman valinnalla ekumeeninen liike tahtoo sanoa, että kirkot ovat yhteisellä pyhiinvaellusmatkalla. Kaksoiskutsu on vastaus aikamme suureen tarpeeseen löytää hengellisyyden ja

96 Ks. raportti Busanin yleiskokouksesta Reseptio 2/2013, 37–57.

inhimillisyyden yhteys. Emme saa tyytyä väkivallan kierteeseen, vaan joillakin täytyy olla näky toisenlaisesta, toivon sävyttämästä todellisuudesta.

Konsensus-menetelmä on vakiinnuttanut paikkansa KMN:n työskentelyn välineenä. Konsensus ei ole vain menettelytapa, vaan periaate, joka läpäisee koko toimintarakenteen ja luo sille ominaisen eetoksen. Konsensus voidaan hahmottaa seuraavilla iskusanoilla: yhteisen näkemyksen etsintä, aito dialogi, toisen kunnioitus, vastavuoroinen tuki, voimaannuttaminen ja rukouksen sävyttämä pyrkimys tavoitella Jumalan tahdon toteutumista. Vaikka asioiden käsittely muodostuu metodia käytettäessä vaativaksi ja edellyttää kärsivällisyyttä, kuuntelemista ja riittävää aikaa, menetelmä näyttää sopivan kirkolliseen päätöksentekoon enemmistödemokratiaa paremmin. Konsensusmenetelmän ansiota ovat KMN:n uudistuminen ja sen työn hengellisen luonteen vahvistuminen. Kirkkona meillä olisi menetelmästä paljon opittavaa etsittäessä ykseyttä ja yhteyttä pirstoutuvassa maailmassa.

Euroopan kirkkojen konferenssi: uusi rakenne ja yhteyden rakentaminen polariteettien Euroopassa

Euroopan kirkkojen konferenssi (EKK) on vuonna 1959 perustettu Euroopan ortodoksisten, anglikaanisten, luterilaisten ja protestanttisten kirkkojen ekumeeninen yhteistyöelin, jolla on 125 jäsenkirkkoa sekä 19 kumppanuusorganisaatiota. EKK on muiden 1900-luvun kansainvälisten instituutioiden tavoin ollut käymistilassa viime vuosikymmeninä. Uudelleen ajattelun tarve on kytkeytynyt myös EKK:n toimintanäyn etsimiseen kylmän sodan jälkeisessä maailmassa. Lyonin 2009 yleiskokouksessa päätettiin järjestää seuraava yleiskokous jo vuonna 2013 tarkoituksena päättää EKK:n uudesta perussäännöstä ja organisaatiosta.

Kokous pidettiin Budapestissa heinäkuussa 2013 teemalla "'Ja mitä te nyt odotatte' – EKK ja sen missio muuttuvassa Euroopassa". Kokouksen keskeinen sisältö oli perussäännön uudistaminen. Lopputulos muodosti pohjan organisaation uudistamiselle tuoreutetun vision ja mission pohjalta. Järjestön käytännön työstä keskeisen osan aiemmin tehneet komissiot poistuivat, ja Brysseliin vuoden 2015 alusta lukien toimintansa keskittäneen sihteeristön työ organisoitiin ohjelmaperusteisesti. Uusi missio sisältää kirkkojen ekumeenisen tehtävän ja EKK:n vanhojen komissioiden tekemän työn perusasiat: ykseys, todistus ja palvelu sekä vaikuttamistoiminta EU:ssa ja Euroopan neuvostossa. EKK seuraa ja analysoi EU:n toimintaa sekä tarjoaa jäsenkirkoille mahdollisuuden osallistua näihin prosesseihin. Unionin toimintaa säätelevän Lissabonin sopimuksen 17. artikla, jossa EU:ta velvoitetaan käymään keskusteluja kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen kanssa, luo normatiivisen pohjan dialogille. Toiminnan kokonaisuuden johtaminen keskitettiin aiempaa selvemmin hallintoneuvostolle ja pääsihteerille.

Aiemman keskuskomitean, uudessa organisaatiossa hallintoneuvoston, jäsenmäärä puolittui 40:stä 20:een. Professori Aila Lauha kirkostamme tuli valituksi hallintoneuvoston jäseneksi seuraavaan yleiskokoukseen asti vuonna 2018. Kirk-

komme on vahvasti edustettuna myös uuden organisaation mukaisissa temaattisissa referenssiryhmissä, jotka pääosin aloittivat toimintansa vuonna 2015. Suomalaisten vahvaa ekumeenista panosta EKK:ssa viestii myös se, että Suomen Ekumeenisen Neuvoston entinen pääsihteeri Heikki Huttunen tuli valituksi EKK:n pääsihteeriksi vuoden 2016 alusta lukien.

Kylmän sodan jälkeisen rauhallisemman kauden jälkeen vuodesta 2008 jatkuneen talouskriisin, Lähi-idän pakolaiskriisin ja Ukrainan tilanteen seurauksien sekä muutenkin kiristyneen poliittisen ja yhteiskunnallisen tilanteen käsittelemisessä on Euroopalla ja EKK:lla sillanrakentajana haastetta ja tehtävää jälleen aivan uudella tavalla. ”Uudet polariteetit” olivat keskeisesti esillä jo ennen Budapestiä toimintaympäristön kuvauksessa. EKK:n tulee ja se aikoo tulevaisuudessa keskittyä rakenteiden ja organisaation sijaan entistä enemmän perustehtävänsä hoitamiseen Euroopan kirkkojen ekumeenisena toimielimenä yhteistyössä roomalaiskatolisen kirkon ja KMN:n kanssa.[97]

Porvoon kirkkoyhteisö: kasvavaa yhteyttä ja uudelleen suuntautumista

Anglikaanis-luterilainen Porvoon julistus allekirjoitettiin vuonna 1996 Britannian ja Irlannin anglikaanisten kirkkojen sekä Pohjoismaiden ja Baltian luterilaisten kirkkojen välillä. Näin muodostuneen Porvoon kirkkoyhteisön toimintaa koordinoi vuosittain kokoontuva yhteydenpitoryhmä, jossa kirkkoamme edustaa teologian ja ekumenian johtava asiantuntija Tomi Karttunen. Ryhmä organisoi konsultaatioita eri teemoista (2013 esimerkiksi kolmas konsultaatio diakonin virasta Dublinissa), teologisia konferensseja (2012 Kööpenhaminassa teemana ”Sakramentit kirkon missiossa”), joka toinen vuosi järjestettävän priimasten (arkkipiispojen) ja johtavien piispojen kokouksen (lokakuussa 2013 Reykjavikissa ja 2015 Edinburghissa) sekä yhteisön toiminnan nelivuotiskaudelle suuntaa antavan kirkonjohtajien kokouksen, joka oli viimeksi Englannissa Yorkissa syyskuussa 2014. Konsultaatioiden pitäminen myös kirkoille vaikeista aiheista osoittaa, että keskinäinen luottamus ja avoimuus ovat kehittyneet varsin pitkälle.

Vuonna 2014 uusiksi jäseniksi kirkkoyhteisöön tulivat Britannian luterilainen kirkko ja Latvian evankelis-luterilainen ulkomaankirkko. Vuonna 2014 toimikautensa aloittaneiden yhteydenpitoryhmän puheenjohtajien Irlannin arkkipiispan Michael Jacksonin ja Kööpenhaminan piispan Peter Skov-Jakobsenin johdolla on pyritty keskittymään kirkkojen ajankohtaisiin haasteisiin sekä entistä temaattisempaan työskentelyyn, jossa sisällöt pääsisivät entistä paremmin esille rikastuttamaan myös toisten kirkkojen elämää ja pohdintoja. Nuorten mukaan saamista edistettiin syksyn 2015 pyhiinvaelluksella Santiago de Compostelaan.

97 Ks. raportti Budapestin yleiskokouksesta Reseptio 2/2013, 35–36.

Samaa sukupuolta olevien avioliittoon liittyvät jännitteet, jotka nousivat pintaan ennen vuoden 2011 konsultaatiota avioliitosta, eivät olleet samalla tavoin esillä kuin edellisellä kertomuskaudella.

Käytännön tasolla anglikaanis-luterilainen yhteistyö näkyy Suomessa esimerkiksi siten, että luterilaiset papit ovat luvan saatuaan voineet osaltaan vastata anglikaanisista jumalanpalveluksista eri puolilla Suomea. Esimerkiksi Tampereella yhteistyö on jo varsin vakiintunutta ja kytkeytyy myös ystävyyshiippakuntasuhteeseen Manchesterin hiippakuntaan. Espoon ja Edinburghin hiippakunnat allekirjoittivat ystävyyshiippakuntasopimuksen vuonna 2013.

Luterilainen maailmanliitto: kirkkoyhteisön itseymmärrys ja reformaation merkkivuosi

Luterilaisia kristittyjä on maailmassa noin 75 miljoonaa. Suurin osa heistä kuuluu Luterilaisen maailmanliiton (LML) 145 jäsenkirkkoon, joita on 98 maassa. LML:n jäsenkirkot ovat alttarin ja saarnatuolin yhteydessä keskenään Budapestin 1984 yleiskokouksesta alkaen. LML:n virallinen nimi korostaa kirkkoliiton läheistä keskinäistä yhteyttä: ”Luterilainen maailmanliitto – kirkkojen kommuunio”.

Kristinuskon painopisteen siirtyminen eteläiselle pallonpuoliskolle tuli ilmi myös luterilaisessa kirkkoperheessä. Kertomuskaudella LML:n suurimmaksi jäsenkirkoksi nousi noin 7 miljoonan jäsenen Etiopian Mekane Yesus -kirkko; myös toinen afrikkalainen jäsenkirkko, Tansanian evankelis-luterilainen kirkko on ohittamassa aiemman suurimman jäsenkirkon Ruotsin kirkon, jossa on reilut 6 miljoonaa jäsentä.

Kirkkomme edustaja LML:n neuvostossa oli vuoteen 2013 asti kehitysyhteistyöpäällikkö Maria Immonen ja hänen jälkeensä TT Minna Hietamäki. Yhtenä neuvoston neuvonantajista toimii piispa Matti Repo. Teologian ja julkisen todistuksen osaston johtajana sekä ekumeenisten asiain apulaispääsihteerinä toimi kertomuskaudella TT Kaisamari Hintikka kirkostamme. Myös budjetiltaan suurimman LML:n yksikön eli Maailmanpalvelun johtajana on suomalainen Maria Immosen aloitettua tehtävässä vuonna 2013.

Homoseksuaalisuuteen suhtautumiseen liittyvien jännitteiden käsittely jäsenkirkkojen kesken oli esillä niin kutsutun Emmaus-prosessin puitteissa. Keskusteluyhteys pysyi yllä, ja jännitettä voitiin osittain purkaa ajatellen etenkin Etiopian kirkon suhteita Ruotsin kirkkoon ja Amerikan evankelis-luterilaisen kirkkoon. Ekumeenisesti merkittävä oli luterilais-roomalaiskatolisen ykseyskomission julkistama asiakirja *Vastakkainasettelusta yhteyteen*[98] (From Conflict to Communion), jonka LML:n neuvosto otti vastaan vuonna 2013. Asiakirjassa toivotaan, että luterilaiset ja roomalaiskatolilaiset katsoisivat enemmän sitä, mikä meitä yhdistää kuin sitä mikä erottaa, sekä kehotetaan pyrkimään konkreettisesti kohti kirkon näkyvää ykseyttä. Näin vahvistetaan myös kirkon perustehtävää, julistusta ja pal-

98 Vastakkainasettelusta yhteyteen 2013.

velua: ”Katolilaisten ja luterilaisten tulee todistaa yhdessä Jumalan armosta julistamalla evankeliumia ja palvelemalla maailmaa”.[99]

Kertomuskaudella alkoi osana reformaation 500-vuotismerkkivuoden 2017 viettoa valmistautuminen LML:n yleiskokoukseen Namibian Windhoekissa toukokuussa 2017. Kokouksen teemana on ”Jumalan armon vapauttama”. Osana kirkkoyhteisön työn kehittämistä ja valmistautumista yleiskokoukseen julkistettiin kesällä 2015 neuvoston kokouksessa raportti *The Self-Understanding of the Lutheran Communion*[100] *(Luterilaisen kirkkoyhteisön itseymmärrys)*. Se pyrkii vahvistamaan keskinäistä yhteyttä kirkastamalla yhteyden perusteita ja nostamalla keskeiset luterilaisia yhdistävät asiat esiin rakentavan keskustelun ja erimielisyyksien käsittelyn pohjaksi. Raportti pohjustaa osaltaan yleiskokoukseen valmistautumista ja kirkkoyhteisön työnäyn hahmottelua vuodesta 2017 eteenpäin.

Itä-Euroopan luterilaiset kirkot ja ystävyysseurakuntatoiminta

Itä-Euroopan luterilaisilla kirkoilla viitataan Venäjällä ja entisen Neuvostoliiton alueella sekä alueilla, jotka maantieteellisesti kuuluvat itäiseen Keski-Eurooppaan Saksan ja Itävallan itäpuolella, toimiviin luterilaisiin vähemmistökirkkoihin. Niillä on maassaan ”historiallisen kirkon” virallisesti tunnustettu asema, mutta hyvin rajalliset aineelliset resurssit toimintansa järjestämiseen. Kylmän sodan jälkeinen aika on ollut alueen kirkoille jälleenrakentamisen ja uuden identiteetin muovaamisen aikaa toisistaan poikkeavissa kansallisissa konteksteissa, joiden moninaisuus ja merkitys näyttävät olevan korostumassa entisestään.

Kirkon ulkoasiain neuvoston asettaman Itä-Euroopan työryhmän tehtävänä on ”itäisen Keski-Euroopan ja Venäjän uskonnollisen, yhteiskunnallisen sekä erityisesti alueen luterilaisten vähemmistökirkkojen tilanteen, toimintaympäristön ja ekumeenisten suhteiden seuranta sekä aiheeseen liittyvien asiantuntijatehtävien toteutus.”[101]

Itä-Euroopan luterilaisissa kirkkosuhteissa ovat perinteisesti korostuneet erityisesti suomalais-ugrilaiset luterilaiseen kirkkoperheeseen kuuluvat kirkot, joiden kanssa seurakunnillamme on myös eniten ystävyysseurakuntasuhteita: Inkerin, Viron ja Unkarin luterilaiset kirkot.

On käynyt entistä selvemmäksi, että Inkerin kirkko on löytänyt oman identiteettinsä ”konservatiivisena ja herätyshenkisenä luterilaisena kirkkona Venäjällä”. Sikäläisiä toimintaedellytyksiä määrittelevät ensisijaisesti suhteet Venäjän ortodoksiseen kirkkoon ja valtionhallintoon. Vuonna 2015 kirkkomme päivittivät keskinäisen yhteistyösopimuksensa, jossa osapuolet sitoutuvat kunnioittamaan toisiaan tasavertaisina yhteistyökumppaneina.

99 Vastakkainasettelusta yhteyteen 2013, 85.

100 The Self-Understanding of the Lutheran Communion 2015.

101 Kirkon ulkoasiain neuvoston toimintakertomus 2014, 45.

Unkarin viimeaikainen valtiollinen ja yhteiskunnallinen kehitys on herättänyt huolta muualla Euroopassa. Itä-Euroopan työryhmä seurasi kertomuskaudella tätä kehitystä sekä kirkkojen asemaa, toimintaa ja keskinäisiä suhteita muutosten keskellä. Vuonna 2013 työryhmä teki opintomatkan Unkariin ja tapasi paitsi luterilaisen myös katolisen ja reformoidun kirkon edustajia sekä tutustui kirkkojen perustamaan opiskelijakeskukseen nuorille romaneille. Unkarissa katolisten ja reformoitujen jälkeen kolmanneksi suurin luterilainen kirkko näyttäytyi aktiivisuudeltaan ”kokoaan suurempana”, dynaamisena ja myös rakentavaan yhteiskuntakritiikkiin kykenevänä kirkkona, joka sittemmin on profiloitunut humanitaarisena äänenä maan ankaran pakolaispolitiikan keskellä.[102]

Viron luterilaisen kirkon uutena arkkipiispana aloitti helmikuussa 2015 Urmas Viilma. Samalla perustettiin kaksi uutta piispan virkaa, joiden haltijat ovat Joel Luhamets ja Tiit Salumäe, jonka vastuulla on työ ulkovirolaisten parissa. Arkkipiispa Viilmalla on vahva visio missionaarisesta kansankirkosta. Viron evankelisluterilainen kirkko isännöi vuonna 2012 Tartossa järjestettyä suomalais-ugrilaisen pappeinkokouksen 75-vuotisjuhlakokousta.

Muita yhteyksiä Itä-Euroopan luterilaisiin vähemmistökirkkoihin avattiin tai aktivoitiin toimikauden aikana erityisesti Slovakiaan, Puolaan ja Valko-Venäjälle. Itä-Euroopan työryhmä teki vuonna 2015 opintomatkan Slovakiaan, jossa luterilaisen kirkon hengellinen into, sivistyksellinen toiminta ja vaikutus maassa sekä maallikoiden vahva sitoutuminen seurakunnan elämään tekivät suuren vaikutuksen.[103] Puolan luterilaisessa kirkossa käydään keskustelua pappisviran avaamisesta naisille. Kirkon johtava piispa Jerzy Samiec vieraili Suomessa keväällä 2015. Kokonaan uusi yhteys avattiin Valko-Venäjän luterilaiseen seurakuntaliittoon ja sen pastoriin Vladimir Tatarnikoviin.

Ystävyysseurakuntatoiminta on edelleen yleistä kirkkomme seurakunnissa, seurakuntayhtymissä ja rovastikunnissa. Vuosien 2014–2015 aikana toteutetun ystävyysseurakuntarekisterin päivityksen yhteydessä selvisi, että voimassa olevia ystävyysseurakuntasopimuksia Viroon on yhteensä 148 (toiminnassa osallisena 202 suomalaista ja 124 virolaista seurakuntaa), Inkeriin yhteensä 91 (217/51) ja Unkariin yhteensä 50 (65/53). Lisäksi sopimuksia on solmittu Latviaan, Romaniaan, El Salvadoriin, Ghanaan, Hongkongiin, Iso-Britanniaan (angl.), Kanadaan, Namibiaan, Norjaan, Palestiinaan, Puolaan, Ruotsiin, Saksaan, Tansaniaan, Tanskaan, Venäjälle (ort.) ja Yhdysvaltoihin. Seurakuntien yhdistymiset, vastuuhenkilöiden ikääntyminen ja nuorten osallistaminen olivat suurin haaste jatkuvuudelle. Näihin asioihin kiinnitettiin huomiota kertomuskauden aikana järjestetyillä ystävyysseurakuntatoiminnan neuvottelupäivillä, ”Ystävät yli rajojen – Nuorissa on tulevaisuus; muutos mahdollisuutena” (Kuopio 2013) ja ”Rakenteet muuttuvat – Ystävyys säilyy; ystävyysseurakuntasuhteiden ja -toiminnan päivitys” (Kouvola 2015).[104]

102 Raportti Unkarin opintomatkasta julkaistu Reseptio 1/2014, 72–78.

103 Karttunen (2015) raportoi Slovakian opintomatkasta Cruxissa.

104 Alustukset ystävyysseurakuntaseminaarista 22.5.2015 julkaistu Reseptio 2/2015, 88–94.

4.2 Lähetys ja kansainvälinen diakonia

Kirkon lähetys yhdistää kaksi kahden viime vuosisadan aikana syntynyttä merkittävää liikettä kristinuskon sisällä: yhtäältä 1700-luvulla syntyneen modernin kristillisen lähetystyön ja sen myötä kristinuskon muuttumisen globaaliksi uskonnoksi, ja toisaalta 1900-luvulla syntyneen modernin kristillisen ykseyden liikkeen. Ei ole mikään sattuma, että ekumeenisen liikkeen perusta on kristillisessä lähetystyössä, joka taas on johtanut syvempään ykseyden etsintään.[105]

Kun maailman kristittyjen määrää vertailee vuosina 1910–2010, voi todeta, että vuonna 1910, jolloin Edinburghin maailmanlähetyskonferenssi järjestettiin, 80 prosenttia maailman kristityistä asui Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa. Sata vuotta myöhemmin, vuonna 2010, 40 prosenttia kristityistä asui Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa. Vuonna 1910 maailman kristityistä 2 prosenttia asui Afrikassa. Vuonna 2010 afrikkalaisia oli noin 25 prosenttia maailman kristityistä. Samanaikaisesti kristinuskon kasvu globaaliksi uskonnoksi on merkinnyt kristinuskon sirpaloitumista uusiksi kirkoiksi ja liikkeiksi, niin että arviot kristillisten kirkkojen määrästä 2010-luvulla liikkuivat 41 000 ja 44 000 välillä, ja määrä on kasvussa.[106]

Kirkkojen maailmanneuvosto (KMN) edustaa näistä määristä yhä pienenempää osuutta. KMN:lla on 345 jäsenkirkkoa, joiden jäsenmäärä on yhteensä vähän yli 500 miljoonaa kristittyä. KMN:n kannalta kertomuskauden merkittävä kansainvälinen tapahtuma oli se, että sen uusi, järjestyksessä toinen lähetysasiakirja *Together Towards Life: Mission and evangelism in changing landscapes*[107] hyväksyttiin KMN:n keskuskomitean kokouksessa syyskuussa 2012, ja se esiteltiin jäsenkirkoille Busanin yleiskokouksessa marraskuussa 2013. Asiakirja julkaistiin suomeksi jo joulukuussa 2012 nimellä *Yhdessä kohti elämää: Lähetys ja evankelioiminen muuttuvassa maailmassa* Kirkon lähetystyön keskuksen ja Suomen Ekumeenisen Neuvoston suomentamana.[108]

Kirkon lähetysstrategia ja perussopimus

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon lähetystyössä voidaan vuosina 2012–2015 havaita sekä yhteyden tavoittelua että eriytymistä. Kun lähetyksen vanhat mallit ovat murtumassa tai jo murtuneet, näitä eri suuntiin meneviä liikkeitä kuvattiin kirkon ensimmäisessä lähetysstrategiassa, jonka kirkkohallituksen täysistunto hyväksyi vuonna 2010 ja jonka voimassaolokausi oli 2011–2015.[109] Vaikka kirkon

105 Ks. esim. Bosch 1991, 368–519.

106 Granberg-Michaelson 2013, 13–14.

107 Together Towards Life 2012.

108 Yhdessä kohti elämää julkaistu mm. Lähetysteologisessa Aikakauskirjassa 2013, 5–26.

109 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon lähetystyön ja kansainvälisen diakonian peruslinja vuoteen 2015 on hyväksytty jatkovalmistelun pohjaksi kirkkohallituksen täysistunnossa 23.11.2010.

lähetysstrategian yhteyden ja ykseyden tavoittelu oli enimmäkseen rakenteellisen yhteyden luontia, sen avulla saatiin aikaan merkittäviä yhteyttä lisääviä muutoksia.

Lähetysstrategian yksi kantava ajatus oli tasapainottaa kirkon lähetystoimijoiden moninaisuutta erilaisuudessa samoin kuin saada ne toimimaan paremmin keskenään. Kirkon lähetystyön toimikunta oli lähetysstrategiassa esittänyt sopimusmallia. Sen mukaan kirkon silloiset lähetysjärjestöt solmivat kukin erikseen kirkon kanssa perussopimuksen, jossa määritellään kirkon lähetysjärjestön oikeudet ja velvollisuudet. Sopimusneuvottelu saatiin valmiiksi vuoden 2012 loppuun mennessä, ja kirkon lähetysrakenteiden uudistaminen otti aimo askeleen, kun perussopimus allekirjoitettiin kesäkuussa 2013 kirkkohallituksen ja seitsemän lähetysjärjestön välillä. Sopijajärjestöjä olivat Suomen Lähetysseura, Suomen Evankelisluterilainen Kansanlähetys, Lähetysyhdistys Kylväjä, Medialähetys Sanansaattajat, Suomen Pipliaseura, Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys ja Svenska Lutherska Evangeliföreningen i Finland. Myös Kirkon Ulkomaanavun kanssa solmittiin samana vuonna vastaava sopimus kansainvälisen diakonian toteuttamisesta.

Sopimus, joka solmittiin viideksi vuodeksi, velvoittaa kirkon lähetysjärjestöt noudattamaan omassa toiminnassaan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tunnustusta ja päätöksiä sekä toteuttamaan kirkon lähetysstrategiaa ja sen toimintaperiaatteita. Sopimuksen mukaan kirkko kohtelee kaikkia lähetysjärjestöjään yhdenvertaisin perustein, ja sopijajärjestöt tunnustavat muiden sopijajärjestöjen aseman kirkon lähetysjärjestöinä ja sitoutuvat yhteistyöhön näiden kanssa. Sopimuksessa kirkon lähetysjärjestöt ja Kirkon Ulkomaanapu sitoutuivat rahoittamaan yhdeksän kansainvälisen työn hiippakuntasihteerin palkkauksen sivukuluineen suhteessa kunkin järjestön vuosittain seurakunnista saamiin talousarviomäärärahoihin. Sopimuksen myötä kirkon omistajuus omasta lähetystehtävästään vahvistui. Perussopimus mahdollisti uusien kirkon kansainvälisen työn hiippakuntasihteerien palkkaamisen tuomiokapituleihin vuoden 2014 alusta.[110]

Sopijajärjestöjen yhteistä suunnittelua edistämään perustettiin järjestöjohtajien konsultatiivinen työryhmä, jonka puheenjohtajana toimii Kirkon lähetystyön keskuksen (KLK) johtaja. Työryhmä kokoontui vuosina 2014–2015 vuosittain kaksi kertaa. Kirkon lähetystyön keskus kutsui lisäksi koolle vuosittain myös järjestöjen talousjohtajat, ulkomaisen työn johtajat, kotimaisen työn johtajat, vapaaehtoistyön koordinaattorit ja koulutuksesta vastaavat, samoin kuin kansainvälisen työn hiippakuntasihteerit.

Perussopimuksen mukaisesti KLK suunnitteli Kirkon koulutuskeskuksen ja lähetysjärjestöjen kanssa kirkon yhteisen lähetystyöntekijäkoulutuksen päivittämistä (”Kirkon kansainvälisen työn erikoistumiskoulutus lähetystyön tehtäviin”), koska tarve nykyisen koulutuksen yhtenäistämiseen ja selkiyttämiseen oli ilmeinen.

110 Perussopimuksen teksti löytyy osoitteesta http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content41C326.

Uudistetun koulutusjakson käyminen tulee jatkossa olemaan edellytys kaikille kirkon lähetysjärjestöjen kulttuurirajat ylittävään työhön lähettämille työntekijöille.

Ihmisoikeuskysymykset ovat nousseet yhä tärkeämmiksi kirkon lähetyksessä. Tähän liittyen pidettiin Helsingissä marraskuussa 2012 ”Ihmisoikeudet ja kirkon kansainvälinen työ” seminaari. Seminaarissa käsiteltiin laajasti niitä asioita, joiden perusteella edellisenä vuonna jotkut seurakunnat tai seurakuntayhtymät olivat leikanneet joidenkin lähetysjärjestöjen talousarvioperustaisia määrärahoja.

Kirkkoa ja koko suomalaista yhteiskuntaa järkytti vuoden 2014 heinäkuussa Afganistanissa tapahtunut kahden Kansanlähetyksen lähettämän suomalaisen avustustyöntekijän surmaaminen. Se jätti syvät jäljet kirkon lähetyksen historiaan.

Kirkon lähetysjärjestöjen toiminta ja yhteydet

Suomalaisen lähetystyön painopiste kirkon lähetysjärjestöjen toiminnan myötä on hitaasti siirtynyt Afrikasta Aasiaan, jossa on noin 60 prosenttia maailman väestöstä. Sekä Afrikassa, Aasiassa että Latinalaisessa Amerikassa kirkon lähetysjärjestöjen työ voidaan hahmottaa Luterilaisen maailmanliiton *Lähetys kontekstissa* -asiakirjan[111] esittämän kolmijaon kautta: julistus, palvelu ja vaikuttaminen. Eri maissa näiden työmuotojen mahdollisuudet vaihtelevat kirkkojen toimintamahdollisuuksien myötä ja uskonnonvapauden toteutumisen asteen mukaan. Kirkot kasvavat voimakkaasti usein juuri köyhimmissä maissa. Kirkkojen julistustyötä tuetaan esimerkiksi tukemalla kirkkojen teologista ja muuta työntekijäkoulutusta ja antamalla työntekijätukea. Sekä Afrikassa että Aasiassa useimmat kirkon lähetysjärjestöistä tukevat kirkkojen diakoniatyötä ja sen kehittämistä. Useat lähetysjärjestöt saavat moniin eri kehityshankkeisiin myös Suomen valtion kehitysyhteistyövaroja. Näitä hankkeita ne toteuttavat usein juuri kirkkojen kanssa. Vaikuttamistoiminnassa kirkon lähetysjärjestöt ovat auttaneet yhteiskunnan kaikkein heikoimmassa asemassa olevien äänen saamista kuuluviin: naisten, vammaisten, lasten, lukutaidottomien, köyhien, kuurojen (esim. Pakistan ja Etiopia). Joissakin maissa (esim. Kolumbia) tuetaan paikallisia kansalaisjärjestöjä taistelussa ihmisoikeuksien puolesta.

Tänä päivänä kirkon lähetysjärjestöt toimivat monimuotoisissa kirkkojen ja kansainvälisten järjestöjen yhteistyö- ja yhteydenpitoverkostoissa. Vuonna 2014 niillä oli yhteistyösopimuksia pelkästään eri kirkkojen kanssa 35. Kertomuskaudella lähetysjärjestöt solmivat monia uusia ja eritasoisia yhteistyösopimuksia. Uusia yhteistyösopimuksia solmivat Suomen Lähetysseura Hongkongin, Singaporen ja Baijerin luterilaisten kirkkojen kanssa yhteistyöstä Kambodžassa, ja Medialähetys Sanansaattajat intialaisen evankelis-luterilaisen Gossner-kirkon kanssa. Uutta oli myös Medialähetys Sanansaattajien yhteistyösopimus Intian luterilaisten kirkkojen kattojärjestön United Evangelical Lutheran Churches in India (UELCI:n) kanssa.

111 Lähetys kontekstissa 2005.

Se solmi yhteistyösopimuksen myös Luterilaisen maailmanliiton kanssa. Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen ulkomaisen työn uusi avaus oli Aasiassa: Myanmarin luterilaisen kirkon kanssa allekirjoitettiin yhteistyösopimus. Suomen Pipliaseuran työn merkitys Kiinassa lisääntyi.[112]

Kirkon Ulkomaanavun toiminta

Kirkon Ulkomaanapu on Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kehitysyhteistyöhön ja humanitaariseen apuun keskittynyt sopijajärjestö.[113] Ulkomaanapu on Suomen suurin kehitysyhteistyöjärjestö ja toiseksi suurin humanitäärisen avun antaja. Kertomuskaudelle osui Syyrian sota, Etelä-Sudanin yhä pahentunut tilanne, Keski-Afrikan tasavallan kriisi sekä keväällä 2015 Nepalia ravistellut maanjäristys. Kriisit vaativat Ulkomaanavun välitöntä reagointia ja pitkää sitoutumista avustustyöhön.

Yksi Ulkomaanavun työn tavoitteista on turvata ihmisille elämisen mahdollisuus kotimaassaan. Paikan päällä tehtävän kehitysyhteistyön, humanitaarisen työn sekä vaikuttamisen avulla pystytään auttamaan kaikkein heikoimmassa asemassa olevia ihmisiä. Samaan aikaan tämän työn avulla puututaan suoraan pakolaisuuden syihin. Ulkomaanapu tekee työtä kolmen toisiinsa liittyvän teeman kautta: toimeentulon, koulutuksen ja rauhan. Teemojen yhdistäminen on olennaista, sillä ilman rauhaa pitkäjänteinen kehitys on mahdotonta. Toimeentulomahdollisuuksien puute on usein konfliktin kipinä, ja koulutuksen puute taas vähentää toimeentulomahdollisuuksia. Nepalissa ja Kongossa Ulkomaanavun naisille ja nuorille tarjoama ammattikoulutus työllisti suoraan 60–72 prosenttia oppilaista.

Paikan päällä tehtävällä kehitysyhteistyöllä on suora linkki pakolaisuuden vähentämiseen. Kun pakolaisilta kysytään heidän avuntarpeistaan, useimpien ensisijainen toive on lasten ja nuorten koulutus. Ulkomaanapu panosti pakolaisten kouluttamiseen useissa maissa. Esimerkiksi Etelä-Sudanissa noin 1 400 pakolaislasta pääsi Ulkomaanavun rakentamiin kouluihin. Jordanian pakolaisleireillä ja isäntäyhteisöissä noin 600 syyrialaisnuorta opiskeli Ulkomaanavun tuella englantia, ja 200 nuorta opetteli lukemaan ja kirjoittamaan vuonna 2015. Lisäksi Ulkomaanapu tuki esimerkiksi puutarha- ja maataloustoimintaa Azraqin pakolaisleirillä. Sen ansiosta pakolaiset voivat itse kasvattaa ruokaa, joka paitsi paransi heidän omaa ruokaturvaansa ja ravitsemustaan, myös tarjosi heille mahdollisuuden toimeentuloon.

Rauhantyön saralla Kirkon Ulkomaanapu oli maailman viiden kärkitoimijan joukossa. Vuosien 2008–2014 aikana pelkästään Somaliassa pystyttiin ratkaisemaan 25 paikallista konfliktia. Vuonna 2015 Keski-Somaliaan saatiin Ulkomaanavun tuella rakennettua paikallishallinto.[114]

112 Ks. Kirkon lähetysjärjestöjen vuosikertomukset 2012–2015.

113 Ks. www.kirkonulkomaanapu.fi

114 Ks. Kirkon Ulkomaanavun vuosikertomukset 2012–2015.

Lähetyskannatuksen kehittyminen

Kirkon seurakunnat tukivat lähetysjärjestöjä ja kansainvälistä diakoniaa ulkomailla kirkon lähetysjärjestöjen ja Kirkon Ulkomaanavun kautta runsaalla 50 miljoonalla eurolla vuosittain. Tämä koostui talousarviomäärärahoista, vapaaehtoisesta kannatuksesta ja testamenttituloista.

Talousarviomäärärahojen osuus oli noin 40 prosenttia. Niiden suuruus vaihteli melko paljon. Määrärahat ovat yleisesti sidottuja erikseen määriteltävään prosenttiin verotuloista. Tuloutetut rahat eivät kuitenkaan seuraa automaattisesti saatujen verotulojen määrää. Kirkossa annettujen suositusten mukaan tavoitteena on vähintään kolme prosenttia saaduista verotuloista. Tähän mennessä vaihtelu on ollut 2,2–2,4 prosenttia ja trendi on ennemminkin laskusuuntainen kuin kasvava.

Järjestöjen talouden ja seurakuntien toiminnan kannalta erittäin tärkeää on vapaaehtoinen kannatus. Sen taso pysyi samana ollen noin 30 miljoonaa euroa vuosittain. Seurakuntien kautta tulevan vapaaehtoiskannatuksen kohdalla tapahtui jonkin verran liukumaa Suomen Lähetysseuralta ja Kirkon Ulkomaanavulta muille järjestöille. Yhteensä Suomen Lähetysseura ja Kirkon Ulkomaanapu keräsivät vapaaehtoiskannatuksesta kuitenkin yli kaksi kolmasosaa. Testamenttilahjoitusten osuus kasvoi neljästä kymmeneen prosenttiin. Näistä Suomen Lähetysseuran osuus oli suurin.

Kansainvälisessä työssä olevien työntekijöiden määrä pysyi yli 300:ssa. Lähetystyöntekijöiden määrä laski jonkin verran, mutta Kirkon Ulkomaanavun työntekijöiden määrä ulkomailla lisääntyi. Vuonna 2014 tilastointia uudistettiin. Tilastoissa alettiin kysyä henkilötyövuosimäärää, ja Kirkon Ulkomaanavun työntekijät laskettiin mukaan. Siten tilastot eivät ole täysin vertailukelpoisia.

Seurakuntien ja järjestöjen välisten sopimusten määrä laski seitsemällä prosentilla, mutta niiden yhteenlaskettu euromäärä kasvoi hieman. Kokoavan toiminnan osuus säilyi kohtalaisella tasolla. Vapaaehtoisia oli noin 15 000, kokoavia ryhmiä yli 1 500 ja niissä mukana 22 000 henkilöä. Sen sijaan kirpputori- ja kahvilatoiminta sekä kertaluontoiset tapahtumat vähentyivät jonkin verran sekä luku- että osallistujamääriltään.[115]

Kirkon kansainvälinen lähetyskumppanuusneuvottelu

Kirkon lähetystyön keskus (KLK) järjesti kirkon ensimmäisen kansainvälisen lähetyskumppanuusneuvottelun, joka pidettiin Järvenpäässä Kirkon koulutuskeskuksen tiloissa 31.3.–4.4.2014.[116] Kyseessä oli kansainvälisin Suomessa pidetty luterilaisten kirkkojen kokous sitten LML:n vuoden 1963 yleiskokouksen. Neuvottelu vahvisti

115 Ks. kirkon lähetystilastot http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content302975.

116 Ks. http://yourkingdomcome.fi/.

kirkkomme suoria yhteyksiä omiin sisarkirkkoihinsa ympäri maailmaa. Monet mukana olleet kirkkojen edustajat ilmaisivat haluavansa yhteyttä suoraan Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon, ilman välillä olevaa lähetysjärjestöä. Mukana oli niiden 31 kirkon edustajat, joiden kanssa kirkon lähetysjärjestöillä oli allekirjoitettu yhteistyösopimus. Vain kolme kutsuttua kirkkoa (Hongkongin evankelis-luterilainen kirkko, Sudanin/Etelä-Sudanin evankelis-luterilainen kirkko ja Bolivian evankelis-luterilainen kirkko) ei voinut lähettää edustajaansa kokoukseen. Mukana oli noin 130 osanottajaa, joista noin 50 ulkomaisten kirkkojen edustajia. Useimmat ulkomaiset kirkkojen edustajat vierailivat seurakunnissa ja hiippakunnissa ennen ja/tai jälkeen lähetyskumppanuusneuvottelun. Mukana oli myös merkittäviä ulkomaisia ekumeenisia vieraita kuten Kirkkojen maailmanneuvoston, Luterilaisen maailmanliiton ja Euroopan kirkkojen konferenssin pääsihteerit. Lähetysjärjestöt järjestivät yhteistyöneuvotteluja omien kumppanuuskirkkojensa edustajien kanssa ennen tai jälkeen kirkon lähetyskumppanuusneuvottelun. Kumppanuusneuvottelun myötä vahvistuivat myös KLK:n yhteydet globaalin etelän kirkkoihin.[117]

4.3 Uskontojen kohtaaminen

Uskonnollisen yhtenäisyyden vähittäinen murtuminen ja vilkastunut maahanmuutto 1900-luvun loppupuolelta alkaen ovat tuoneet muiden uskontojen kohtaamisen osaksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon elämää. Muuttuva kansanuskonnollisuus ja muiden perinteisten uskontojen kasvanut läsnäolo maassamme ovat sekä vahvistaneet vanhoja että nostaneet esiin uusia toimintamuotoja. Uskontojen kohtaamisesta on tullut yhä enemmän seurakuntalaisten ja seurakuntien arkipäivää.

Myös kirkon erityistyöaloilla eri uskonto- ja katsomustraditioita edustavien kohtaaminen on tullut osaksi jokapäiväistä työtä. Esimerkiksi sairaalasielunhoidon, maahanmuuttaja-, vankila- ja oppilaitostyön parissa on ollut välttämätöntä kehittää katsomusdialogista, uskontodialogista ja uskontosensitiivistä työotetta. Kirkko toimii yhä enemmän myös kansainvälisessä, moniuskontoisessa ja -kulttuurisessa ympäristössä. Yhteiskunnallisessa palvelutoimessa kirkon rooliin kuuluu edistää hyvinvointia ja positiivista uskonnonvapautta sekä yhteisöllisyyttä.

Seurakuntien maahanmuuttajatyö on konkreettista ihmisten auttamista ja kohtaamista arkisissa tilanteissa. Eri uskonnollisista yhteyksistä tulevien kohtaaminen on maahanmuuttajatyön luonnollinen osa, vaikka uskonnolliset kysymykset eivät kohtaamisten ja toiminnan keskiössä erityisesti olisikaan. Näissä kohtaamisissa uskonnolliset kysymykset nousevat esiin osana luonnollista kanssakäymistä.

Hiippakuntien uskontodialogitoiminta vilkastui ja jäntevöityi hiippakunnallisten kansainvälisen työn sihteerien nimittämisen jälkeen vuonna 2014. Suurimmissa

117 Jukko & Rusama 2014.

kaupungeissa, kuten Helsingissä, Espoossa, Tampereella, Turussa ja Vantaalla, toimi evankelis-luterilaisen kirkon tukemia tai ylläpitämiä uskontodialogi- ja kulttuurien kohtaamisen ryhmiä. Myös ruohonjuuritasolla kansalais- ja seurakunta-aktiivisuus on tuottanut uskontodialogitoimintaa.

Yhteyksiä juutalaisiin on koordinoitu Kirkko ja juutalaisuus -työryhmän toimesta jo vuodesta 1977. Työryhmä on edistänyt juutalaisuuden ja kristinuskon keskinäistä tuntemista. Työryhmä seuraa alan tutkimusta ja kirkollista keskustelua, tuottaa oppimateriaaleja sekä järjestää seminaareja ja koulutustilaisuuksia ja valmistelee pyydettäessä lausuntoja. Ikkuna juutalaisuuteen -kurssi toteutettiin kaikissa hiippakunnissa, ja se jatkuu uusimuotoisena edelleen. Kurssi oli tarkoitettu papeille, uskonnonopettajille, opiskelijoille, nuorisotyöntekijöille, kansainvälisen työn ja lähetystyön vastuuhenkilöille sekä muille kiinnostuneille. Työryhmä seurasi antisemitismi-tilannetta ja uskontodialogin kehittymistä. Työryhmän edustaja toimi Euroopan luterilaisten kirkkojen Kirkko ja juutalaisuus -komission hallituksessa. Työryhmän historia vuosilta 1977–2013 julkaistiin vuonna 2013.[118]

Yhteyksiä muslimeihin on koordinoitu Kirkko ja islam -työryhmän toimesta jo vuodesta 1988 lähtien. Työryhmä järjesti vuosittain kaksi vuoropuhelua muslimien kanssa ja seurasi ”arabikevään” nimellä tunnettua arabimaiden kansannousua ja sen jälkimaininkeja samoin kuin eri kirkkojen monissa maissa käymää islamia koskevaa selvitys- ja dialogitoimintaa. Kotimaassa työryhmä seurasi erityisesti uskonnollista radikalisoitumista ehkäisevää toimintaa sekä Suomeen tulleiden pakolaisten tilannetta.

Kristittyjen, juutalaisten ja muslimien keskinäistä ymmärtämistä vahvistettiin Scriptural reasoning eli ”kuunteleva keskustelu kirjoituksista” -kokoontumisilla, jotka alkoivat 2012 Kirkko ja juutalaisuus -työryhmän Cambridgen opintomatkan tuliaisina. Kaksi kertaa vuodessa Kirkko ja juutalaisuus ja Kirkko ja islam -työryhmien järjestämissä kolmen uskonnon – juutalaisuus, kristinusko ja islam – teologisissa tapaamisissa kunkin uskonnon edustaja luki valittuun teemaan liittyvän kohdan pyhästä kirjastaan ja alusti lyhyesti yhteisen keskustelun tekstin ymmärtämisestä. Dialogi lähtee liikkeelle omasta uskonnollisesta traditiosta samalla kun on tarjolla mahdollisuus oppia paremmin ymmärtämään toista: yhteistä pohjaa ja keskinäisiä eroja niin pyhien kirjoitusten kuin henkilökohtaisen kohtaamisen kautta.[119]

Kirkon lähetystyön keskuksen uskontodialogitoiminta

Muuttuva uskonnollisuus ja uskontojen kohtaaminen -koulutusohjelmassa Kirkon lähetystyön keskus (KLK) koulutti kirkon työntekijöitä. Se on pakollinen moduuli Kirkon kansainvälisen työn erityiskoulutus kotimaan henkilöstölle -kokonaisuutta. Lisäksi seura-, rovasti- ja hiippakunnallisella tasolla sekä kirkon erityisalojen

118 Pulkkinen 2013.

119 Ks. esim. Ford & Pecknold 2006.

koulutusten yhteydessä toteutettiin erilliskoulutuksia. Yhtenä vastauksena uushenkisyyden haasteeseen edistettiin myös kristillisen meditaation mahdollisuuksien pohdintaa ja koulutusta.

Vuosina 2012 ja 2013 järjestettiin Helsingissä kaksi laajaa seminaaria kristinuskon ja joogan suhteesta. Vuonna 2014 keskusteltiin Helsingissä ja Oulussa järjestetyissä seminaareissa mindfulnessin, tietoisen hyväksyvän läsnäolon, suhteesta kristinuskoon.

Kirkon lähetystyön keskuksen uskontodialogin asiantuntija toimi kirkon toisena edustajana USKOT-foorumin hallituksessa. Sen myötä yksi keskeinen USKOT-foorumin hanke, kolmen monoteistisen uskonnon nettikalenterin ekumeenisen osuuden toimittaminen, oli KLK:n tehtävänä.

USKOT-foorumin ja muiden yhdistysten toiminta

Suomen evankelis-luterilainen kirkko tuki kristillisiä yhdistyksiä, joilla oli mittavaakin uskontodialogitoimintaa. Kirkon työntekijöitä toimi aktiivisesti uskontojen kohtaamiseen keskittyvissä yhdistyksissä.

Kirkko oli mukana sekä valmisteluvaiheessa että yhtenä viidestä perustajajäsenyhteisöstä vuonna 2011 perustetussa USKOT-foorumissa. Sillä oli hallituksessa kaksi jäsentä, joista toinen toimi vuodesta 2013 varapuheenjohtajana. Sen perustajajäsenyhteisöt edustavat kolmea uskontoperinnettä: juutalaisuutta, kristinuskoa ja islamia. Foorumissa ovat mukana Suomen Ekumeeninen Neuvosto, Suomen evankelis-luterilainen kirkko, Suomen Islamilainen Neuvosto, Suomen Islam-seurakunta ja Suomen Juutalaisten Seurakuntien Keskusneuvosto. Foorumin päämääränä on vaalia yhteiskuntarauhaa Suomessa uskonnonvapautta vahvistavassa hengessä edistämällä uskontojen välistä vuoropuhelua, yhdenvertaisuutta, keskinäistä kunnioitusta ja yhteistyötä Foorumin tärkeiksi katsomissa asioissa. USKOT-foorumi toimii lähinnä vapaaehtoispohjalta. Sen hallintokulut katetaan jäsenyhteisöjen maksamilla jäsenmaksuilla.[120]

USKOT-foorumi järjesti tammikuussa 2012 Säätytalolla vihapuheseminaarin. Kokouksen avasi tasavallan presidentti Tarja Halonen. Se antoi Opetus- ja kulttuuriministeriön pyynnöstä useita lausuntoja koulujen opetussuunnitelmista näiden valmisteluvaiheessa. Samoin Ulkoministeriön pyynnöstä annettiin muun muassa rotusyrjintää ja ihmisoikeuksia koskevia lausuntoja. Foorumi otti kantaa tavoitteidensa mukaisesti myös Suomeen asti vaikuttaviin globaaleihin uskonnonvapauskysymyksiin ja tuomitsi ranskalaisen Charlie Hebdon toimituksen joukkomurhan, samoin kaiken väkivallan perustelemisen uskonnolla.

USKOT-foorumi tuotti moniuskontoisen nettikalenterin, joka esittelee islamin, juutalaisuuden ja kristinuskon keskeiset juhlapäivät. Kirkko tuki taloudellisesti

120 Ks. http://www.uskot-resa.fi/.

kalenterin kääntämistä englanniksi ja venäjäksi sekä netin ylläpitoa. Se tuotti palliatiivisen hoidon moniuskontoisen suosituskoosteen, joka täydentää ja osin korjaa 1996 laadittua Vakaumuksen kunnioittaminen -vihkosta. Helmikuussa 2015 USKOT-foorumi järjesti Riskiretket – uskontojen paneelin ääriliikkeistä osana Uskontojen ja katsomusten yhteisymmärrysviikon ohjelmaa.

USKOT-foorumi osallistui vuosittain helmikuun ensimmäisellä viikolla järjestettävän ja FOKUS ry:n koordinoiman Uskontojen ja katsomusten yhteisymmärryksen viikon (Harmony week) ohjelmaan. Maaliskuussa 2015 oli ystävyyskävely Helsingissä. Kolmen uskonnon edustajat kulkivat yhdessä kolme pyhäkköä yhdistävän reitin. Tällä haluttiin alleviivata uskontojen rauhanomaisen rinnakkaiselon mahdollisuutta. Tapahtumaa kommentoitiin laajasti mediassa.

USKOT-foorumi liittyi loppuvuodesta 2013 jäseneksi maailmanlaajuiseen Religions for Peace (RfP – Uskot rauhan puolesta) -verkostoon. Se tuli samalla myös osaksi Euroopan uskontojohtajien verkostoa (ECRL, European Council of Religious Leaders). Piispa Kaarlo Kalliala on edustanut USKOT-foorumia ECRL:ssä. RfP pyrkii uskontojohtajien ja uskonnollisten toimijoiden kautta edistämään rauhaa ja löytämään ratkaisuja konflikteihin.

Muita kirkon piirissä vaikuttavia uskonto- ja kulttuuridialogin alalla toimijoita ovat muun muassa Kirkon Ulkomaanapu, Kulttuuri- ja uskontofoorumi FOKUS, Religions for Peace -naisverkosto, Suomen Kristillinen Ylioppilasliitto, United Religions Initiative (URI) ja Uskot ilman rajoja.

4.4 Kirkon ulkosuomalaistyö

Kirkkomme pyrkii olemaan läsnä suomalaisten arjessa ja juhlassa – siellä missä he ovat – myös ulkomailla. Siksi kirkko tekee ulkosuomalaistyötä ja turistityötä. Itse asiassa ulkomailla asuvat suomalaiset ja suomalaistaustaiset ovat kirkkomme suurin ”hiippakunta”: suomalaistaustaisia asuu Suomen ulkopuolella 1,6 miljoonaa. Kirkkomme ulkosuomalaistyö on yhteistyötä toisten luterilaisten kirkkojen ja ekumeenisten kumppanikirkkojemme kanssa. Se on myös esimerkki siitä mitä käytännöllisiä vaikutuksia ekumeenisilla, kirkkojen välisillä yhteyksillä on.

Suomesta ja Suomeen – tunnuslukuja muuttoliikkeestä

Suomalaisia on aikojen kuluessa siirtynyt lähes kaikkiin maailman kolkkiin. Siirtolaisuudessa on ollut kaksi päävirtaa. Sotaa edeltänyt maastamuutto suuntautui etupäässä Pohjois-Amerikkaan, kun taas sodan jälkeen valtaosa muuttajista lähti Ruotsiin, osa aina Australiaan saakka. Nykyään Suomesta muutetaan eniten Ruotsiin, Isoon-Britanniaan ja Saksaan. Ruotsin suurin maahanmuuttajaryhmä on suomalaiset. Yhteensä suomalaistaustaisia on Ruotsissa 750 000, ja Suomen kansalaisiakin noin 75 000.

Suomi on viime vuosikymmenten aikana muuttunut maahanmuuttomaaksi lähtevän siirtolaisuuden sijasta. Vuosittain on maahamme muuttanut keskimäärin 30 000 henkilöä maastamuuton ollessa noin 15 000. Muuttoliikkeen seurauksena monikulttuurisuus on maassamme lisääntynyt. Maahanmuuttajien koulutus, identiteetti ja kotoutuminen ovat tulleet osaksi suomalaista yhteiskuntaa.[121]

Oleskelu ulkomailla on aiempaa lyhytkestoisempaa, ja maastamuutto on useimmiten väliaikaiseksi tarkoitettua. Ulkomaille muuttavat erityisesti nuoret aikuiset, 20–34-vuotiaat, joista suurimman yksittäisen ikäluokan muodostavat 25–29-vuotiaat. Opiskelu, kielitaidon kartuttaminen, urakehitys, uusien elämänkokemusten hankkiminen ja ihmissuhteet ovat muuton syinä ohittaneet toimeentuloon liittyvät motiivit. Ulkosuomalaisia yhdistävä piirre on tietoisuus suomalaisesta taustasta ja juurista sekä sitoutuminen suomalaisen identiteetin säilyttämiseen. Käytännössä tämä ilmenee muun muassa tarpeena vaalia yhteyksiä Suomeen.[122]

Oikeusministeriön ylläpitämän äänioikeutettujen lukumäärätilaston mukaan ulkomailla asuvien äänioikeutettujen Suomen kansalaisten määrä vuonna 2015 oli yli 242 000.[123] Heistä kirkon jäseniä oli 72,9 prosenttia. Kasvavana maastamuuttajaryhmänä oli suomalaiseläkeläisten osa-aikainen ulkomaille muutto. Eläkeläiset hakevat Suomea leudompaa ilmastoa sekä edullisempaa hintatasoa niin asunnoissa, palveluissa, elintarvikkeissa kuin lääkkeissäkin. Osan vuodesta toisessa maassa asuvia henkilöitä kutsutaan kausisiirtolaisiksi. Esimerkiksi Espanjassa kausisiirtolaisia on vuosittain arviolta 30 000, suurin osa eläkeläisiä. Eläkeläiset ja ikääntyvät ulkosuomalaiset muodostivat myös kokonaisuutena yhä suuremman osan ulkosuomalaisyhteisöistä monissa maissa.[124] Väestörekisterikeskuksen mukaan 65 vuotta täyttäneitä Suomen kansalaisia asui ulkomailla vakituisesti yli 54 000.

Siirtolaisuusinstituutin arvioiden mukaan ulkomailla asui Suomessa syntyneitä ensimmäisen polven ulkosuomalaisia noin 300 000. Kun mukaan lasketaan arviot toisen, kolmannen ja sitä useamman polven ulkosuomalaisista, ulkosuomalaisten määrä nousee noin 1,6 miljoonaan. Suomen lainsäädäntö hyväksyi kaksoiskansalaisuuden vuodesta 2003 alkaen. Riippuen toisen valtion lainsäädännöstä, osa kaksoiskansalaisuuden omistavista ulkosuomalaisista rekisteröidään ensisijaisesti kohdemaan kansalaiseksi. Ulkosuomalaisten kokonaismäärää on tämänkin johdosta haastavaa arvioida.[125]

Osa ulkosuomalaisista palaa takaisin, vuosittain 8 000–10 000. Tutkimusten mukaan paluumuutto koetaan vaikeammaksi kuin ulkomaille lähtö. Onnistunut ulkosuomalais- ja maahanmuuttopolitiikka parantavat ulkosuomalaisten kotimaa-

121 Tilastokeskus: Maahanmuuttajat ja kotoutuminen 2015.

122 Meidän kirkko maailmalla. Kirkon ulkosuomalaistyön strategia 2012, 8–10.

123 Oikeusministeriö: Äänioikeutettujen lukumäärätilasto 2015.

124 Könnilä 2014, 53–72.

125 Maahanmuuttovirasto 2016b.

han paluun edellytyksiä. Onnistuneen paluumuuton edellytyksenä on yhteyksien säilyminen Suomeen, suomen kielen taidon ylläpito ja Suomen olosuhteiden ja kehityksen seuraaminen. Suomalaisten paluumuuton lisäksi paluumuuttajiin lasketaan inkerinsuomalaiset, jotka ennen 1.7.2011 olivat ilmoittautuneet Venäjän paluumuuttajajonoon. Heitä on viime vuosina muuttanut noin 250.

Maahanmuuttajat saapuvat Suomeen pääsääntöisesti perhesyistä (Venäjä, Intia, Somalia), opiskelemaan (Venäjä, Kiina, Vietnam), työn tähden (Ukraina, Intia, Venäjä) tai humanitaarisin perustein. Suomen kansalaisuuden sai vuonna 2015 yhteensä 8 281 henkilöä.

Vuonna 2014 Suomessa asui 322 700 ulkomaalaista, mikä on 5,9 prosenttia koko maan väestöstä. Pääosa maahanmuuttajista tuli Suomea lähellä olevista maista. Suomessa asui 180 eri kansalaisuusryhmää, joista suurimmat ulkomaalaisryhmät ovat virolaiset (48 000), venäläiset (31 000), ruotsalaiset (8 500), sekä kiinalaiset (7 700) ja somalit (7 600). Ulkomaalaisia asuu kaikkialla Suomessa, mutta puolet koko maan ulkomaan kansalaisista, ulkomaalaissyntyisistä ja muun kielisistä asuu pääkaupunkiseudulla.[126] Helsingin vieraskielisten määrä kasvoi 2000-luvulla lähes 49 000 hengellä eli lähes kolminkertaistui. Vieraskielisten osuus Helsingin väestöstä oli 12,8 prosenttia, vuonna 2030 osuuden ennustetaan olevan yli 20 prosenttia. Vieraskieliset olivat keskimäärin muita helsinkiläisiä nuorempia. Lasten ja nuorten työikäisten osuus vieraskielisistä oli korkea. Sen sijaan eläkeikäisten määrä oli hyvin pieni. Ikärakenne vaihteli kuitenkin äidinkielen mukaan.[127]

Suomessa oli 66 000 suomalaistaustaista perhettä, joissa toinen avo- tai aviopuolisoista oli ulkomaalaistaustainen. Lisäksi Suomessa asui 41 800 perhettä, joissa molemmat puolisot olivat ulkomaalaistaustaisia.[128]

Niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa turvapaikanhakijoiden määrät kasvoivat nopeasti vuonna 2015. Kasvun taustalla oli useita tekijöitä. Pääasiallisena syynä oli pakolaisten määrän kasvaminen maailmassa ennätyksellisen nopeasti pitkittyneiden konfliktien vuoksi. Vuonna 2015 pakolaisten määrä Suomessa ylitti ensimmäistä kertaa vuoden 1993 huipun, jolloin Suomeen saapui suuri määrä Somalian sisällissotaa pakenevia ihmisiä. Vuonna 2015 Suomeen saapui huomattavasti aikaisempaa enemmän kansainvälistä suojelua hakeneita ihmisiä. Joulukuun loppuun mennessä oli saapunut 32 500 turvapaikanhakijaa. Eniten tulijoita saapui Irakista (63 %), Afganistanista (16 %), Somaliasta (6 %) ja Syyriasta (3 %).[129]

126 Maahanmuuttovirasto 2016a, 2–14.

127 Helsingin kaupungin tietokeskus: Helsingin ulkomaalaisväestö vuonna 2014.

128 Suomen virallinen tilasto (SVT): Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2012 2013, 28.

129 Maahanmuuttovirasto 2016a, 18–20.

Kirkon ulkosuomalaistyön toimintaperiaate

Kirkon ulkosuomalaistyötä tehdään lähes neljässäkymmenessä maassa. Ulkosuomalaistyön parissa työskenteli kertomuskaudella 140 päätoimista työntekijää, joista suurin osa Ruotsissa. Ulkomaille lähetetyt työntekijät ovat pääosin pappeja tai kanttoreita. Ulkosuomalaisten suomenkielinen seurakuntatyö on useimmiten osa luterilaisten sisarkirkkojen työtä. Joskus työtä tehdään ekumeenisessa yhteydessä jonkin toisen kristillisen kirkon kanssa, esimerkiksi katolinen kirkko Espanjassa ja Porvoon kirkkoyhteisön piiriin kuuluvat kirkot.

Ulkosuomalaisseurakuntien toiminta vaihtelee maakohtaisesti. On maita, joissa on useampia seurakuntia, ja joissakin maissa on vain yksi ulkosuomalaisseurakunta. Ulkosuomalaistyön työntekijäresurssien sijoittumista arvioidaan riittävän usein, ja niitä pyritään liikuttelemaan joustavasti. Voimavarojen jakamisessa pyritään tasapuolisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen.

Kirkon ulkosuomalaistyön uusi strategia hyväksyttiin vuonna 2012. Siinä kirkon ulkosuomalaistyön perustehtävä eli missio määriteltiin seuraavasti:

> *Kirkon ulkosuomalaistyön tehtävä on edistää kristittyjen yhteyttä. Siten se auttaa ulkosuomalaisia jäsentymään paikalliseen ja Kristuksen maailmanlaajaan kirkkoon sekä palvelemaan toisiaan ja todistamaan Kristuksesta.*

Ulkosuomalaisseurakunta on avoin yhteisö, jonne kaikki ulkosuomalaiset ja matkailijat ovat tervetulleita.

Joustavuusperiaatteen mukaisesti Kirkon ulkosuomalaistyön tavoitteena on säilyä mahdollisimman kevyenä verkostona, joka levittäytyy hyvin laajalle ja vastaa joustavasti ajankohtaisiin tarpeisiin. Tänä päivänä ja tulevaisuudessa muuttovirrat Suomesta suuntautuvat yhä useampiin maihin, ja pieniä suomalaisyhteisöjä syntyy jatkuvasti pirstaleisesti eri puolille maailmaa. Ulkomaille muutot ovat entistä lyhytkestoisempia.

Kristittyjen yhteys on sekä uskon että elämän yhteyttä. Ulkosuomalaisseurakunnissa ekumeenisuus on ruohonjuuritason ekumeniaa ja keskeisin toimintaa ohjaavista periaatteista. Monet ulkosuomalaisseurakunnat elävät yhteiskunnissa, joissa luterilaisuus ei suinkaan ole uskonnollinen päävirta. Uskontojen välistä dialogia joudutaan jatkuvasti käymään, samankin perheen sisällä.[130]

Suomalaisten seurakunta- ja kirkkosuhdetta käsittelevän tutkimuksen, Jäsen 360°, arviointimenetelmää käytettiin vuonna 2014 myös ulkosuomalaisyhteisöjä tarkasteltaessa. Tutkimuksen mukaan uusista ulkosuomalaisista suurin osa oli nuoria aikuisia, ja tutkimuksen segmentoinnin mukaan he kuuluivat ”irrallisiin”, jotka odottavat kirkolta reilua puhetta, avoimuutta ja palveluita. Yli 30-vuotiaat olivat ”maltillisia” ja

130 Meidän kirkko maailmalla. Kirkon ulkosuomalaistyön strategia 2012, 3–5.

odottavat kirkolta perinteiden ylläpitoa, Raamatun opissa pitäytymistä ja vanhojen hyvien tapojen jatkumista. ”Liberaalit” ulkosuomalaiset eivät ole perinnehakuisia vaan etsivät enemmän uusia kokemuksia ja elämyksiä. Eläkeikäiset ulkosuomalaiset olivat pääosin ”maltillisia” ja uskollisia perinteille. Heille kirkko on ensisijaiseesti hengellinen ja uskon yhteisö. He ovat vapaaehtoistyön vankin tukijoukko.[131]

Matkamessuille vuonna 2014 tehty kyselytutkimus tuki Jäsen 360° segmentointitutkimuksen avulla tehtyä arviota ulkosuomalaisyhteisöistä. Sen perusteella kirkon keskeisimmät tehtäviksi ulkosuomalaisten parissa koettiin ”kirkon ydintehtävät”, muun muassa kriisityö (56 %), jumalanpalvelukset (43 %) ja lähimmäisten auttaminen (30 %). Parhaiten kirkon ulkosuomalaistyön tunnistivat yli 65-vuotiaat ja vähiten alle 34-vuotiaat.[132]

Integraatioperiaate

Kristillinen kirkko on olemukseltaan maailmanlaaja yhteisö. Samalla kun kirkko elää paikallisseurakunnissa, se on myös universaali ja jakamaton uskonyhteisö. Paikallinen kirkko, seurakunta ja yksityinen kristitty ovat jäseniä myös kansalliset ja muut inhimilliset rajat ylittävässä yhteisössä. Toiminnallaan Kirkon ulkosuomalaistyö rakentaa osaltaan tätä Kristuksen kirkkoa.

Kirkkomme ei perusta alaisuuteensa suomalaisia seurakuntia ulkomaille, vaan pyrkii järjestämään suomenkielistä toimintaa paikallisen luterilaisen kirkon piirissä. Seurakunnat ovat järjestäytyneet monin eri tavoin: osa on paikallisen kirkon paikallisseurakuntia, osa jonkun seurakunnan seurakuntapiirejä, osa rekisteröimättömiä yhdistyksiä ja niin edelleen. Hallinnollisesta mallista huolimatta kaikkien ulkosuomalaisseurakuntien olemuksen ydin on sama: niiden tehtävänä on julistaa evankeliumia ja rohkaista ihmisiä elämään kristittyinä. Koska ulkosuomalaisseurakunnat toimivat pääsääntöisesti paikallisen sisarkirkon alaisuudessa, niiden hallinto seuraa kyseisen maan kirkkojärjestystä. Paikallistason päätöksenteosta huolehtivat kirkkoraadit tai seurakuntaneuvostot yhdessä alueen ulkosuomalaistyöntekijän kanssa.

Yhteistyö ulkomaisten sisarkirkkojen ja ekumeenisten yhteistyökumppaneiden kanssa

Kirkon ulkosuomalaistyötä ohjaa yhteistyön periaate. Tärkeimmät yhteistyökumppanit ulkomailla ovat sisarkirkot ja ekumeeniset yhteistyökumppanit, joiden osana ulkosuomalaisseurakunnat toimivat. Kirkon ulkosuomalaistyö haluaa korostaa integraation kotouttavaa ja yhteisöä rakentavaa merkitystä sekä ekumeenista yhteistyöhakuisuutta.

131 Jäsen 360 segmentointi ja ulkosuomalaisuus 2014.

132 Kirkon ulkosuomalaistyön kysely 2014.

Päävastuu suomalaisen työn organisoimisesta, toiminnan järjestämisestä ja sen taloudesta on sisarkirkoilla, ulkosuomalaisseurakunnilla ja niiden suomalaisilla jäsenillä. Tämä edellyttää seurakuntalaisten aloitteellisuutta ja vastuunkantoa sekä varsinaisesta toiminnasta että taloudesta. Suomen kirkon noudattama integraatioperiaate on lähes kaikkien sisarkirkkojen hyväksymä ja arvostama perusta ulkosuomalaistyössä. Vastavuoroisesti kirkkomme tehtävänä on tukea integraatioperiaatteen mukaisesti sisarkirkkojen jäsenten identiteettiä ja asettautumista suomalaiseen yhteiskuntaan ja kirkolliseen elämään. Integraatioperiaatteen noudattaminen näyttäytyy usein arjen keskellä haasteellisena. Helpompi ratkaisu olisi toimia kansallisella periaatteella, omalla kielellä ja kulttuurisella elämäntunnolla.

Vahva suomalainen kristillinen identiteetti ja oman kristillisen tradition tunteminen antavat integraatioperiaatteen mukaiselle kotoutumiselle uuteen kotimaahan ja sen kirkkoon hyvän perustan. Samalla suomalainen kristillinen perinne voi rikastuttaa myös uuden kotimaan kirkon elämää. Todellisuudessa integraatioperiaatteen noudattaminen on haasteellista, eikä se ole kaikkialla koko laajuudessaan edes mahdollista. Tähän keskeneräisyyteen on suostuttava. Siellä, missä integraatioperiaatetta ei ole mahdollista soveltaa, toimitaan ekumeenisten periaatteiden mukaan. Joissain kohteissa ulkosuomalaistyö suorastaan etsii ja testaa ekumenian rajoja. Osittainenkin jäsentyminen sisarkirkon tai ekumeenisen kumppanin rakenteeseen ja toimintaan palvelee ykseyden toteutumista.[133]

Kirkon turistityö ulkomaisissa turistikohteissa

Turismi kasvaa maailmalla noin neljällä prosentilla vuosittain. Vuonna 2012 turistimatkojen määrä ylitti ensimmäisen kerran miljardin rajan. Vuonna 2015 tehtiin jo 1,1 miljardia vapaa-ajan matkaa maailmalla (UNTWO World Tourism Barometer).[134] Näitä vähintään neljä yöpymistä sisältäviä vapaa-ajanmatkoja ulkomaille tehtiin vuosittain Suomesta käsin noin 3,5 miljoonaa. Lamasta huolimatta trendi oli lievästi nouseva. Selvästi suosituin kohdemaa oli Espanja ja Kanarian saaret. Vuonna 2014 Suomesta Espanjaan tehtiin yhteensä 739 000 matkaa. Italiaan, Kreikkaan sekä Turkkiin tehtiin vuoden aikana yli 200 000 turistimatkaa maata kohden.[135]

Kirkon turistityön panos oli suurinta Espanjassa ja Kanarian saarilla. Kanarian saarilla on tehty turistityötä vuodesta 1977, jolloin saarille lähetettiin ensimmäinen turistipappi.

133 Meidän kirkko maailmalla. Kirkon ulkosuomalaistyön strategia 2012, 9–14.

134 World Tourism Organization: Over 1.1 billion tourists travelled abroad in 2014, 2015.

135 Suomen virallinen tilasto (SVT): Suomalaisten matkailu 2015.

Kertomuskaudella Espanjassa toimi talvisin yhteensä 12 turistityöntekijää, kahdeksan pappia ja neljä kanttoria. Papeista kaksi on päätoimisia. Espanjassa toimi neljä turistiseurakuntaa. Nämä seurakunnat toimivat Costa Blancalla, Espanjan Aurinkorannikolla, Gran Canarialla sekä Teneriffalla.

Kreikan Rodoksella toimii turistipappi ja -kanttori. Kyproksella toimi myös turistipappi ja -kanttori. Viime vuosina on Kyproksen turistipappi hoitanut suomalaista turistityötä myös Turkin Alanyassa, jossa suomalaisturistien määrä on nopeasti kasvanut. Thaimaassa toimii päätoiminen turistipappi. Tämän lisäksi on Suomesta käsin lähetetty joulukuuksi matkapappi Thaimaan Phuketiin. Kirkon ulkosuomalaistyö lähetti vuosittain matkapapin vierailemaan Etelä-Amerikan suomalaisyhteisöissä Argentiinassa, Brasiliassa, Chilessä ja Perussa. Matkansa yhteydessä hän järjesti joulukirkkoja, joululaulutilaisuuksia ja kirkollisia toimituksia sekä teki koti- ja laitoskäyntejä.

Kirkon turistityö tavoittaa suosituissa lomakohteissa talvehtivia suomalaisia, viikkoturisteja sekä vakinaisesti ulkomailla asuvia suomalaisia. Työn kohteena ovat kaikki suomalaiset. Jumalanpalveluselämä on turistityön keskiössä, ja sen kautta rakennetaan suomalaisten keskinäistä yhteyttä ja yhteisöjä. Myös musiikkielämä palvelee tätä ydintehtävää. Yhden kauden aikana kirkon turistityön järjestämissä messuissa oli Espanjassa ja Kanarian saarilla yli 20 000 kävijää. Messuja pidettiin kaudessa lähes 200 ja niihin osallistui keskimäärin yli 100 henkilöä tilaisuutta kohden.

Kirkollisista toimituksista avioliittoon vihkimiset olivat selvästi yleisimpiä. Vuosittain turistipapit vihkivät avioliittoon noin 110 paria.

Noin 500 suomalaista menehtyy vuosittain ulkomailla ollessaan. Näissä tilanteissa kirkon turistityöntekijät tukevat omaisia ja matkanjärjestäjiä. He tukevat viikoittain matkailijoita myös sairastapauksissa ja muissa kriisitilanteissa.

Turistiseurakunnilla ei ole omia kirkkorakennuksia. Seurakuntakodit toimivat yleensä vuokratiloissa, paria poikkeusta lukuun ottamatta. Kiitos hyvän ja pitkään rakennetun ekumeenisen yhteistyön turistityöllä oli monessa paikassa käytössä katolisia kirkkoja. Joissain paikoissa toimittiin Pohjoismaisten sisarkirkkojemme tiloissa.

4.5 Yhteenveto

Ekumenia on kirkkojen välistä yhteistyötä ja kirkon näkyvän ykseyden edistämistä. Suomen evankelis-luterilainen kirkko toimii avoimesti ja aktiivisesti yhteistyössä toisten kirkkojen, kristillisten yhteisöjen ja ekumeenisten järjestöjen kanssa. Yhteisinä ekumeenisina aiheina ovat sekä periaatteelliset teologiset kysymykset että käytännön asiat.

Ekumeenisen toiminnan kautta etsittiin ykseyttä ja yhteyttä pirstoutuvassa maailmassa. Monet teologiset dialogit sekä kotimaassa että kansainvälisesti lisä-

sivät kirkkojen keskinäistä ymmärtämistä ja loivat edellytyksiä yhä syvemmälle yhteistyölle. Kansainväliset kirkkoliitot toivat kirkkoja yhteen eri puolilta maailmaa ja pyrkivät vaikuttamaan ajankohtaisiin globaaleihin haasteisiin. Ystävyysseurakuntatyö toi erilaisissa konteksteissa eläviä kristittyjä yhteen oppimaan toisiltaan.

Kirkon lähetysjärjestöt toimivat monimuotoisissa kirkkojen ja kansainvälisten järjestöjen yhteistyöverkostoissa. Niiden toiminta on julistusta, palvelua ja vaikuttamista erilaisissa konteksteissa. Lähetysjärjestöjen työn painopiste siirtyi yhä enemmän Aasiaan, mikä näkyi myös niiden solmimissa uusissa yhteistyösopimuksissa. Kirkon Ulkomaanavun työhön vaikuttivat eri puolilla maailmaa lukuisat konfliktit, jotka vaativat välitöntä reagointia ja pitkää sitoutumista avustustyöhön. Ulkomaanavun työn tavoitteena on turvata ihmisille elämisen mahdollisuus kotimaassaan. Ulkomaanavun työtä ohjasi kolme periaatetta: oikeus toimeentuloon, oikeus koulutukseen ja oikeus rauhaan.

Uskontojen kohtaaminen tuli yhä enemmän osaksi seurakuntien elämää lisääntyneen maahanmuuton seurauksena. Kirkko toimii yhä enemmän myös kansainvälisessä moniuskontoisessa ja -kulttuurisessa ympäristössä. Uskontodialogitoiminta lisääntyi niin paikallisesti, hiippakunnallisesti kuin kokonaiskirkonkin tasolla.

Kirkon ulkosuomalaistyö pyrkii etsimään ykseyttä ja yhteyttä. Toiminnan lähtökohtana on se, että samalla kun kirkko elää paikallisseurakunnissa, se on myös universaali ja jakamaton uskonyhteisö. Ulkosuomalaistyö on yhteistyötä toisten luterilaisten kirkkojen ja ekumeenisten kumppanien kanssa. Se tuo suomalaisia yhteen eri puolilla maailmaa, ja auttaa heitä integroitumaan paikallisiin kirkkoihin.

5 YHTEISTYÖ TIIVISTYY – KIRKON HALLINTO, TALOUS JA HENKILÖSTÖ

Terhi Jormakka
Taustatekstit: *Kari Ala-Kokkila, Oili Marttila, Pasi Perander, Leena Rantanen ja Jukka Tamminen*

Kirkon elämä toteutuu aina sidottuna aikaan ja rakenteisiin. Kirkon tulee toimia mahdollisimman taitavasti ja vastuullisesti toimintaympäristössään. Muutokset väestörakenteessa ja yhteiskunnassa, ihmisten ajattelun ja asenteiden muutos sekä taloudellisten resurssien niukkuus haastoivat kertomuskauden aikana seurakunnat tulevaisuustyöskentelyyn ja kohottamaan muutosvalmiuttaan. Kirkossa jouduttiin arvioimaan paitsi hengellisen työn toimintatapoja myös seurakuntien rakenteita, seurakuntien välisen yhteistyön tiivistämistä, taloudellisten resurssien kohdentamista ja henkilöstöratkaisuja.

5.1 Seurakunnat

Seurakuntien ja seurakuntayhtymien määrän kehitys

Kertomuskauden aikana seurakuntien lukumäärä laski tasaisesti: vuonna 2012 seurakuntien määrä oli 449, ja vuoden 2015 lopussa seurakuntia oli enää 412. Vuoden 2015 lopussa seurakuntayhtymiä oli 32. Niihin kuului yhteensä 154 paikallisseurakuntaa. Yhtymään kuulumattomia itsenäisiä seurakuntia oli 258. Useimpiin seurakuntajaon muutoksiin on liittynyt samanaikainen kuntarakenteen muutos. Seurakuntalähtöisten liitosten alkusyynä on pääsääntöisesti ollut yhden tai useamman seurakunnan heikko taloudellinen tila.

Seurakuntayhtymien määrä on pysynyt viimeisen vuosikymmenen melko vakiintuneena. Vuoden 2011 alussa aloitti toimintansa yksi uusi seurakuntayhtymä, jonka jälkeen uusia seurakuntayhtymiä ei ole perustettu. Vuoden 2013 alussa neljä seurakuntayhtymää ja vuosien 2014 ja 2015 alussa yksi seurakuntayhtymä purkautui. Pääasiallisesti seurakuntayhtymiä on purettu, kun aiemmista seurakuntayhtymään kuuluneista seurakunnista on muodostettu suuria, yksittäisiä seurakuntia. Seurakuntatalouksien määrä laski kertomuskaudella 311:sta 290:een.

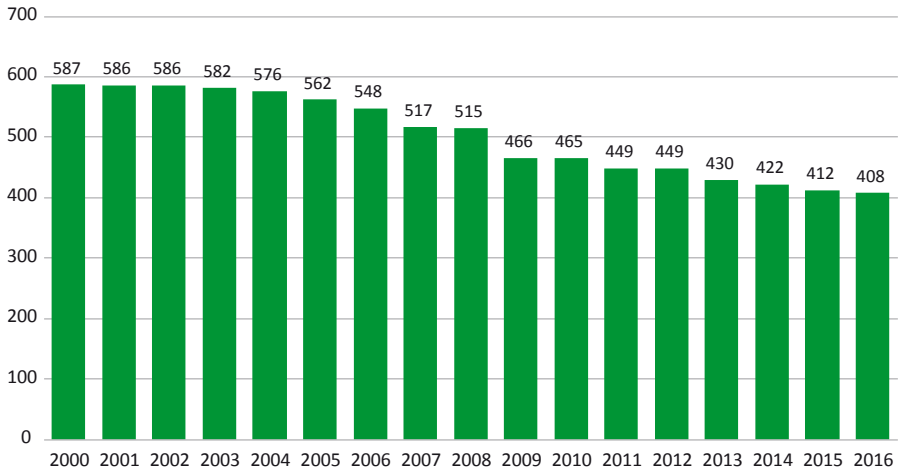

Kuvio 5.1 Seurakuntien lukumäärän kehitys 2000-luvulla. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015 ja Kirkkohallituksen täysistunnon päätöspöytäkirjat.

Seurakuntarakenteiden kokonaisuudistus kaatui kirkolliskokouksessa

Vuosina 2012–2015 oli käynnissä laaja, koko kirkkoa koskettava seurakuntarakenteiden kehittämishanke. Hanke oli jatkumo pitkään käynnissä olleelle kehittämistyölle. Viime vuosikymmenten seurakuntarakenteiden uudistuspohdintojen perustana on vuonna 1979 julkaistu Kirkkojärjestyskomitean mietintö[136]. Komitean keskeinen linjaus oli kansankirkkoperiaatteen valitseminen kirkon työn kehittämisen linjaksi. Tätä periaatetta kirkko toteuttaa mietinnön mukaan muun muassa kehittämällä kirkon yhteisöluonnetta.

Periaatteellinen keskustelu seurakuntarakenteen uudistamisesta oli vilkasta 1990-luvulla.

Vuonna 1994 voimaan tullut kirkkolaki lisäsi seurakuntahallinnon joustavuutta ja tarkoituksenmukaisuutta. Kirkko 2000 -prosessin lähtökohtana oli suunnittelun pohjautuminen vahvasti kirkon perustehtävään. Tavoitteena oli, että usein vaikeasti lähestyttävänä koettu kirkko voisi muodostua tiiviimmäksi yhteisöksi, jota sitoo yhteen jumalanpalveluselämä sekä keskinäinen välittäminen. 2000-luvulla lainsäädännöllistä kehitystä on tapahtunut erityisesti seurakuntayhtymän hallinnon kehittämisessä ja kappeliseurakuntamallin toteuttamisessa. Vuosina 2005–2007 työskenteli kirkkohallituksen asettama työryhmä, jonka tehtävänä oli seurata kuntarakenteen muutoksia ja niiden vaikutuksia kirkkoon ja seurakuntiin.

136 Kirkkojärjestyskomitean mietintö 1980.

Vuosiksi 2008–2011 asetettiin uusi työryhmä jatkamaan edellisen työtä. Tämän ohjausryhmän loppuraportti esitteli kolme erilaista tapaa ratkaista paikallistason rakenteiden järjestäminen tulevaisuudessa.[137] Jokaisella seurakunnalla ja seurakuntayhtymällä, hiippakuntavaltuustoilla ja tuomiokapituleilla sekä Kirkon työmarkkinalaitoksen valtuuskunnalla oli mahdollisuus antaa palautetta tulevaisuuden seurakuntamalleista keväällä 2012.

Huhtikuussa 2012 kirkkohallitus käynnisti laajan kehittämishankkeen. Hankkeen tehtävänä oli valmistella kirkon paikallistason rakenneuudistuksen kokonaisuus. Hanke jaettiin tavoitteiden perusteella kolmeen projektiin. Jokaiselle projektille perustettiin oma työryhmä. Työryhmien nimet olivat Seurakuntarakenteiden työryhmä, Seurakuntatalouden työryhmä ja Rakennemuutoksen tuen työryhmä. Projekteilla oli myös alaprojekteja.

Ohjausryhmän (2008–2011) loppuraportin, siitä saatujen palautteiden ja rakennemuutoshankkeen eri työryhmissä tapahtuneen työskentelyn pohjalta syntyi Uusi seurakuntayhtymä 2015 -malli. Uusi seurakuntayhtymä 2015 kehitettiin nykyisen seurakuntayhtymämallin pohjalle ottamalla mukaan parhaita ja eniten kannatusta saaneita piirteitä niin sanotusta rovastikuntamallista sekä nykyisestä kappeliseurakuntamallista.

Seurakuntarakenteiden kehittämisen päälinjat esitettiin kirkolliskokoukselle syksyllä 2012. Asiasta käytiin lähetekeskustelu, ja se lähetettiin hallintovaliokuntaan valmisteltavaksi. Tulevaisuusvaliokunta ja perustevaliokunta antoivat siitä lausunnot. Hallintovaliokunnan mietinnön pohjalta kirkolliskokous toukokuussa 2013 teki yhteensä 19 linjausta, joiden perusteella valmisteluja jatkettiin.

Uudistuksen kannalta merkittävin oli peruslinjaus siitä, että tulevaisuudessa kaikki seurakunnat kuuluisivat seurakuntayhtymiin. Seurakuntayhtymät pystyisivät suurempina yksikköinä huolehtimaan tehokkaammin ja taloudellisemmin niistä tehtävistä, jotka mahdollistaisivat seurakunnille keskittymisen kirkon perustehtävän hoitamiseen omalla alueellaan. Linjaukset korostivat seurakuntayhtymän roolia palveluorganisaationa ja pyrkivät mahdollistamaan seurakunnille mahdollisimman laajan itsehallinnon.

Linjausten pohjalta laadittiin esitys kirkon paikallistason rakenteita koskevien kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen säännösten muuttamisesta. Esityksen tavoitteena oli seurakuntien yhteisöllisyyden vahvistaminen, vastuullisen taloudenhoidon tukeminen sekä jäsenlähtöisyyden ja monipuolisen toiminnan mahdollisuuksien kehittäminen. Lisäksi esityksellä pyrittiin joustavuuden lisääntymiseen työvoiman käytössä sekä hallinnon tehokkuuteen ja johtamisvastuiden selkeyttämiseen.

Esityksen kantava elementti oli niin sanottu väljä puitelainsäädäntö. Sen myötä kirkkolaki ja kirkkojärjestys olisivat sisältäneet entistä vähemmän tarkkarajaisia

137 Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011 loppuraportti 2011.

normeja. Joustavien normien turvin olisi voitu muodostaa paikallisesti hyvin erilaisia seurakuntayhtymiä. Ehdotettuihin säännöksiin sisältyi valtuutus, jonka nojalla paikallisella tasolla tarkemmat määräykset olisivat sisältyneet esimerkiksi seurakuntayhtymän perussääntöön ja muihin hallintoa ohjaaviin sisäisiin sääntöihin.

Toukokuussa 2015 kokoontunut kirkolliskokous käsitteli seurakuntien rakenteita koskevien kirkkolain ja kirkkojärjestyksen säännösten muuttamista ja äänesti niiden hyväksymisestä. Lakivaliokunnan mietintö[138], joka puolsi kokonaisuudistuksen toteuttamista, hylättiin äänin 78–31. Koska kyseessä oli lainsäädäntöön liittyvä muutos, esityksen hyväksyminen olisi tarvinnut toteutuakseen ¾ määräenemmistön tuen eli tässä tapauksessa vähintään 82 ääntä.

Seurakuntien väliset neuvottelut yhteistyön tiivistämiseksi

Kirkolliskokouksen tekemä päätös merkitsi monille seurakunnille omien rakennemuutosprossien käynnistämistä tai uudelleenarviointia. Kokonaisuudistuksen rauettua seurakuntien tulee tehdä paikallisesti omat tarvittavat rakenneratkaisunsa nykyisen lainsäädännön puitteissa. Monet seurakunnat tarvitsevat jatkossa uusia yhteistyömalleja voidakseen toteuttaa perustehtäväänsä. Käytännössä yhteistyön vahvistaminen merkitsee sopimusyhteistyötä, seurakuntaliitoksia tai nykymuotoisen seurakuntayhtymän perustamista.

Seurakunnille tehdyssä kyselyssä[139] yli 70 prosenttia seurakunnista ilmoitti, että seurakunta on viimeisen neljän vuoden aikana ryhtynyt joihinkin neuvotteluihin naapuriseurakuntien kanssa. Seurakuntayhtymän perustamisesta oli neuvotellut 21 prosenttia seurakunnista, seurakuntayhtymään liittymisestä 15 prosenttia, seurakuntaliitoksesta 25 prosenttia, yhteisestä toiminnasta 60 prosenttia ja yhteisistä viroista 35 prosenttia seurakunnista. Osa seurakunnista oli käynyt useita eri neuvotteluita, joiden tavoitteena oli erilaisia rakenteellisia ratkaisuja. Kokonaisuutena eniten seurakuntien välisiä rakenteellisia keskusteluja käytiin Turun, Tampereen ja Lapuan hiippakunnissa, vähiten neuvoteltiin Oulun ja Porvoon hiippakunnissa.

Kaikissa neuvotteluissa maaseurakunnat olivat jonkin verran kaupunkiseurakuntia aktiivisempia. Pienissä seurakunnissa neuvotteluaktiivisuus tai -halukkuus oli korkeammalla kuin suurissa seurakunnissa koskipa neuvottelu rakenteellisia muutoksia, toiminnallisen yhteistyön tiivistämistä tai yhteisten virkojen perustamista. Osa neuvotteluista johti rakenteellisiin tai toiminnallisiin muutoksiin jo kertomuskauden aikana.

Syyksi käytyihin neuvotteluihin ilmoitettiin useimmin joko seurakunnan toiminnan turvaaminen tai seurakunnan taloudellinen tilanne. Myös seurakuntarakenteiden kokonaisuudistuksen valmistelu oli monin paikoin edistänyt neuvottelu-

138 Lakivaliokunnan mietintö 1/2015.

139 Seurakuntakysely 2016.

jen käymistä. Yhteistyöneuvotteluiden taustalla saattoi olla myös tuomiokapitulin tai lääninrovastin aloite tai määräys. Lisäksi kuntaliitostilanteet pakottivat seurakunnat yhteiseen neuvottelupöytään.

Kertomuskauden aikana jonkinlaisen rakennemuutoksen kävi läpi yhteensä 85 seurakuntaa. Näistä noin 60 prosenttia koki, että rakennemuutos oli vaikuttanut seurakunnan perustehtävän toteutumiseen joko erittäin myönteisesti tai jokseenkin myönteisesti. Toisaalta kymmenen prosenttia koki vaikutuksen olleen joko jokseenkin kielteinen tai erittäin kielteinen. Loput seurakunnista eivät nähneet rakennemuutoksen vaikutusten olevan sen enempää myönteisiä kuin kielteisiäkään.[140]

Hiippakuntien ilmoitusten mukaan kertomuskauden lopussa eri hiippakunnissa oli käynnissä yhteensä noin 40 hanketta, joiden tavoitteena seurakuntien välisen yhteistyön tiivistyminen.

Seurakuntien talouden kehitys

Seurakunnat elävät varsin erilaisissa taloudellisissa tilanteissa. Jotta seurakunnat voisivat käytännössä kantaa vastuuta perustehtävän toteuttamisesta, kirkon yhteisenä tulevaisuuden haasteena on luoda sellainen talousrakenne, joka varmistaa riittävät taloudelliset resurssit myös heikommassa taloudellisessa tilanteessa oleville seurakunnille. Kokonaisuutena voidaan kuitenkin todeta, että talouden tunnuslukujen perusteella seurakuntien taloudellinen tilanne pysyi nelivuotisjakson aikana kutakuinkin ennallaan.

Vuosikate talouden tasapainon mittarina

Talouden tasapainoa kuvaa parhaiten vuosikate. Vuosikate kertoo sen rahamäärän, joka seurakunnalle jää sen jälkeen, kun kaikki vuoden toimintakulut, keskusrahastomaksut ja verotuskustannukset on maksettu ja verotulot ja toimintatuotot saatu. Jos vuosikate on negatiivinen, kuluja on ollut enemmän kuin verotuloja ja toimintatuottoja. Vuosikate kertoo seurakunnan toiminnan rahoituksen yli- tai alijäämäisyyden. Lisäksi seurakunta käyttää rahaa investointeihin. Jotta seurakuntatalouden talous pysyy tasapainossa ja rahat riittävät, vuosikatteen rahamäärällä on tarkoitus rahoittaa investointien kustannukset. Vuosikatteen sopiva taso vaihtelee seurakunnittain johtuen investointitarpeesta.

Jokaiselle seurakunnalle kertyy rakennusten kunnossapidosta johtuvaa korjausvelkaa. Korjausvelka rahoitetaan vuosikatteella. Vuosikatetta on siis kerryttävä vuosittain niin paljon, että sen turvin voidaan hoitaa tulevaisuuden korjausinvestoinnit eli kuitata korjausvelka. Vuosikatteen tulisi aina olla positiivinen, koska seurakuntataloudella on jatkuvasti näköpiirissä kiinteistöjen kunnostamista. Jos

140 Seurakuntakysely 2016.

seurakunnalle on kertynyt rahaa niin paljon, että sitä riittää keskipitkällä aikavälillä investointeihin, voi vuosikate olla tilapäisesti negatiivinenkin.

Seurakuntien yhteenlaskettu vuosikate oli nelivuotisjaksolla keskimäärin 102,2 miljoonaa euroa. Vuoden 2012 lopussa vuosikate oli 67,5 miljoonaa euroa, vuonna 2013 noin 109 miljoonaa, vuonna 2014 noin 98 miljoonaa ja vuonna 2015 134 miljoonaa euroa. Vuoden 2015 hyvä verotulojen kehitys vahvisti vuosikatetta 60 prosentissa seurakuntatalouksista.

Vuonna 2012 vuosikate oli negatiivinen yhteensä 105 seurakuntataloudessa. Tilanne kuitenkin parani nelivuotiskauden aikana. Vuonna 2013 negatiivisia vuosikatteita oli 58 seurakuntataloudella, vuonna 2014 yhteensä 56 seurakuntataloudella ja vuonna 2015 enää 37 seurakuntataloudella.

Rahamäärä kehittyi myönteisesti

Rahoituslaskelmassa huomioidaan sekä vuosikatteella kertyneet rahat tai rahan väheneminen että investointeihin käytetyt rahat. Rahan lisälainaaminen pankista ja lainan lyhennykset vähentävät rahamäärää. Rahoituslaskelma kertoo seurakuntatalouden rahamäärän vuotuisen muutoksen ja määrän tilikauden alussa ja lopussa.

Vuoden 2012 alussa seurakuntatalouksien rahamäärä oli 677 miljoonaa euroa, eli 163 euroa/jäsen. Määrä kasvoi vuosittain siten, että vuonna 2013 rahamäärä kasvoi 680 miljoonaan euroon (166 euroa/jäsen), vuonna 2014 edelleen 717 miljoonaan euroon (178 euroa/jäsen) ja 776 miljoonaan euroon (194 euroa/jäsen) vuonna 2015.

Toimintatuottojen määrä kasvoi jokaisena tarkasteluvuotena keskimäärin kolme prosenttia. Toimintatuottoja onnistui kasvattamaan vuosina 2013 ja 2014 yli kaksi kolmasosaa seurakuntatalouksista. Yli puolet seurakuntatalouksista kasvatti toimintatuottoja kahtena vuotena peräkkäin. Myös vuonna 2015 hieman yli puolet seurakuntatalouksista kasvatti toimintatuottojaan.

Suurin yksittäinen muutos toimintatuotoissa tapahtui vuonna 2014, jolloin virkatodistustuotot kolminkertaistuivat. Tähän oli syynä virkatodistusten hinnoittelumuutos: hintoja korotettiin vastaamaan maistraattien hintatasoa.

Toimintatuotoista suurimpia ovat erilaiset maksu- ja vuokratulot, joiden yhteismäärä vuonna 2015 oli noin 106 miljoonaa euroa. Eniten maksutuotoista kasvoivat hautaamiseen liittyvät maksut (+26 %). Seurakuntatyön maksut ovat hieman laskeneet (–4 %). Vuonna 2015 maksutuotot olivat 54 miljoonaa euroa. Vuokratuottojen kokonaismäärä oli vuosina 2012–2014 noin 50 miljoonan euron vuositasolla. Vuonna 2015 vuokratuotot kasvoivat 52 miljoonaan euroon. Metsätalouden tuotot ovat olleet noin 20 miljoonaa euroa vuodessa, eikä määrässä ole tapahtunut suuria muutoksia. Myyntituotot ovat kasvaneet neljässä vuodessa kuudesta miljoonasta kahdeksaan miljoonaan euroon (+33 %).

Toimintakulujen kokonaismäärä oli keskimäärin 1 044 miljoonaa euroa vuodessa. Summa aleni nelivuotiskauden alusta lukien yhden prosentin. Toiminta-

kulujen karsinnassa onnistui noin puolet seurakuntatalouksista, ja kolmasosalla seurakuntatalouksista toimintakulut alenivat kahtena vuotena peräkkäin. Vuonna 2015 kolmasosa seurakunnista onnistui alentamaan toimintakulujaan. Henkilöstömenojen osuus toimintakuluista on ollut keskimäärin noin 62 prosenttia, eli 643 miljoonaa euroa vuositasolla. Henkilöstömenot pienenivät peräti 2,3 prosenttia nelivuotiskaudella.

Talouden tunnuslukujen perusteella seurakuntien yhteenlaskettu taloudellinen tilanne vahvistui. Tunnusluvuista vuosikate ja rahavarojen määrä paranivat. Vuosikate jäsentä kohden tuplaantui 16 eurosta 33 euroon ja rahavarojen riittävyys päivää -tunnusluku kasvoi 196 päivästä 225 päivään.

Omavaraisuusaste mittaa seurakuntatalouden vakavaraisuutta. Tunnusluku kertoo, kuinka suuri osuus varallisuudesta on rahoitettu seurakunnan omalla pääomalla. Seurakuntatalouksien lainakanta kasvoi vajaat kaksi prosenttia ja omavaraisuus kasvoi hieman ja oli 91,5 prosenttia vuonna 2015. Seurakuntatalouksia, joilla ei ole lainkaan pitkäaikaista vierasta pääomaa, oli 184 (63 % seurakuntatalouksista) vuonna 2015.

Talouden tasapaino vaatii pitkäjänteistä työtä

Seurakuntien tukalasta taloustilanteesta on puhuttu viime aikoina paljon. Tarkasteltaessa 24 suurinta seurakuntataloutta voidaan todeta, että vuosina 2012–2013 tapahtui seurakuntatalouksien väliaikainen heikentyminen. Tasapaino savutettiin kuitenkin omin toimenpitein. Tilinpäätöslukujen perusteella näyttääkin siltä, että kuluneen nelivuotisjakson aikana seurakunnat ovat kyenneet toimimaan siten, että kustannukset on saatu kuriin ja talouden tasapaino on pysynyt hyvällä tasolla.

Suurimmalla osalla seurakunnista talous on ylijäämäinen. On kuitenkin pieni joukko seurakuntia, joiden talous on ollut heikko jo pitkään. Vuonna 2015 oli kahdeksan seurakuntataloutta, joilla vuosikate oli kolmena vuotena peräkkäin negatiivinen. Näistä seurakuntatalouksista kolmella vuosikate heikkeni edellisvuodesta vuonna 2015.

Kirkollisverotilitykset kasvoivat jäsenmäärän alenemisesta huolimatta

Kirkollisveron tuotto kasvoi keskimäärin 1,2 prosenttia vuodessa. Vuodesta 2012 vuoteen 2015 kirkollisveron määrä kasvoi 4,8 prosenttia. Rahanarvon muutos huomioiden kasvua oli 2,5 prosenttia eli vuositasolla noin 0,6 prosenttia. Kirkollisverotuotto kasvoi suurimmissa seurakuntatalouksissa (24 kpl) koko nelivuotiskauden, yhtä poikkeusta lukuun ottamatta.

Kirkollisveroprosenttia korotti nelivuotiskaudella 121 seurakuntataloutta, eli vuosittain keskimäärin noin 10 prosenttia seurakuntatalouksista. Kirkollisveroprosenttia alensi neljä seurakuntaa.

Ansiotulot ovat kirkollisverotuksen perusta. Vaikka ansiotuloja saavien seurakunnan jäsenten lukumäärä aleni, ansiotulojen eurosumma kasvoi. Palkkojen, eläkkeiden ja muiden veronalaisten etuuksien euromäärä siis kasvoi, vaikka samaan aikaan niitä ansaitsevien seurakuntalaisten lukumäärä aleni. Ansiotulojen kasvu yhdessä kirkollisveroprosenttien korotuksen kanssa selittää sen, että kirkollisverotilitykset kasvoivat jäsenmäärän alenemisesta huolimatta.

Yhteisöverosta valtionrahoitukseen

Vuonna 2015 yhteisöveron tuotto oli 124 miljoonaa euroa. Yhteisöveron tuotto on vaihdellut vuosittain noin 90 ja 130 miljoonan euron välillä. Keskiarvo viimeisen kymmenen vuoden aikana on ollut 113 miljoonaa euroa, rahan arvon muutos huomioiden 121 miljoonaa euroa. Yhteisöveron tilitykset kasvoivat nelivuotiskaudella keskimäärin noin 7 prosenttia vuodessa.

Yhteisöveron tilalle tuli vuoden 2016 alusta alkaen lakiperusteinen valtionrahoitus, jonka suuruus on vuosittain 114 miljoonaa euroa. Samalla seurakuntien verotuskustannuksia alennettiin noin kuudella miljoonalla eurolla. Seurakunnilta perittävät verotuskustannukset vuonna 2016 ovat 14,9 miljoonaa euroa.

Kun lasketaan yhteen kirkollisveron ja yhteisöveron tuotot, saavutettiin vuonna 2015 kaikkien aikojen suurin euromäärä, yhteensä 1 030 miljoonaa euroa. Vuoden 2015 rahanarvoon muutettuna korkein verotuotto saatiin kuitenkin jo vuonna 2008 (1 073 miljoonaa euroa).

5.2 Kirkon keskushallinto

Kirkkohallitus erilaisten seurakuntatalouksien tukena

Kuluneen nelivuotisjakson aikana Kirkkohallitus on monin tavoin pyrkinyt tukemaan erilaisissa toimintaympäristöissä toimivia seurakuntatalouksia. Käytännössä tämä on tarkoittanut muun muassa erilaisten valtakunnallisten palveluiden käyttöönottoa ja kehittämistä.

Hankintapalvelut ja hankintojen keskittäminen oli yksi osa keskushallinnon seurakunnille tarjoamista tukitoimista. Kirkko on sitoutunut noudattamaan julkista hankintalakia. Kertomuskauden aikana seurakuntatalouksien hankinnat olivat vuositasolla yli 300 miljoonaa euroa. Hankinnat tilastoitiin vuosittain Kirkon tilastollisessa vuosikirjassa[141]. Kirkon keskusrahaston merkitys seurakuntien hankintojen kilpailuttamisessa ja sopimusten neuvottelemisessa kasvoi vuosina 2012–2015. Kirkon keskusrahasto toimi kirkon laajuisena sidoshankintayksik-

141 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2012, 2013, 2014, 2015.

könä tarjoten seurakunnille valmiita sopimuskokonaisuuksia, jotka kilpailutettiin yhdessä kuntien kanssa tai koko kirkon laajuisina hankintoina. Tällöin yksittäinen seurakuntatalous sai isoihin volyymeihin perustuvat hinnat ja sopimusehdot. Osallistuminen yhteisiin hankintasopimuksiin oli vapaaehtoista.

Seurakuntatalouksien käytössä oli kertomuskauden aikana myös useita **valtakunnallisia tietojärjestelmiä**. Osa järjestelmistä oli kaikille yhteisiä ja osa vapaaehtoisesti käyttöön otettavissa. Kirkon tietojärjestelmien kehitystä ohjasi tietohallintostrategia, joka on tehty kattamaan vuodet 2013–2017[142]. Tietohallintostrategian toteuttamisen kautta pyrittiin luomaan edellytyksiä erikokoisten seurakuntien toiminnan mahdollistamiseksi myös verkossa sekä tietotekniikan mahdollisuuksien hyväksikäyttämiseen ilman seurakunnan omaa tietoteknistä henkilökuntaa. Palvelut tuotettiin pääsääntöisesti valmiina palvelukokonaisuuksina.

Seurakunnat pystyvät panostamaan tietojärjestelmien kehittämiseen vaihtelevasti. Tästä syystä suuntaus tulee tulevaisuudessakin todennäköisesti olemaan samansuuntainen kuin valtion tietojärjestelmien kehittämisessä eli siirrytään entistä enemmän valtakunnallisiin järjestelmiin. Kertomuskauden aikana seurakuntien käytössä oli useita keskushallinnon tuottamia **perustietotekniikkapalveluita** kuten KIRKKO-verkko, yhteiset käyttäjätunnukset ja sähköpostiosoitteet sekä muita pienempiä palveluita.

Seurakunnat käyttivät kiinteistöihin vuosittain noin neljänneksen kirkollisverotuloista. Tämä merkitsee noin 250 miljoonaa euroa. Kirkon kiinteistöt muodostavat merkittävän osuuden seurakuntien varallisuudesta. Erityisesti kulttuurihistoriallisten rakennusten ylläpito on kallista ja vaatii erityistä ylläpito-osaamista. **Kiinteistöjen ja rakennusten hallinnointia** varten otettiin kertomuskauden aikana käyttöön yhteinen rekisteri. Rekisterin tarkoituksena on helpottaa seurakuntien omistuksessa olevien kiinteistöjen ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kohteiden ylläpitoa ja mahdollistaa yhteistyön kehittyminen yli seurakuntarajojen.

Myös **hautatoimen tietojärjestelmähanketta** varten tehtiin esiselvitys. Esiselvityksen pohjalta tullaan jatkossa päättämään, onko kirkolla myös yhteinen hautatoimen tietojärjestelmä.

Kirkonkirjojen pitämisessä siirryttiin vuoden 2012 aikana kirkon yhteiseen jäsentietojärjestelmään **Kirjuriin**. Kirjurin tavoitteena on kehittyä jäsentietojärjestelmäksi, joka palvelisi seurakuntien toiminnan suunnittelua, seurantaa ja itse toimintaa. Kirjurin avulla toteutetaan myös kirkolle kuuluvia viranomaisluonteisia tehtäviä. Kirjurin erilaisten ominaisuuksien kehittäminen oli pysähdyksissä ohjelmiston käyttöönoton jälkeen muun muassa henkilöstöresurssien vähäisyydestä johtuen. Kertomuskauden lopulla Kirjurin alkuperäiset kehityshankkeet, kuten

142 Tietohallintostrategia 2013–2017.

karttatoiminnallisuus ja KirDi-näytöt[143], käynnistettiin uudelleen. Kirkkohallituksen täysistunto linjasi marraskuussa 2015, että kirkonkirjojen pito toteutetaan tulevaisuudessa alueellisissa keskusrekistereissä. Keskusrekisterit voivat muodostua seurakuntayhtymään kuuluvista seurakunnista taikka alueellisesti esimerkiksi seurakuntayhtymää laajemman alueen seurakunnista tai muutoin itsenäisistä seurakunnista. Keskusrekisterien tarpeeksi on arvioitu 2–4 keskusrekisteriä hiippakuntaa kohti.

Lukkari-järjestelmä kehitettiin muodostamaan yhteinen verkkojulkaisualusta seurakunnille. Kertomuskauden aikana luotiin seurakuntien kotisivuille yhteinen perusilme. Tavoitteena oli, että sen kautta on helppo tutustua seurakunnan toimintaan ja löytää sopivat tapahtumat. Seurakunnat olivat innokkaasti mukana Lukkarin käyttöönotossa ja kehittämisessä. Vuoden 2015 loppuun mennessä noin 40 seurakuntaa ja seurakuntayhtymää julkaisi verkkosivustonsa Lukkari-verkkoalustalla. Lukkarin arvioidaan olevan näkyvin tietojärjestelmä seurakunnan jäsenten suuntaan.

Kirkon tilastojärjestelmän uudistus käynnistettiin kertomuskauden aikana, ja se on määrä toteuttaa vuosien 2015–2018 aikana. Uudistuksen tavoitteena on, että tilastojen pohjaksi saadaan entistä enemmän automaattisesti aineistoa vähentäen seurakuntien tarvetta raportoida manuaalisesti tietoja. Tiedon tuottamisesta on tarkoitus tehdä reaaliaikainen prosessi.

Asiakirjahallinto tulee muuttumaan yleisen kehityksen myötä sähköiseksi lähimpien vuosien aikana. Kirkon keskusrahasto tarjosi nelivuotiskauden lopussa seurakuntien käyttöön myös omaa **asianhallintajärjestelmäänsä**. Muutamat seurakunnat ja seurakuntayhtymät lähtivät mukaan hankkeeseen. Myös tulevaisuudessa seurakunnat voivat ottaa käyttöönsä tämän valmiin ratkaisun asianhallintaan ja sähköiseen arkistointiin.

Kirkon palvelukeskus (Kipa) tuotti valtakunnallisesti kirjanpidon ja palkanlaskennan palveluja seurakuntatalouksille, seurakunnille, hiippakunnille ja Kirkon keskusrahastolle. Kipa aloitti toimintansa vuonna 2012, ja seurakuntataloudet siirtyvät Kipan asiakkaiksi vaiheittain. Vuoden 2016 alusta lukien asiakkaana olevia seurakuntatalouksia on 187. Kipalla on toimipaikka Oulussa ja ruotsinkielisiä palveluja tuottava toimipiste Porvoossa.

Kipan aloittaessa toimintansa vuonna 2012 käyttöön saatiin taloushallinnon järjestelmien perusversiot. Kipan järjestelmiä on kehitetty koko kertomuskauden ajan. Saadut asiakaspalautteet ovat ohjanneet Kipan järjestelmien kehittämistä, ja kehittämistyötä on tehty yhteistyössä asiakasseurakuntien kanssa. Nelivuotiskauden aikana Kipan palvelutuotannon kehittämisen tavoitteena oli, että järjestelmät tukisivat ja tehostaisivat niin asiakkaiden kuin Kipan sisäisiä prosesseja.

143 KirDi-lyhenne tulee sanoista kirkonkirjojen digitointi. KirDi-toiminnallisuuden myötä digitoiduista kirkonkirjoista ja perhelehdistä (digi-sovelluksesta) voidaan tuoda tietoja Kirjuriin (data-sovellukseen). Näitä tietoja ovat esim. perhesuhteet, nimenmuutokset ja avioliitot.

Kipa teki tiivistä yhteistyötä muiden palvelukeskusten kanssa oman toiminnan kehittämiseksi. Nelivuotiskauden aikana toimittajayhteistyössä keskityttiin palvelutuotannon järjestelmien kehittämiseen ja uusien asiakkaiden käyttöönottoihin. Prosessien ja järjestelmien laatua varmistettiin sisäisen valvonnan kehitystyöllä. Nelivuotiskauden aikana tehtiin kolme asiakastyytyväisyyskyselyä, ja niiden perusteella tyytyväisyys on koko ajan kehittynyt positiivisesti.

Marraskuussa 2015 kirkolliskokous päätti, että Kipan ei tarvitse maksaa takaisin siirtymäkaudella syntynyttä alijämää. Tämä päätös mahdollistaa Kipan palvelumaksujen alentamisen vuoden 2018 alusta.

Kirkon yhteisen toiminnan talous

Kirkon yhteinen toiminta (Kirkkohallitus, hiippakunnat, avustukset) rahoitetaan laskennallisen kirkollisveron perusteella kerättävällä perusmaksulla, jonka suuruus on ollut 8,2 prosenttia. Vuosina 2012–2015 perusmaksun tuotto on ollut 52–54 miljoonaa euroa. Kirkon yhteisen toiminnan tulos on ollut tarkastelujaksolla ylijäämäinen.

Merkittävin yksittäinen tapahtuma liittyi uuden Kirkon talon hankintaan. Kirkon keskusrahasto osti syksyllä 2012 Eläkevakuutusyhtiö Ilmariselta Kiinteistö Oy Helsingin Eteläranta 8:n koko osakekannan noin 37,7 miljoonalla eurolla. Kirkon eläkerahasto ja Kirkon keskusrahasto/Kirkkohallitus ostivat kiinteistön yhdessä. Kirkon eläkerahaston kiinteistösijoitukseksi tulivat toimistokerrokset 2–4 ja 10. kerros (yhteensä noin 2 839 m^2). Eläkerahaston vuokralaisiksi tulivat muun muassa Kirkon Ulkomaanapu ja Suomen Ekumeeninen Neuvosto. Kirkkohallitus osti omaan käyttöönsä kerrokset 1 ja 5–9 (yhteensä noin 5 916 m^2). Kirkon taloon muutettiin elokuussa 2014. Kirkon vanhan toimitalon Satamakatu 9–11 kiinteistöjen myynti saatetaan loppuun vuonna 2016 kaavanmuutoksen saatua lainvoiman.

Kirkon eläkelaitos vastaa eläketurvan rahoituksesta

Vuoden 2012 alussa tapahtuneella lain muutoksella kirkon eläkelain toimeenpano siirtyi lopullisesti Kevaan. Tämän jälkeen kirkon eläkelaitoksen tehtävänä on ollut ainoastaan vastata eläketurvan rahoituksesta ja eläkerahaston varojen sijoittamisesta.

Kirkon eläkerahasto kasvoi nelivuotiskauden aikana suotuisasti. Eläkerahaston pitkän aikavälin (1991–2015) nettotuotto oli 8,1 prosenttia vuodessa (reaalinen vuosituotto noin 6,3 %). Taulukosta 5.1 ilmenevät eläkerahaston tunnusluvut ovat niin ikään parantuneet.

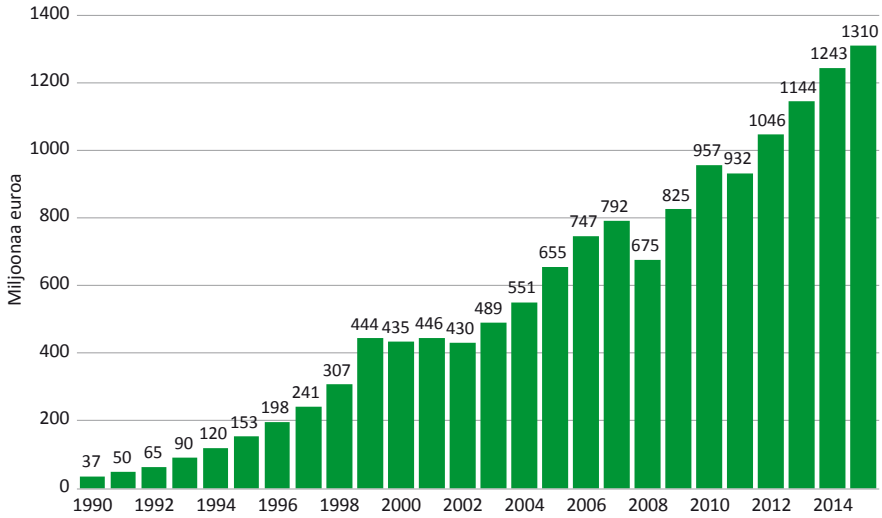

Kuvio 5.2 Kirkon eläkerahaston (31.12.) kasvu, miljoonaa euroa. Kirkon keskusrahaston toimintakertomus 2015.

Taulukko 5.1 Eläkerahaston keskeiset tunnusluvut 2012–2015, miljoonaa euroa. Kirkon keskusrahaston toimintakertomus 2015.

milj. euroa	2012	2013	2014	2015
Rahasto 31.12.	1046	1144	1243	1310
Eläkemeno	159,8	163,5	169,9	175,2
Rahasto/eläkemeno	6,5	7,0	7,3	7,5
KiEL-palkkasumma	516	514,4	511,6	508,9
Rahasto/palkkasumma	2,03	2,22	2,43	2,57
Kokonaiseläkevastuu	4212	4265	4380	4421

Eläketoiminnan tärkein vuosittain seurattava mittari on, riittävätkö eläketoiminnan tulot eläketoiminnan menoihin eli eläkkeisiin ja eläkehallintomenoihin. Tulojen ja menojen erotus siirretään eläkerahastoon. Eläke-ennusteen mukaan vuosittaiset eläketoiminnan menot kasvavat nopeammin kuin eläketoiminnan tulot. Vuotta 2015 voidaan pitää käännekohtana, koska silloin eläketulot ja eläkemenot olivat samansuuruiset.

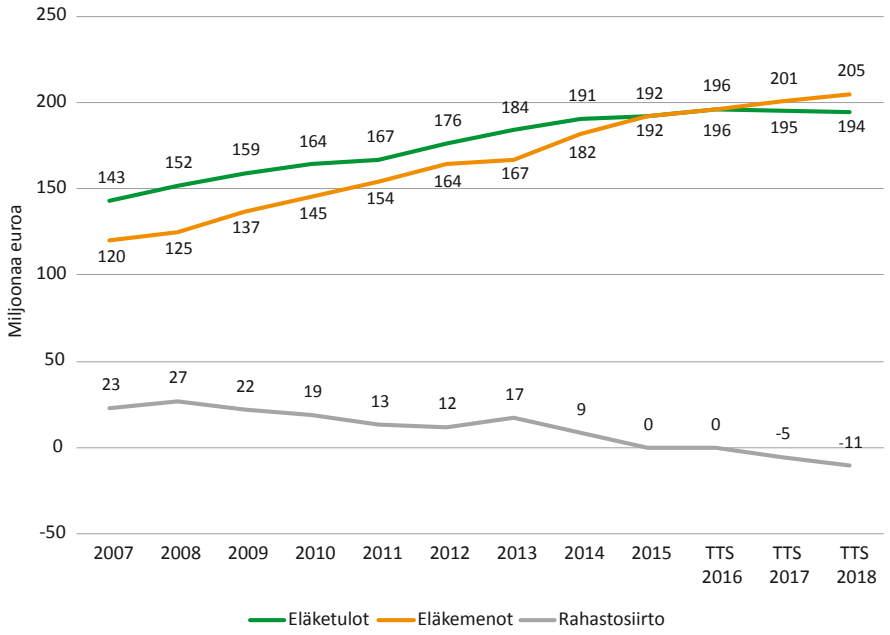

Kuvio 5.3 Eläkerahastosiirrot vuosina 2007–TTS2018, miljoonaa euroa. Kirkon keskusrahaston toimintakertomus 2015.

Vuonna 2012 työnantajan eläkemaksu nostettiin 27 prosentista 28 prosenttiin. Vuonna 2013 otettiin käyttöön uusi eläkerahastomaksu, jonka suuruus oli 1,2 prosenttia kirkollisverotuloista. Vuodelle 2016 työnantajan eläkemaksu alennettiin 24 prosenttiin ja vastaavasti eläkerahastomaksu nostettiin neljään prosenttiin. Näiden muutosten tarkoituksena on ollut kasvattaa eläkerahastoa.

Kirkon eläkelain mukaan vakuutettuja oli vuoden 2015 lopussa vajaa 19 000 henkilöä, joista naisia oli 69 prosenttia. Vakuutettujen keski-ikä oli 45,4 vuotta. Kirkon eläkelain mukaiselle eläkkeelle siirtyneiden keski-ikä oli 61,9 vuotta. Vanhuuseläkkeille siirryttiin vuonna 2015 keskimäärin 64,3 vuoden iässä. Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden osuus oli 76 prosenttia kaikista eläkkeelle siirtyneistä. Kirkon palveluksesta siirtyi vuonna 2015 kirkon eläkelain mukaiselle eläkkeelle 616 henkilöä. Kirkon eläkkeitä maksettiin vuonna 2015 yhteensä 180 miljoona euroa, muiden maksamia eläkkeitä (Vilma-eläkkeet) 12,4 miljoonaa euroa. Kirkon vanhuuseläkemenot olivat 159 miljoonaa euroa. Työkyvyttömyyseläkemenot olivat 10,1 ja perhe-eläkemenot 9,9 miljoonaa euroa. Muita eläkkeitä maksettiin 1,4 miljoonaa euroa.

Vuonna 2015 hyväksyttiin eläkeuudistus, joka toteutuu vuonna 2017. Laajaan eläkelakipakettiin sisältyy myös uusi julkisten alojen eläkelaki (JuEL), joka korvaa valtion, kuntien, Kelan ja kirkon erilliset eläkelait. Samassa yhteydessä kumottavasta evankelis-luterilaisen kirkon eläkelaista siirrettiin eläketurvan rahoitusta koskevat säännökset uuteen lakiin evankelis-luterilaisen kirkon eläketurvan rahoituksesta.

Kirkon eläkerahasto eriytettiin Kirkon keskusrahaston muusta toiminnasta vuoden 2016 alusta lukien. Tämä toteutui osana kirkon keskushallinnon uudistusta. Kirkon eläkerahastolla on oma Y-tunnus. Näin ollen jatkossa Kirkon eläkerahastolla ja Kirkon keskusrahastolla on erilliset talousarviot ja tilinpäätökset.

5.3 Toimielimet ja vaalit

Kirkolliskokous

Kirkolliskokous käyttää kirkossa ylintä valtaa. Se tekee päätöksiä asioista, jotka koskevat kirkon oppia ja toimintaa sekä kirkon lainsäädäntöä, hallintoa ja taloutta. Kertomuskauden aikana kirkolliskokous kokoontui Turussa jokaisen toukokuun ja marraskuun alussa noin arkiviikon ajaksi. Kirkolliskokouksen valiokunnat kokoontuivat lisäksi istuntoviikkojen välillä.

Kirkolliskokouksen jäseninä ovat hiippakuntien piispat, kenttäpiispa, 96 valittua edustajaa, joista 32 on pappeja ja 64 maallikkoja, saamelaiskäräjien valitsema saamelaisten edustaja sekä valtioneuvoston määräämä edustaja. Läsnäolo- ja puheoikeus on kirkkoneuvoksilla ja lainoppineilla asiantuntijoilla.

Kirkolliskokousvaalit järjestettiin helmikuussa 2012. Kirkolliskokous uudistui huomattavasti, sillä vaaleilla valituista 96 edustajasta uusia oli 61. Kirkolliskokouksen kokoonpanossa miehiä oli 61 ja naisia 35. Edustajien keski-ikä oli 53 vuotta.

Kirkolliskokous käsitteli vuosittain Kirkon keskusrahaston talousarvion ja tilinpäätöksen, suunnitelman ja kertomuksen Kirkkohallituksen ja hiippakuntien toiminnasta sekä Kirkon ulkoasian neuvoston ja Kirkon työmarkkinalaitoksen toimintakertomukset. Kirkolliskokous merkitsi myös tiedoksi kirkon nelivuotiskertomuksen ja tulevaisuusselonteon.

Kertomuskauden aikana kirkolliskokous käsitteli useita kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen tehtyjä muutosesityksiä. Se päätti esimerkiksi lapsivaikutusten arviointia koskevien säännösten lisäämisestä, uudesta kirkon vaalijärjestyksestä, kirkon keskushallintoa koskevan sääntelyn muuttamisesta, kirkkolain ja kirkkojärjestyksen muuttamisesta koskien valtion rahoitusta evankelis-luterilaiselle kirkolle eräisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin, pappisasessorin kelpoisuusvaatimusten muuttamisesta sekä evankelis-luterilaisen kirkon eläketurvan rahoituksesta. Edustaja-aloitteiden pohjalta kirkolliskokous päätti muun muassa kirkon kielistrategian laatimisesta, valtakunnallisesta isospankin luomisesta sekä selvityksen tekemisestä koskien vieraskielisen työn järjestelyjä kirkossa.

Kirkolliskokous toimitti työmarkkinajohtajana toimivan kirkkoneuvoksen vaalin. Lisäksi kirkolliskokous hyväksyi kodin siunaamisen viittomakielisen käännöksen sekä virsikirjan suomen- ja ruotsinkieliset lisävihkot. Kirkolliskokouksessa keskusteltiin kirkon uudesta strategiasta *Kohtaamisen kirkko 2020*. Kirkolliskokous päätti myös nimittää komitean, jonka tehtävänä on kirkon organisaatiojärjestel-

män uudistaminen sekä kirkon keskushallinnon supistaminen. Komiteamietinnön odotetaan valmistuvan syksyn 2016 istuntoviikolle.

Kertomuskauden aikana raukeamaan jäi muun muassa esitys kirkolliskokousta koskevan määräenemmistösäännöksen muuttamisesta sekä kirkon paikallistason rakenteita koskevan sääntelyn muuttaminen (seurakuntarakenteiden kokonaisuudistus). Uutta diakonivirkaa koskevien säännösten lisääminen kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen palautettiin kirkkohallitukseen uudelleen valmisteltavaksi.[144]

Kirkkohallitus

Kirkkohallitus on kirkon yleishallintoviranomainen. Kirkkohallitus hoitaa kirkon yhteistä hallintoa, taloutta ja toimintaa. Päätöksenteko tapahtuu kirkkohallituksen täysistunnossa paitsi niiden tehtävien osalta, jotka on delegoitu kirkkoneuvoksista koostuvalle kirkkohallituksen virastokollegiolle.

Kirkkohallituksen täysistunnon puheenjohtajana toimii arkkipiispa. Lisäksi sen jäseniä ovat piispainkokouksen valitsemat kaksi piispaa sekä kirkolliskokouksen valitsemat kaksi pappia ja yhdeksän maallikkoa. Kirkkohallituksen täysistunnon toimikausi on neljä vuotta. Kertomuskaudelle sijoittuva nelivuotiskausi alkoi 1.6.2012 ja päättyi 31.5.2016.

Tämänkin kertomuskauden aikana kirkkohallituksen keskeisimpänä tehtävänä oli valmistella edellisessä alaluvussa kuvattuja asioita kirkolliskokoukselle. Lisäksi se huolehti kirkolliskokouksen päätösten täytäntöönpanosta ja antoi valtioneuvostolle sen kirkolta pyytämiä lausuntoja. Kirkkohallituksen täysistunto toimi myös Kirkon keskusrahaston hallituksena. Nelivuotiskauden aikana kirkkohallituksen täysistunnoissa kirjattiin yhteensä 864 ja virastokollegiossa 2 858 pykälää.[145]

Kirkon ulkoasiain neuvosto

Kertomuskauden aikana Kirkon ulkoasiain neuvosto hoiti kirkon suhteita muihin kirkkoihin, uskontokuntiin ja kirkkojen välisiin järjestöihin, päätti kirkon edustamisesta näissä asioissa yhdessä arkkipiispan kanssa sekä johti Kirkkohallituksen ulkoasiain osaston toimintaa.

Kirkolliskokous valitsi Kirkon ulkoasiain neuvostoon kymmenen jäsentä ja kullekin henkilökohtaisen varajäsenen. Neuvoston puheenjohtajana toimi arkkipiispa. Kertomuskaudelle sijoittui kaksi eri toimikautta: 2010–2013 ja 2014 alkanut toimikausi.

Kertomuskauden aikana Kirkon ulkoasiain neuvosto ajantasaisti yhteistyöasiakirjoja Eteläisen Afrikan evankelis-luterilaisen kirkon ja Inkerin evankelis-luteri-

144 Kirkolliskokouksen pöytäkirjat 2012–2015.

145 Kirkkohallituksen pöytäkirjat 2012–2015.

laisen kirkon kanssa. Neuvosto käsitteli lähetystyön ja kansainvälisen diakonian perussopimuksia ja niiden astuttua voimaan vuonna 2013 lähetysjärjestöjen ja Kirkon ulkomaanavun kanssa käytyjä ohjauskeskusteluja sekä järjestöjen yhteistyöhön liittyviä kysymyksiä. Neuvosto käsitteli myös jäsenmaksuja ja erityisavustuksia kansainvälisille ekumeenisille järjestöille sekä myönsi avustuksia kansainvälisten ja ekumeenisten yhteyksien rahastosta. Lisäksi neuvosto antoi lausuntoja kansainvälisten kirkkoliittojen kehittämishankkeista.[146]

Kirkon keskushallintouudistuksen astuessa voimaan 1.1.2016 Kirkon ulkoasiain neuvosto lakkautettiin ja sen tehtävät siirrettiin piispainkokoukselle ja Kirkkohallitukselle. Piispainkokoukselle siirrettiin asiat, jotka koskevat kirkon ykseyttä ja ekumeenisia suhteita sekä kirkon lähetystehtävää ja suhteita muihin uskontoihin. Kirkkohallitukselle puolestaan siirrettiin asiat, jotka liittyvät kirkon työhön suomalaisten parissa ulkomailla ja kansainvälisen diakonian toteuttamiseen.

Kirkon työmarkkinalaitos

Kirkon työnantajan edunvalvontaa työmarkkina-asioissa hoitava viranomainen on Kirkon työmarkkinalaitos. Kertomuskauden aikana Kirkon työmarkkinalaitos neuvotteli ja sopi kirkon työnantajayksiköiden puolesta niiden palveluksessa olevien viranhaltijoiden ja työntekijöiden palvelussuhteen ehdoista. Kirkon työmarkkinalaitos on myös yksi Suomen työmarkkinoiden keskusorganisaatioista. Se toimi siten toisaalta keskusjärjestötasolla kirkon edunvalvojana työmarkkina-asioissa sekä toisaalta niin sanotulla liittotasolla solmimalla alakohtaisia virka- ja työehtosopimuksia.

Kirkon työmarkkinalaitoksen päättävä elin on työmarkkinalaitoksen valtuuskunta. Kirkolliskokous valitsee valtuuskuntaan 11 jäsentä ja heille kullekin henkilökohtaiset varajäsenet. Kertomuskaudelle sijoittui kaksi eri toimikautta: 2010–2013 ja 2014 alkanut toimikausi, joka päättyy vuonna 2017.

Piispainkokous

Piispainkokous käsittelee kirkon uskoa, julistusta ja työtä sekä hiippakuntien hallintoa ja hoitoa koskevia asioita, tekee esityksiä ja antaa lausuntoja kirkolliskokoukselle ja kirkkohallitukselle sekä suorittaa muut sille kirkkolaissa tai kirkkojärjestyksessä annetut tehtävät.

Piispainkokouksen jäseniä olivat hiippakuntien piispat, kenttäpiispa sekä jokaisen tuomiokapitulin keskuudestaan määräämä asessori. Piispainkokouksen puheenjohtajana oli arkkipiispa. Kertomuskauden lopussa keskushallintouudis-

146 Kirkon ulkoasiain neuvoston toimintakertomus 2012, 2013, 2014.

tuksen myötä piispainkokouksen kokoonpanoa muutettiin siten, että sen jäseniä ovat jatkossa vain piispat. Kenttäpiispalla on kokouksissa läsnäolo- ja puheoikeus.

Kertomuskauden aikana piispainkokous kiinnitti erityistä huomiota kirkon ykseyden vahvistamiseen. Piispainkokouksen asettama työryhmä laati väliraportin, jossa oli erilaisia toimintaehdotuksia kirkolle asian tiimoilta. Piispat antoivat ykseyttä koskevan lausuman Kutsu yhteyteen.[147] Piispainkokous laati kirkkohallituksen pyynnöstä *Kohti pyhää* -oppaan[148]. Opas käsittelee eri uskontojen kohtaamista erityisesti kirkollisissa toimituksissa. Piispainkokous uudisti myös pastoraalitutkinnon vastaamaan muuttuvan yhteiskunnan haasteisiin.

Piispainkokouksen asettama työryhmä tuotti laajan selvityksen hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuuden näkymistä ja antoi toimenpide- ja muutosehdotuksia. Tämä niin sanottu *Hiippakuntaselvitys*[149] valmistui kertomuskauden lopussa, ja piispainkokous käsittelee asiaa vuonna 2016.

Hiippakunnat

Jokaisessa hiippakunnassa on kaksi hallintoelintä: tuomiokapituli ja hiippakuntavaltuusto. Tuomiokapituli on hiippakunnan yleistoimielin. Sen keskeisimpänä tehtävänä on tukea seurakuntien toimintaa ja hallintoa. Lisäksi se hoitaa omalta osaltaan pappien ja kanttorien henkilöstöasioita. Tuomiokapitulin puheenjohtajana toimii piispa ja varapuheenjohtajana tuomiorovasti. Tuomikapitulin muina jäseninä ovat kaksi pappisasessoria, yksi maallikkojäsen, lakimiesasessori ja hiippakuntadekaani.

Hiippakuntavaltuusto tukee ja edistää kirkon tehtävän toteutumista hiippakunnassa ja sen seurakunnissa. Hiippakuntavaltuuston jäseninä on 14 maallikkoa ja seitsemän pappia. Hiippakuntavaltuusto kokoontuu 2–4 kertaa vuodessa. Sen toimikausi on neljä vuotta. Hiippakuntavaltuuston jäsenet valitaan vaaleilla siten että hiippakunnan seurakuntien kirkkovaltuustot tai yhteiset kirkkovaltuustot ja seurakuntaneuvostot valitsevat valtuuston maallikkojäsenet. Valtuuston pappisjäsenet valitsee hiippakunnan papisto. Hiippakuntavaltuuston jäsenten vaali käytiin samaan aikaan kirkolliskokousedustajien vaalin kanssa helmikuussa 2012.

Seurakunnat

Seurakuntavaalit järjestettiin syksyllä 2014. Seurakuntavaaleissa valittiin 8 524 päättäjää kirkkovaltuustoihin, yhteisiin kirkkovaltuustoihin ja seurakuntaneuvostoihin. Ehdokkaita oli 19 300. Sopuvaalit pidettiin 32 seurakunnassa. Seura-

147 Kutsu yhteyteen 2014.

148 Kohti Pyhää – uskontojen kohtaaminen kirkollisissa toimituksissa 2013.

149 Selvitys hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä sekä toimenpide- ja muutosehdotuksia 2015.

kuntavaalikampanjan teemana oli Usko hyvän tekemiseen. Vaalikone toteutettiin yhteistyössä MTV:n kanssa.

Seurakuntavaalien äänestysprosentti laski 15,5:een edellisten vaalien 17:stä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että noin 3,25 miljoonasta äänioikeutetusta jäsenestä 503 000 kävi vaaliuurnilla. Alueelliset erot äänestysaktiivisuudessa olivat huomattavia. Helsingin hiippakunnassa äänestysprosentti oli vain 10,8 prosenttia. Aktiivisimmin oltiin liikkeellä Lapuan (20,3 %) ja Oulun (18,4 %) hiippakunnissa. Korkein prosentti oli Taivassalon seurakunnassa (43,8 %) ja alhaisin Tikkurilan seurakunnassa (6 %). 16–17-vuotiailla oli mahdollisuus äänestää seurakuntavaaleissa toista kertaa. Alle 18-vuotiaiden nuorten äänestysprosentti (8,9 %) romahti edellisistä vaaleista (15,3 %).

Seurakuntien luottamustehtäviin valituista yli puolet oli uusia (51 %). Naisia oli hieman miehiä enemmän (54 %). Luottamushenkilöiden keski-ikä oli 54,2 vuotta. Alle 30-vuotiaiden luottamushenkilöiden osuus oli noin kuusi prosenttia. Vaalikoneen kysymysten perusteella voidaan todeta, että suuri osa valituista oli niin sanottuja aktiiviseurakuntalaisia, esimerkiksi joka kolmas ilmoitti osallistuvansa jumalanpalvelukseen säännöllisesti ja lähes puolet melko usein.

5.4 Työelämän tila

Seurakuntien henkilöstöresurssit vaihtelevat

Henkilöstön lukumäärä vähenee

Kirkon henkilöstön lukumäärä oli 20 338 vuonna 2015. Lukumäärä väheni kaksi prosenttia vuodesta 2012. Hiippakunnittain tarkasteltaessa on havaittavissa eroja. Esimerkiksi Oulun, Porvoon ja Kuopion hiippakuntien seurakunnat lisäsivät määräaikaisia työntekijöitä, mutta nekin vähensivät vakinaisia työntekijöitä. Kirkon palvelukeskuksen toiminnan laajeneminen selittää keskushallinnon työntekijämäärän kasvua ja seurakuntien hallinto- ja toimistotyöntekijöiden määrän vähenemistä.

Kirkon työmarkkinalaitoksen osaamis- ja työvoimatarvekyselyn 2015 mukaan seurakunnat perustelevat henkilöstön vähentämistä taloudellisen tilanteen heikkenemisellä. Koska henkilöstömenot ovat lähes kaksi kolmasosaa seurakuntien kokonaismenoista, on ymmärrettävää, että talouden tasapainottamista haetaan henkilöstömenoista. Seurakunnat ovat kuitenkin turvautuneet verrattain harvoin taloudellisiin- ja tuotannollisiin syihin perustuviin irtisanomisiin. Henkilöstöä on vähennetty luonnollisen poistuman kautta eli virkojen ja tehtävien vapautumista hyödyntäen sekä sijaisten ja määräaikaisten käyttöä vähentämällä. Tehtäviä on myös organisoitu uudelleen, hoidettu seurakuntien yhteisillä sopimuksilla, ostopalveluina ja vuokratyönä. Seurakuntia kannustettiin laatimaan henkilöstösuunnitelma,

jossa määritellään henkilöstöresurssien ja osaamisen tarpeet suhteessa toiminnan ja talouden tavoitteisiin. Henkilöstösuunnitelmia on kuluneen nelivuotisjakson aikana laadittu noin joka kolmannessa seurakuntataloudessa.[150]

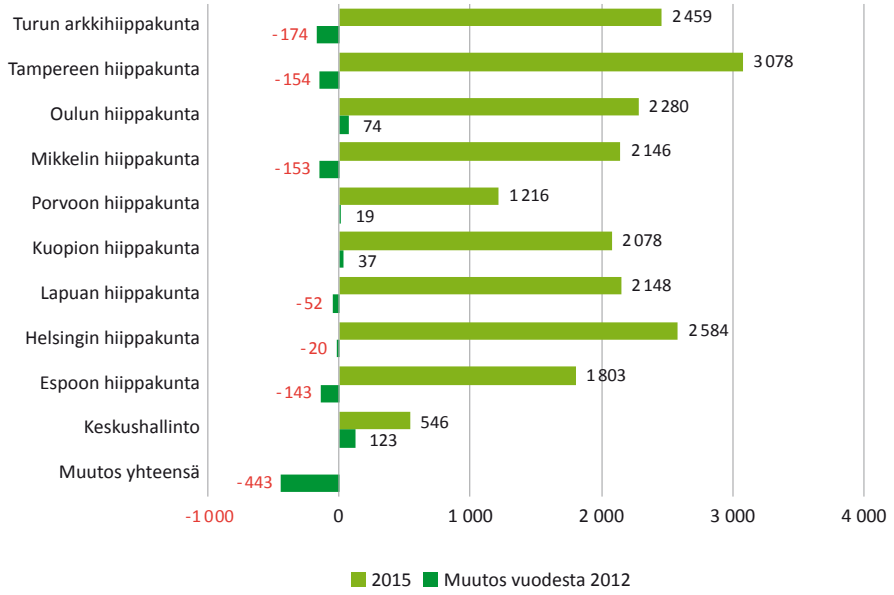

Kuvio 5.4 Kirkon henkilöstö hiippakunnittain 2015 ja muutos vuodesta 2012. Kirkon työmarkkinalaitos 2016.

Lähes puolet henkilöstöstä toimii seurakuntatyössä

Vuonna 2015 lähes puolet kirkon työntekijöistä toimi seurakuntatyössä, jonka suurimmat tehtäväryhmät olivat lapsityöntekijät, seurakuntapapit, diakoniatyöntekijät, nuorisotyöntekijät ja kirkkomuusikot. Seurakunnat vähensivät lukumääräisesti eniten lapsityön sekä kiinteistö- ja kirkonpalvelutyön tehtäväryhmistä.

Seurakuntatyössä toimivista valtaosa (78 %) oli vakinaisia. Hallinto- ja toimistotyössä vakinaisia oli 85 prosenttia ja kiinteistö- ja kirkonpalvelutyössä 74 prosenttia. Hautausmaatyössä toimivista sen sijaan lähes yhdeksän kymmenestä on määräaikaisessa työsuhteessa, niin sanottuna kausityöntekijänä.

150 Kirkon työmarkkinalaitoksen osaamis- ja työvoimatarvekysely 2015.

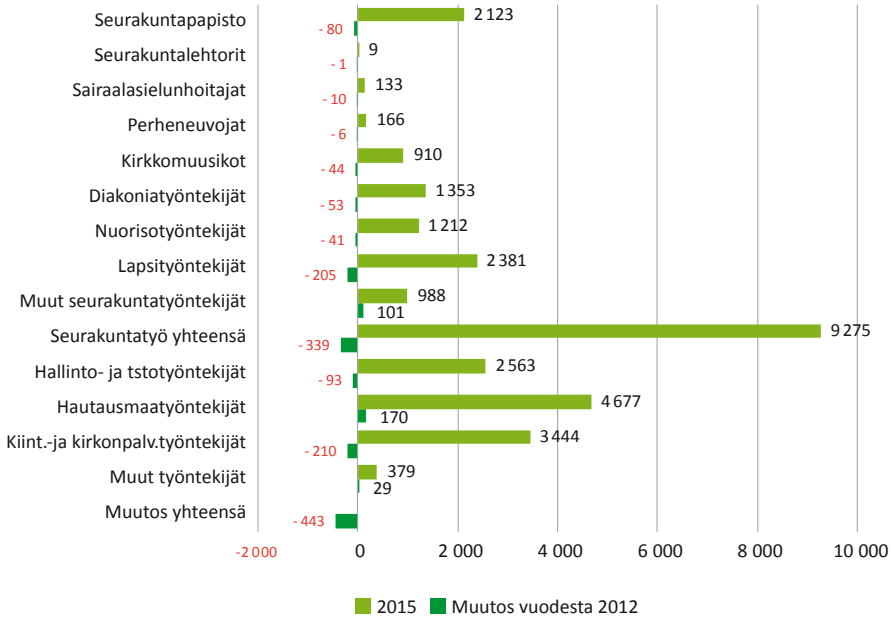

Kuvio 5.5 Kirkon henkilöstön lukumäärä tehtäväryhmittäin 2015 ja muutos vuodesta 2012. Kirkon työmarkkinalaitos 2016.

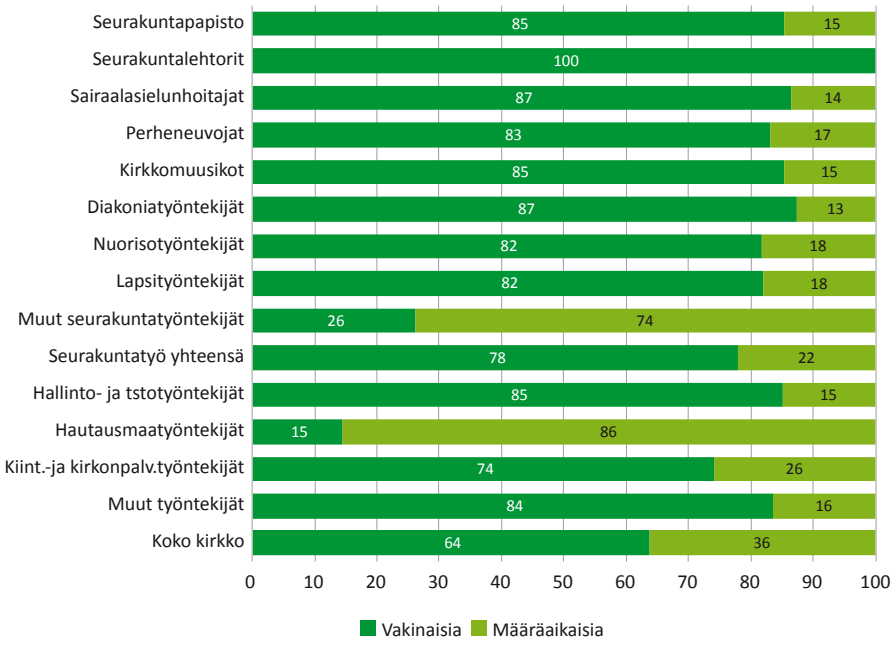

Kuvio 5.6 Kirkon henkilöstön palvelussuhteen vakinaisuus ja määräaikaisuus tehtäväryhmittäin 2015, %. Kirkon työmarkkinalaitos 2016.

Vakinaisten palvelussuhteiden lukumäärä väheni neljä prosenttia ja määräaikaisten lisääntyi prosentin vuodesta 2012. Lyhyiden, alle kuukauden mittaisten palvelussuhteiden määrän lisäys selittyy sillä, että niitä ei ennen ole ilmoitettu yhtä aktiivisesti. Tällaiset palvelussuhteet ovat tavallisia hautausmaatyössä. Myös yli kuuden kuukauden mittaiset määräaikaiset palvelussuhteet lisääntyivät.

Työntekijöistä naisia yli kaksi kolmasosaa

Vuonna 2015 kirkon työntekijöistä 71 prosenttia oli naisia ja 29 prosenttia miehiä. Vuosina 2012–2015 naisten osuus kasvoi hieman seurakuntapapiston ja kirkkomusiikin tehtäväryhmissä. Miehiä on kuitenkin vielä yli puolet seurakuntapapeista. Oulun ja Porvoon hiippakuntien papistosta kaksi kolmasosaa on miehiä, Mikkelin ja Helsingin hiippakuntien seurakuntien papeista on enemmistö naisia. Kasvatusalan tehtävissä miehiä on hyvin vähän. Lapsityöntekijöistä 98 prosenttia ja nuorisotyössä kaksi kolmesta työntekijästä on naisia.

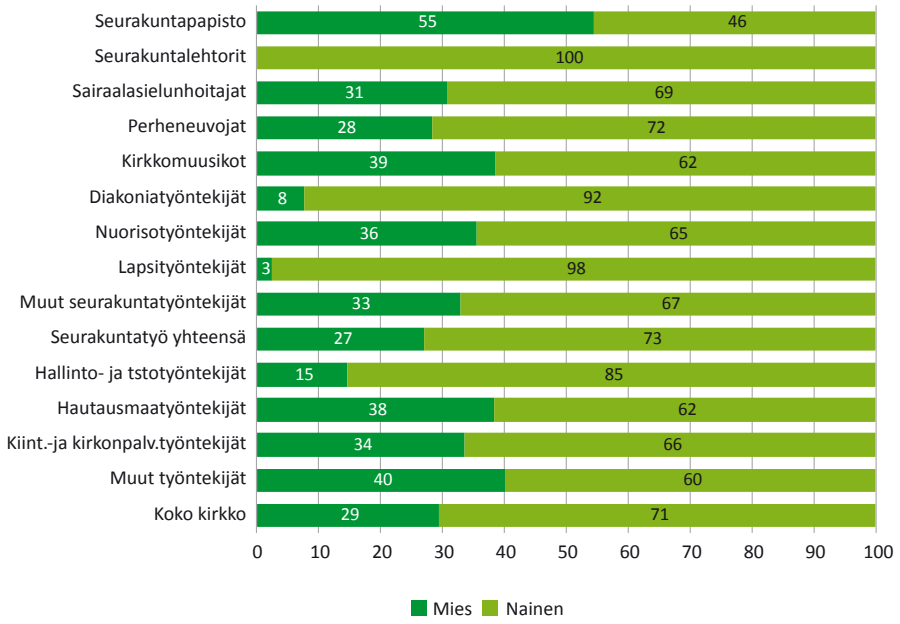

Kuvio 5.7 Naisten ja miesten osuus kirkon henkilöstöstä tehtäväryhmittäin 2015, %. Kirkon työmarkkinalaitos 2016.

Neljännes alle 35-vuotiaita, puolet yli 45-vuotiaita

Vuonna 2015 kaikkien työntekijöiden keski-ikä oli 45 vuotta. Seurakuntien työntekijöistä runsas neljännes oli alle 35-vuotiaita ja puolet yli 45-vuotiaita. Alle 35-vuotiaita työntekijöitä oli erityisesti hautausmaatyössä (48 %) ja nuorisotyössä (28 %). Yli 55-vuotiaita työntekijöitä oli eniten kiinteistö- ja kirkonpalvelutyössä sekä sairaalasielunhoitajien ryhmässä. Alle 20-vuotiaiden työntekijöiden määrä on lisääntynyt eniten vuodesta 2012, mutta tämä selittynee sillä, että alle kuukauden mittaisia työsuhteita on ilmoitettu aikaisempaa enemmän.

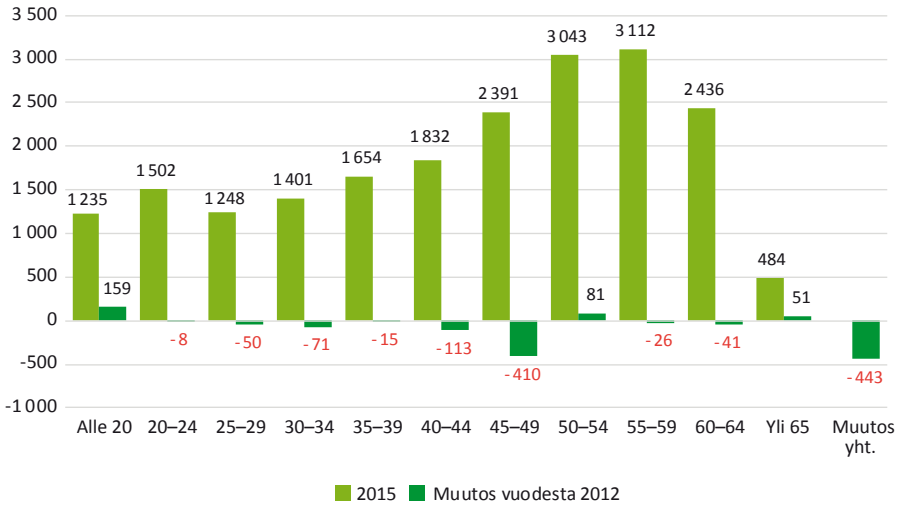

Kuvio 5.8 Kirkon koko henkilöstön ikäjakauma 2015 ja muutos vuodesta 2012. Kirkon työmarkkinalaitos 2016.

Kirkon osaamistarvekyselyn 2015 mukaan puolet seurakunnista on varautunut henkilöstön eläkepoistumaan. Tämä kertoo siitä, että seurakuntien tilanteet vaihtelevat: on seurakuntia, joiden henkilöstön keski-ikä on 55 vuotta ja näin ollen eläköitymiseen varautuminen on ajankohtaista, mutta on myös seurakuntia, joiden henkilöstön keski-ikä on 35 vuotta.

Työelämän kehittämisesityksiä ja -toimia

Työelämä muutoksen keskellä

Evankelis-luterilaisen kirkon työpaikoilla, seurakunnissa ja seurakuntayhtymissä on viime vuosina totuttu muiden suomalaisten työpaikkojen tapaan erilaisiin

muutoksiin. Muutosten vaikutus työelämän laatuun on kuitenkin ollut ilmeisen vähäinen: se ei ole huonontunut, muttei parantunutkaan.[151]

Kertomuskaudella kirkon sektorilta ensimmäisen kerran tehdyn *Julkisen alan työhyvinvointi vuonna 2014* -tutkimuksen[152] mukaan kirkon työoloissa on omat erityiset haasteensa, joskin monet työolotekijät näyttävät samalla olevan hyvin. Haasteeksi tutkimus tunnisti esimiestyöhön liittyen riittämättömän palautteen ja esimiestyön puolueettomuuden ja oikeudenmukaisuuden.

Työyhteisöjen kykyä käsitellä ristiriitoja arvioitiin kriittisesti, samoin tiedonkulkua organisaatiossa. Myönteisesti suhtauduttiin omaan työhön liittyviin vaikutusmahdollisuuksiin ja omaan osaamiseen suhteessa työn vaatimuksiin. Työtovereihin luotettiin ja työyhteisöjen ilmapiiri koettiin pääsääntöisesti hyväksi. Työympäristön koettiin usein mahdollistavan sujuvan ja turvallisen työn, eikä asiakkaiden taholta tulevaa epäasiallista tai väkivaltaista käytöstä juuri esiintynyt. Innostusta ja työn iloa koki neljä viidestä.

Työturvallisuuskeskuksen kuntaryhmä laati tutkimustulosten perusteella kunnan ja kirkon työpaikkojen käyttöön joukon kehittämisehdotuksia. Lähtökohtana niissä oli, että työpaikoilla kehitetään toimintoja niiden omista tarpeista käsin ja yhteistyössä henkilöstön kanssa. Yhdessä tekemisen myötä molemminpuolinen luottamus kasvaa. Tärkeää on myös työhyvinvoinnista ja terveydestä sekä henkilöstön osaamisesta huolehtiminen.

Meadow-tutkimukseen liittyvät suositukset

Tekesin vuosina 2012–2014 rahoittaman MEADOW-tutkimuksen keskeisiin tuloksiin perustuva *Innovatiivisuus Suomen työpaikoilla* -raportti[153] sisältää 20 kehittämisehdotusta, jotta Suomi saataisiin nousemaan edelläkävijän asemaan Euroopassa innovoinnissa ja tuottavuudessa vuonna 2020. Seurakunnat ja niiden henkilöstö olivat tutkimuksessa mukana. Monet kehittämisehdotuksista voidaan seurakuntien osalta kiteyttää tarpeeseen kehittää muutosjohtamista ja -osaamista sekä henkilöstön roolin tunnistamista ja hyödyntämistä toiminnan kehittämisessä. Raportin kehittämisehdotuksissa todetaan mm. että henkilöstön vahva työn imu on julkisissa organisaatioissa tärkeä resurssi, jota on hyödynnettävä paremmin muutoksia suunniteltaessa ja toteutettaessa.

151 Edelliseen kertomuskauteen nähden täysin vertailukelpoisia työelämän laadun indikaattoreita ei kertomuskaudelta ole käytössä, koska jaksoon osui kirkon työoloja monitoroivia tutkimuksia koskeva muutos. Ev.lut. kirkko selvitti työyhteisöjensä tilaa joka toinen vuosi tehdyllä Kirkon työolobarometri -tutkimuksella vuosina 2001–2011. Sen korvasi v. 2014 Kevan Julkisen alan työhyvinvointi -tutkimus. Siinä on kirkon sektorin lisäksi mukana myös kunta-ala.

152 Pekka & Perhoniemi 2014.

153 Alasoini ym. 2014.

Kirkon työelämä 2020 -verkkoaivoriihen ideoita

Vuonna 2014 toteutettiin Kirkon työelämä 2020 -verkkoaivoriihi. Aivoriihessä kirkon ja seurakuntien johdon ja työntekijöiden pohdittavana oli kysymys, mitä pitäisi tehdä, jotta kirkko/seurakunta olisi hyvä ja tuloksellinen työpaikka vuoteen 2020 mennessä. Osallistujia (yhteensä 3 748) puhutti eniten johtaminen ja esimiestyö. Ne myös nostivat johtamisen ja esimiestyön tärkeimpänä pidettävien asioiden kärkeen.[154]

Kaikkea vastuuta ei ideoinnissa kuitenkaan sälytetty johdolle ja esimiehille. Yhteisten pelisääntöjen noudattaminen, yhteistyöhön ja ilmapiiriin panostaminen sekä alaistaitojen opettelu nähtiin myös merkityksellisiksi. Nousevina teemoina tunnistettiin työnäyn selkiyttäminen. Uudistumista ja priorisointia ei vierastettu, mutta nähtiin, että se tulisi toteuttaa henkilöstöä kuunnellen. Organisaation toimintaan kaivattiin nopeutta ja notkeutta, työnkuviin ja vastuisiin päivittämistä. Ideariihessä toivottiin myös enemmän seurakuntalaisten kuulemista ja tapoja kehittää kirkkoa yhdessä heidän kanssaan. Eri hiippakuntien välillä löytyi suuriakin eroja siinä, mitä asioita pidettiin tärkeänä.

Kiinnostus kehittämiseen vaihtelee

Kehittämiskiinnostuksessa on eroja seurakuntien kesken. Vuonna 2015 toteutetun ajankohtaiskyselyn[155] mukaan tuottavuuden/tuloksellisuuden ja työelämän laadun parantamiseen tähtäävää kehittämistä oli käynnissä joka viidennessä seurakunnassa, vastaava osuus seurakunnista valmisteli asiaa. Asiasta kiinnostuneimpia olivat seurakunnat, joiden henkilöstömäärä oli vähintään 50.

Suuremmilla seurakunnilla on valmius huolehtia työkyvyn ja työhyvinvoinnin strategisesta johtamisesta pieniä seurakuntatyönantajia paremmin. Tämä käy ilmi muun muassa Kevan tekemästä Kirkon työhyvinvoinnin johtaminen ja työterveysyhteistyö 2015 -tutkimuksesta.[156] Sen mukaan työhyvinvoinnin johtaminen on monelta osin suunnitelmallisempaa yli 100 työntekijän seurakunnissa. Niistä vajaalla 70 prosentilla oli henkilöstöstrategia tai -ohjelma. Työhyvinvoinnin edistäminen oli kirjattu henkilöstöstrategiaan 90 prosentissa yli 50 hengen seurakuntaorganisaatioista, mutta työurien pidentäminen vain 24 prosentilla organisaatioista. Käytännön toimenpiteet työurien pidentämiseksi ja työkyvyn edistämiseksi johtamisen keinoin puuttuvat. Aktiivisen tuen toimintatavasta yleisemmin oli käytössä varhainen tuki. Mitä isompi organisaatio oli, sitä useammin aktiivinen tuki oli käytössä. Aktiivisen tuen toimintatavan käyttö lisääntyi kertomuskauden aikana erityisesti keskisuurissa seurakunnissa, mutta kehitettävää on yhä siinä,

154 Kirkon työelämä 2020 -verkkoaivoriihi.

155 Kirkon työmarkkinalaitoksen ajankohtaiskysely 2015.

156 Pekkarinen, 2015.

miten seurakunnan esimiehet ovat saaneet valmennusta aktiiviseen tukeen liittyen ja miten aktiivisen tuen toimivuutta ja vaikuttavuutta seurataan.

Seurakuntatyönantajilla on myös erilaiset mahdollisuudet ja kyvyt hyödyntää käytössä olevia tukia. Vuoden 2014 alusta voimaan tullutta mahdollisuutta saada ammatillisen osaamisen kehittämistoimiin niin sanottua koulutuskorvausta Työttömyysvakuutusrahastosta hyödynsi ensimmäisenä vuonna 35 prosenttia seurakunnista. Ne olivat yleensä henkilöstömäärältään suuria.

Kirkon työelämä 2020 -ohjelma tukee seurakuntien omaehtoista kehittämistä

Nelivuotiskauden aikana on pyritty tunnistamaan seurakuntien erilaisuuteen liittyvät henkilöstöpoliittiset haasteet ja kehittämistuen tarve. Yhteistyössä kirkon pääsopijajärjestöjen kanssa käynnistettiin useampivuotinen verkostoyhteistyöhön perustuvan Kirkon työelämä 2020 -ohjelma (Kirteko). Ohjelma on yksi työmarkkinakeskusjärjestöjen vuonna 2013 solmiman Työllisyys- ja kasvusopimuksen mukaisia toimialakohtaisia kehittämishankkeita, joilla toimialat osallistuvat kansallista työelämästrategiaa toteuttavaan Työelämä 2020 -hankkeeseen.

Kirteko-ohjelman visiona on kansallisen työelämästrategian mukaisesti, että kirkon työpaikat, seurakunnat ja seurakuntayhtymät ovat tulevaisuuden työpaikkoja – Euroopan parhaita vuonna 2020. Niiden toiminta on merkityksellistä ja vaikuttavaa kansalaisten ja seurakunnan jäsenten kokemana, ja niissä panostetaan työyhteisöjen toimivuuteen ja työelämän laatuun. Kehityspolullaan niiden tulisi olla vähintään hyvällä perustasolla, jolloin niiden arki ja velvoitteiden hoitaminen on sujuvaa.

Ohjelmalla on pyritty ja pyritään edelleen tavoittamaan laajasti kirkon työpaikoilla tapahtuva kehittämistyö ja tekemään sitä näkyväksi jakamalla kehittämisen kokemuksia ja käytäntöjä kirkon työpaikkojen kesken. Lisäksi sillä pyritään tukemaan työpaikkojen omiin lähtökohtiin perustuvaa yhteistoiminnallista kehittämistä osana kirkon sektorin rakenteellisia ja toiminnallisia uudistuksia.

Kirteko-ohjelmassa on korostettu erilaisiin verkostoihin perustuvaa työpaikkojen omaehtoista kehittämistoimintaa. Ytimen muodostaa työelämätoimijoiden verkosto. Se toimii kehittämisestä kiinnostuneiden seurakuntatyönantajien ja näiden henkilöstöä edustavien luottamusmiesten ja työsuojeluvaltuutettujen sekä seurakunnille kehittämistukea tarjoavien tahojen kohtaamispaikkana. Mukana ovat olleet Kirkon työmarkkinalaitoksen ja kirkon pääsopijajärjestöjen lisäksi muun muassa Kirkon koulutuskeskus, Kirkon palvelukeskus, tuomiokapitulit, Työturvallisuuskeskus ja Keva. Verkostotapaamisten lisäksi Kirtekon toimintaan on kuulunut alusta saakka seurakuntien yksittäisten kehittämishankkeiden valmistelun tukeminen.

5.5 Kohti tulevaa

Seurakuntarakenteiden kokonaisuusuudistuksen tavoitteena oli turvata hyvinkin erilaisten seurakuntien olemassaolo tulevaisuuden kirkossa. Samalla olisi syntynyt riittävän vahvoja yhteistyöalueita, joissa olisi osaamista ja asiantuntemusta seurakuntaelämän mahdollistaviin tukitoimiin. Rakenneuudistuksen toteutumatta jääminen merkinnee seurakuntien määrän huomattavaa laskua lähitulevaisuudessa. Nykyrakenteessa vaarana on pienten alueellisten yksikköjen (kappeliseurakunnat / seurakuntapiirit) toiminnan ja palvelujen vähittäinen hiipuminen. Siksi näiden asemaan on kiinnittävä erityistä huomiota.

Tällä hetkellä seurakuntien elämä on varsin yksityiskohtaisesti säänneltyä, mistä seuraa joustamattomuutta moniin käytäntöihin. Muun muassa lukuisat alistusmenettelyt hidastavat päätöksentekoa. Seurakuntarakenneuudistuksen yhteydessä etsittiin ratkaisua näihin ongelmiin. Keväällä 2016 työnsä aloittanut kirkolliskokous palaa samoihin kysymyksiin kirkkolain kodifioinnin yhteydessä.

Seurakuntien taloudellisista riskitekijöistä huomattavimmat ovat tällä hetkellä jäsenkehitys ja väestön nopea ikääntyminen. Verotulot pienentyvät ja eläkekustannukset nousevat. Maantieteellisesti talouden paineet kohdistuvat kaikkiin seurakuntiin, sillä maaseudulla väestö on keskimäärin ikääntyneempää kun taas jäsenmäärän lasku on voimakkaampaa kaupungeissa. Kirkosta eroaminen näkyy seurakuntien tulokehityksessä viiveellä. Odotettavissa on, että seurakuntien väliset taloudelliset erot kärjistyvät entisestään.

Myös henkilöstörakenne on varsin haavoittuva pienissä seurakunnissa. Osalla seurakunnista on ongelmia palkata kirkkojärjestyksen edellyttämät viranhaltijat. Jos kirkon talous kehittyy oletetusti, henkilöstön määrää on edelleen vähennettävä. Seurakuntien toiminnan ylläpitämisen ja kehittämisen kannalta on tärkeää, että aiempaa vähäisempää henkilöstöä voitaisiin käyttää entistä joustavammin.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Luku 1

Allen, Roland
1912 Missionary Methods: St. Pauls's or ours? https://archive.org/details/missionarymethod00alle (viitattu 5.8.2016).

Haastettu kirkko
2012 Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Jormakka, Terhi
2010 Ohjaako yhteinen näky? Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 22. http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/5260498370C46B13C2257E2E0012D4D1/$FILE/www22.pdf (viitattu 9.9.2016).

Kohtaamisen kirkko
2014 Kohtaamisen kirkko – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toiminnan suunta vuoteen 2020. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 7. Kirkko ja toiminta. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kokkonen, Jarmo
2014 Kristillisen kasvatuksen kahdeksan vuosikymmentä. – Kasvatus & Aika 8(3), 85–82.

Läsnäolon kirkko
2002 Läsnäolon kirkko. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon missio, visio ja strategia 2010. Kirkon keskusrahaston rahoittaman toiminnan painopisteet. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto, Sarja C 2002:5. Helsinki: Kirkkohallitus.

Macchia, Stephen A.
2007 Developing a Strategic Plan for Your Church: what to do – and what not to do. http://www.christianitytoday.com/le/2007/july-online-only/070204a.html (viitattu 23.6.2016).

Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö
2007 Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategiaa vuoteen 2015 laatineen työryhmän mietintö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto, Sarja C 2007:10. Helsinki: Kirkkohallitus.

Vikström, Björn
2008 Folkkyrka i en postmodern tid – tjänsteproducent i välfärdssamhället eller engagerande gemenskap? Institutet för ekumenik och socialetik vid Åbo akademi. Skrifter 12. Åbo: Åbo Akademi.

Luku 2

Ammatillisen koulutuksen ryhmän raportti
2015 Ammatillisen koulutuksen ryhmän raportti ammatillisen koulutuksen seurannasta. Helsinki: Kirkkohallitus. http://Sakasti.evl.fi/koulutus (viitattu 15.6.2016).

Gerhardt, Sue
2010 The Selfish Society: how we all forgot to love one another and made money instead. London: Simon & Schuster.

Isoja ihmeitä – Isostoiminnan linjaus
2016 Isoja ihmeitä – Isostoiminnan linjaus 2016. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 43. Helsinki: Kirkkohallitus. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content3B426E (viitattu 15.6.2016).

Jokainen on osallinen – Kirkon vapaaehtoistoiminnan linjaus
2015 Jokainen on osallinen – Kirkon vapaaehtoistoiminnan linjaus. Helsinki: Kirkkohallitus. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/ECA067E47E153B9CC2257E34002A6C12/$FILE/Jokainen%20on%20osallinen%20-%20Vapaaehtoistoiminnan%20linjaukset%20lopulliset2015.pdf (viitattu 15.6.2016).

Kallunki, Valdemar
2007 Diakonian kolmas polku - yhteistyönäkymiä kuntien palvelurakenteen muuttuessa – Anno Domini. Diakoniatieteen vuosikirja 2007, 179–193.
2014 Yhteistyön kolmas polku – Palvelurooli kirkon yhteiskunnallisen aseman uudistajana. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 40. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/7FEB3DBFA644ABE5C2257E2E0012D56B/$FILE/Kallunki%20sarjajulkaisu%2040%20painoon.pdf (viitattu 15.6.2016).

Kansallinen väkivaltaisen radikalisoitumisen ja ekstremismin ennaltaehkäisyn toimenpideohjelma
2016 Kansallinen väkivaltaisen radikalisoitumisen ja ekstremismin ennaltaehkäisyn toimenpideohjelma. Sisäministeriön julkaisuja 15/2016. Helsinki: Sisäministeriö.

Kirkko ja julkiset palvelut
2016 Kirkko ja julkiset palvelut -ohjausryhmän mietintö. Helsinki: Kirkkohallitus.

http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/B6FC645E0A9BA451C2257FB0003E1A03/$FILE/kirkko_ja_julkiset_palvelut.pdf (viitattu 15.6.2016).

Kirkkohallituksen täysistunto
2014 Kirkkohallituksen täysistunto 9.12.2014. http://kappeli2.evl.fi/KKHAsha.nsf/wwwpubpoytak?OpenView&Start=1&Count=1000&Expand=2.1.1#2.1.1 (viitattu 15.6.2016).

Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa
2014 Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuusselonteko. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 16. Kirkko ja toiminta. Helsinki: Kirkkohallitus. http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/61C909AE71886A7EC2257F620041D193/$FILE/Kirkkona_monikulttuurisessa_yhteiskunnassa.pdf (viitattu 15.6.2016).

Kirkolliskokouksen keskustelupöytäkirja
2015 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Keskustelupöytäkirja. Kevät- ja syysistuntokausi 2015. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkon tilastollinen vuosikirja
2015 Kirkon tilastollinen vuosikirja. Helsinki: Kirkkohallitus. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp2?open&cid=Content240FFA (viitattu 15.6.2016).

Kohtaamisen kirkko
2014 Kohtaamisen kirkko. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toiminnan suunta vuoteen 2020. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 7. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kutsu yhteyteen
2014 Kutsu yhteyteen – piispojen teesit 27.8.2014. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/862A62AA22AAA19EC2257D3B004D3EB0/$FILE/KUTSU%20YHTEYTEEN%20-ESITE.pdf (viitattu 15.6.2016).

Kuusimäki, Kalle
2012 Diakonia kirkon perustehtävänä. – Kantakaa toistenne kuormia. Diakoniatyön perusteet ja käytäntö. Toim. Raili Gothóni, Riitta Helosvuori, Kalle Kuusimäki & Karoliina Puska. Helsinki: Kirjapaja. 11–48.

Lähiseurakunta
2015 Lähiseurakunta – maaseudun henki ja elämä. Kirkon maaseutulinjaukset 2015. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 27. Kirkko ja toiminta. Helsinki: Kirkkohallitus. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/C4893AA53C58DB9CC22577F9003CD033/$FILE/Lahiseurakunta.pdf (viitattu 15.6.2016).

Martikainen, Tuomas
2011 Maahanmuuttajien uskonnollisen taustan tilastollinen arvioiminen Suomessa. – Teologinen Aikakauskirja 3/2011, 232–246.

Meidän kirkko – kasvamme yhdessä
2010 Meidän kirkko – kasvamme yhdessä. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kasvatuksen linjaus 2015. Kirkkohallitus 2010. http://sakasti.evl.fi/kasvammeyhdessa (viitattu 15.6.2016).

Nuoret seurakuntalaisina
2012 Nuoret seurakuntalaisina. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 2012:6. Helsinki: Kirkkohallitus. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/D369F10AF9D44A9FC22577A500368BD5/$FILE/KH_nuoret_www.pdf (viitattu 15.6.2016).

Papin koulutuspolku
2013 Papin koulutuspolku – Piispainkokouksen asettaman papin koulutuspolku -työryhmän väliraportti 4.4.2012. http://kappeli.evl.fi/KKHAsha.nsf/7b71ae23c1dcb5bcc22572980062dd0b/e4571629c4457716c22577c100417b41/$FILE/8-papin%20koulutuspolku-liiteraportti.doc. (viitattu 15.6.2016).

Saari, Juho
2010 Yksinäisten yhteiskunta. Helsinki: WSOYPro.

Saavu
2012 Saavu. Kirkon saavutettavuusohjelma. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/3E95F2C7F4600B27C22579B80035B00F/$FILE/vihko_suomi.pdf (viitattu 15.6.2016).

Siltala, Juha
2015 Luottamus. Julkaistu 16.12.2015 sivustolla Valomerkki.fi. http://www.valomerkki.fi/uutiset/hauras-luottamus (viitattu 15.6.2016).

Soininvaara, Osmo
2013 Tulonjaon polarisoituminen. Julkaistu 30.10.2013 sivustolla Soininvaara.fi. http://www.soininvaara.fi/2013/10/30/tulonjaon-polarisoituminen/ (viitattu 15.6.2016).

Tilastokeskus, Väestö sukupuolen, iän ja perheaseman mukaan alueittain
2005–2015 Tilastokeskus, Väestö sukupuolen, iän ja perheaseman mukaan alueittain 2005–2015. Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat. http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__perh/020_perh_tau_102.px/?rxid=b284b658-5bde-4350-9e59-122f1dcd51f8 (viitattu 15.6.2016).

Tulevaisuuden teologi
2015 Tulevaisuuden teologi. Teologisen alan koulutus- ja osaamistarpeen ennakointiraportti. http://www.helsinki.fi/teol/tdk/tiedotteet/Tulevaisuuden%20teologi.pdf (viitattu 15.6.2016).

Tytöt ja pojat seurakuntalaisina
2012 Tytöt ja pojat seurakuntalaisina. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2012:5. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/D369F10AF9D44A9FC22577A500368BD5/$FILE/KH_TP_www.pdf (viitattu 15.6.2016).

Vapaaehtoistyö Suomessa 2010 ja 2015
2015 Vapaaehtoistyö Suomessa 2010 ja 2015. Tilastoaineistoa vapaaehtoistyöstä Suomessa. Kansalaisareena ry, HelsinkiMissio ja Kirkkohallitus. http://kansalaisareena.fi/Vapaaehtoistyo_Suomessa_2010ja2015.pdf (viitattu 15.6.2016).

Verhaeghen, Paul
2011 Love on a Time of Loneliness: three essays on drive and desire. London: Karnac.

Luku 3

Chaffey, Dave
2016 Global social media research summary 2016. Julkaistu 21.4.2016 sivustolla smartinsights.com. http://www.smartinsights.com/social-media-marketing/social-media-strategy/new-global-social-media-research/ (viitattu 15.6.2016).

Dennett, Daniel C. & Roy, Deb
2016 Our transparent future. No secret is safe in the digital age. The implications for our institutions are downright Darwinian. Julkaistu maaliskuussa 2016 sivustolla ScientificAmerican.com, 64–69. https://ase.tufts.edu/cogstud/dennett/papers/Dennett_Roy.pdf (viitattu 15.6.2016).

Digitaalisen median käytön trendit vuonna 2015
2015 Digitaalisen median käytön trendit vuonna 2015. Julkaistu 8.2.2015 sivustolla omnipartners.fi. http://omnipartners.fi/artikkelit/digitaalisen-median-kayton-trendit-vuonna-2015/ (viitattu 15.6.2016).

Finnpanel Oy
Radion kuuntelu ja TV:n katselu Suomessa. http://www.finnpanel.fi/ (viitattu 15.6.2016).

Greenough, John
2016 How the 'Internet of Things' will impact consumers, businesses, and governments in 2016 and beyond. Julkaistu 18.7.2016 sivustolla businessinsider.com. http://www.businessinsider.com/how-the-internet-of-things-market-will-grow-2014-10?r=US&IR=T&IR=T (viitattu 18.7.2016).

Haikala, Niko
2016 Nämä olivat helmikuun myydyimmät puhelimet. Julkaistu 2.3.2016 sivustolla Teknavi.fi. http://teknavi.fi/elektroniikka/kun-karkisijat-pyorahtavat-paalaelleen-nama-olivat-helmikuun-hittipuhelimet (viitattu 15.6.2016).

Ingram, Mathew
2015 Facebook 'filter bubble' study raises more questions than it answers. Julkaistu 7.5.2015 sivustolla fortune.com. http://fortune.com/2015/05/07/facebook-filter-bubble-doubts/ (viitattu 15.6.2016).

InternetLiveStats.com
2016 InternetLiveStats.com. Julkaistu 21.6.2016 sivustolla InternetLiveStats.com. http://www.internetlivestats.com/internet-users/ (viitattu 22.6.2016).

Kirkkolaki
1993 Kirkkolaki 1054/1993. https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931055 (viitattu 15.6.2016).

Laki Yleisradio Oy:stä
1993 Laki Yleisradio Oy:stä 22.12.1993/1380. http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931380 (viitattu 15.6.2016).

Lehti, Anu-Elina
2016 Tubettajat ovat suositumpia kuin poptähdet. Julkaistu 10.6.2016 sivustolla Kauppalehti.fi. http://m.kauppalehti.fi/uutiset/tubettajat-ovat-suositumpia-kuin-poptahdet/WqUb2rFT?ref=facebook%253Ab0df (viitattu 15.6.2016).

Medioiden luotettavuus
2016 Medioiden luotettavuus (liitetaulukot jutussa Sanomalehtien kärkiasema luotettavimpana mediana vahvistui). Julkaistu 18.5.2016 sivustolla sanomalehdet.fi. Sanomalehtien liitto. http://www.sanomalehdet.fi/ajankohtaista/uutiset/sanomalehtien-kärkiasema-luotettavimpana-mediana-vahvistui (viitattu 15.6.2016).

Miksi sähköiset mediat?
2016 Miksi sähköiset mediat? Julkaistu 11.02.2008 (Päivitetty 04.06.2015) sivustolla mtv.fi. http://www.mtv.fi/spotti/uudelle-mainostajalle/artikkeli/miksi-sahkoiset-mediat/4456260 (viitattu 15.6.2016).

Seurakuntakysely 2016
2016 Seurakuntakysely 2016. Seurakunta- ja seurakuntayhtymäkysely 2016. [elektroninen aineisto]. Kirkon tutkimuskeskus [aineistonkeruu]. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus [tuottaja], 2016. Tampere: Kirkon tutkimuskeskuksen arkisto.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö [verkkojulkaisu].ISSN=2341-8699. 2015. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 26.11.2015]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/sutivi/2015/sutivi_2015_2015-11-26_tie_001_fi.html.

Luku 4

Bosch, David J.
1991 Transforming Mission: paradigm shifts in theology of mission. Maryknoll, New York: Orbis Books. 368–519.

Cantell, Risto
2014 Mitä oppikeskustelut ovat opettaneet? Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja Venäjän ortodoksisen kirkon oppikeskustelujen arviointia. – Reseptio 2/2014, 85–88.

Ford, David F. & Pecknold, C.C. (eds.)
2006 The Promise of Scriptural Reasoning. Malden, MA, USA: Blackwell Publishing.

Forsberg, Juhani
2009 Evaluation and Reception of the Dialogues between the Evangelical Lutheran Church of Finland and the Russian Orthodox Church. – Reseptio 1/2009, 182–190.

Granberg-Michaelson, Wesley
2013 From Times Square to Timbuktu: the post-Christian West meets the non-Western church. Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co. 13–14.

Helsingin kaupungin tietokeskus: Helsingin ulkomaalaisväestö vuonna 2014
2014 Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsingin ulkomaalaisväestö vuonna 2014. Tilastoja 2014:36. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Häkkinen, Seppo
2013 ”Tunnettu ja tuntematon Jumala” sekä ”Kotien kristillinen kasvatus” luterilais-ortodoksisessa dialogissa. Suomen evankelis-luterilaisen ja Suomen ortodoksisen kirkon väliset XI teologiset neuvottelut 22.–23.11.2012 Järvenpäässä: Tiedonanto. – Reseptio 1/2013, 43–46.

Jukko, Risto & Rusama, Jaakko (eds.)
2014 Your Kingdom Come: the International Mission Partnership Consultation of the Evangelical Lutheran Church of Finland Järvenpää, Finland March 31–April 3, 2014. Publications of the Evangelical Lutheran Church of Finland 12. Church and action. Helsinki: National Church Council.

Karttunen, Tomi
2014 Kansankirkko teologisena ja käytännöllisenä kysymyksenä. Tiedonanto Suomen ortodoksisen kirkon ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon XII teologisesta dialogista Oulussa 21.–22.10.2014. – Reseptio 2/2014, 22–24.
2015 Kumppanimme Slovakiassa – Itä-Euroopan suurin luterilainen kirkko. Crux 3/2015, 38–41.

Kirkon lähetystilastot
2009–2015 Kirkon lähetystilastot. Kirkon lähetystyön ja kansainvälisen diakonian tilastot. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content302975 (viitattu 15.6.).

Könnilä, Paula
2014 Sisua ja mañanaa: suomalaiset Espanjan Aurinkorannikolla. Siirtolaisuusinstituutti, tutkimuksia A47. Turku: Siirtolaisuusinstituutti. 53–72.

Lähetys kontekstissa
2005 Lähetys kontekstissa: Muutos, sovinto, voimaannuttaminen. LML:n puheenvuoro ekumeeniseen keskusteluun lähetyksestä. (Mission in Context: Transformation, Reconciliation, Empowerment; An LWF Contribution to the Understanding and Practice of Mission.) Helsinki: Kirkkohallitus.

Maahanmuuttovirasto
2016a Maahanmuuton tunnusluvut 2015. Helsinki: Euroopan muuttoliikeverkosto, Maahanmuuttovirasto. 2–14. http://www.emn.fi/files/1363/EMN_maahanmuuton_tunnusl_2015_tumma.pdf
2016b Suomen kansalaisuus. http://www.migri.fi/suomen_kansalaisuus (viitattu 15.6.2016).

Meidän kirkko maailmalla
2012 Meidän kirkko maailmalla. Kirkon ulkosuomalaistyön strategia. Helsinki: Kirkkohallitus. http://evl.fi/ulkosuomalaiset/evl_Content3BE23F (viitattu 15.6.2016).

Oikeusministeriö: Äänioikeutettujen lukumäärätilasto
2015 Oikeusministeriö: Äänioikeutettujen lukumäärätilasto. Julkaistu sivustolla vaalit.fi, päivitetty 20.04.2015. Oikeusministeriö. http://tulospalvelu.vaalit.fi/E-2015/fi/aoik_kokomaa.html (viitattu 15.6.2016).

Pulkkinen, Marika
2013 Kirkko ja juutalaisuus -työryhmän historia vuosilta 1977–2013. Näkökulmia Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jäsenille. Hyvä tietää uskonnoista ja elämänkatsomuksista -julkaisuja 2. Helsinki: Kirkkohallitus.

Repo, Matti
2008 Oppi ja ykseys: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ekumeeninen linja. – Teologinen Aikakauskirja 1/2008, 54–72.

The Self-Understanding of the Lutheran Communion
2015 The Self-Understanding of the Lutheran Communion: a study document. LWF Council 2015 – Exhibit 9.2. The Lutheran World Federation.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Suomalaisten matkailu [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-8837. 2015. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 26.7.2016]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/smat/2015/smat_2015_2016-03-30_tie_001_fi.html.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2012 [verkkojulkaisu]. ISSN 2323–5063. 2013. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu 16.8.2016]. Saantitapa: http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/yvrm_ulsi_201200_2013_9847_net.pdf.

Teologiset oppikeskustelut. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon käymät oppikeskustelut eli teologiset dialogit. http://sakasti.evl.fi/oppikeskustelut (viitattu 15.6.2016).

Tilastokeskus: Maahanmuuttajat ja kotoutuminen. Muuttoliike. Tilastokeskus: Maahanmuuttajat ja kotoutuminen. Muuttoliike. https://tilastokeskus.fi/tup/maahanmuutto/index.html/tup/maahanmuutto/muuttoliike.html (viitattu 15.6.2016).

Together Towards Life
2012 Together Towards Life: Mission and evangelism in changing landscapes. New WCC Affirmation on Mission and Evangelism Commission on World Mission and Evangelism (CWME).

Vanhurskauttaminen kirkon elämässä
2010 Vanhurskauttaminen kirkon elämässä. Ruotsin ja Suomen luterilais-katolisen dialogiryhmän raportti. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2010:3. Helsinki: Kirkkohallitus. http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/3D24A3DBA8DBA799C2257E2E0012D4AE/$FILE/Vanhurskauttaminen.pdf (viitattu 15.6.2016).

Vastakkainasettelusta yhteyteen
2013 Vastakkainasettelusta yhteyteen. Luterilaiset ja roomalaiskatolilaiset viettävät yhdessä reformaation muistoa 2017. Luterilais-roomalaiskatolisen ykseyskomission raportti. The Lutheran World Federation, Kirkkohallitus, Katolinen tiedotuskeskus.

World Tourism Organization: Over 1.1 billion tourists travelled abroad in 2014
2015 World Tourism Organization: Over 1.1 billion tourists travelled abroad in 2014. UNTWO World Tourism Barometer. World Tourism Organization. http://media.unwto.org/press-release/2015-01-27/over-11-billion-tourists-travelled-abroad-2014 (viitattu 15.6.2016).

Yhdessä kohti elämää
2013 Yhdessä kohti elämää: Lähetys ja evankelioiminen muuttuvassa maailmassa. – Teologinen Aikakauskirja Vol. 16, 5–26.

Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista
1997 Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista. Luterilaisen maailmanliiton ja Roomalaiskatolisen kirkon Kristittyjen ykseyden edistämisen neuvoston lopullinen asiakirjaehdotus. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 1997:4. Helsinki: Kirkkohallitus. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/DA1B501CC09E109FC22577AE002A3DD8/$FILE/Yhteinen%20julistus%20vanhurskauttamisopista.pdf (viitattu 15.6.2016).

Luku 5

Alasoini, Tuomo & Lyly-Yrjänäinen, Maija & Ramstad, Elise & Heikkilä, Asko
2014 Innovatiivisuus Suomen työpaikoilla: menestys versoo työelämää uudistamalla. Tekesin katsaus 311/2014. Helsinki: Tekes.

Kirkkohallituksen pöytäkirjat
2005–2015 Kirkkohallituksen pöytäkirjat 2012–2015. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?Open&cid=ContentB0A32 (viitattu 31.3.2016).

Kirkkojärjestyskomitean mietintö
1979 Kirkkojärjestyskomitean mietintö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Pöytäkirja. Kevätistuntokausi 1980. Liite V. Komiteamietinnöt. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkolliskokouksen pöytäkirjat
2005–2015 Kirkolliskokouksen pöytäkirjat. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content3A5AAB (viitattu 31.3.2016).

Kirkon keskusrahaston toimintakertomus
2015 Kirkon keskusrahaston toimintakertomus http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/EDFF7FB85B7AA9C1C22576F0002A7715/$FILE/Kirkon%20keskusrahasto%202015.pdf (viitattu 31.3.2016).

Kirkon tilastollinen vuosikirja
2012 Kirkon tilastollinen vuosikirja – Statistisk årsbok för kyrkan 2012. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/ED10B30F92B933CCC22577AE00428A63/$FILE/Koko_vuosikirja_2012_12092013.pdf.

2013 Kirkon tilastollinen vuosikirja – Statistisk årsbok för kyrkan 2013. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/ED10B30F92B933CCC22577AE00428A63/$FILE/Kirkon_tilastollinen_vuosikirja_2013_Lopullinen_v2.pdf.
2014 Kirkon tilastollinen vuosikirja – Statistisk årsbok för kyrkan 2014. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/8A75CE045AD09FE4C22577AE00256611/$FILE/Kirkon_tilastollinen_vuosikirja_2014.pdf.
2015 Kirkon tilastollinen vuosikirja – Statistisk årsbok för kyrkan 2015. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp2?open&cid=Content240FFA.

Kirkon työelämä 2020 -ohjelma
2015 Kirkon työelämä 2020 -ohjelma. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content2C7FE0 (viitattu 31.3.2016).

Kirkon työelämä 2020 -verkkoaivoriihi
2014 Kirkon työelämä 2020 -verkkoaivoriihi. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp2?open&cid=Content44EC5E (viitattu 31.3.2016).

Kirkon työmarkkinalaitoksen ajankohtaiskysely
2014 Kirkon työmarkkinalaitoksen ajankohtaiskysely 2014. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/7525D8EEE799FE57C2257E370036F035/$FILE/Ajankohtaiskysely%202014.pdf (viitattu 31.3.2016).
2015 Kirkon työmarkkinalaitoksen ajankohtaiskysely 2015. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/7525D8EEE799FE57C2257E370036F035/$FILE/Ajankohtaiskysely_2015.pdf (viitattu 31.3.2016).

Kirkon työmarkkinalaitoksen osaamis- ja työvoimatarvekysely 2015
2015 Kirkon työmarkkinalaitoksen osaamis- ja työvoimatarvekysely 2015. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content294133 (viitattu 31.3.2016).

Kirkon ulkoasiain neuvoston toimintakertomus
2013 Kirkon ulkoasiain neuvoston toimintakertomus 2012. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/215063C78EB23787C2257AC50027AA81/$FILE/KUNToimintakertomus2012NettiinKirjanmerkit.pdf (viitattu 31.3.2016).
2014 Kirkon ulkoasiain neuvoston toimintakertomus 2013. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/215063C78EB23787C2257AC50027AA81/$FILE/KUN%20Toimintakertomus%202013.pdf (viitattu 31.3.2016).
2015 Kirkon ulkoasiain neuvoston toimintakertomus 2014. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/215063C78EB23787C2257AC50027AA81/$FILE/KUN%20Toimintakertomus%202014%20Nettiin.pdf (viitattu 31.3.2016).

Kohti Pyhää – uskontojen kohtaaminen kirkollisissa toimituksissa
2013 Kohti Pyhää – uskontojen kohtaaminen kirkollisissa toimituksissa. Hyväksytty piispainkokouksessa 10. syyskuuta 2013. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 2, Kirkko ja toiminta. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kutsu yhteyteen
2014 Kutsu yhteyteen – piispojen teesit 27.8.2014. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/862A62AA22AAA19EC2257D3B004D3EB0/$FILE/KUTSU%20YHTEYTEEN%20-ESITE.pdf.

Lakivaliokunnan mietintö
2015 Lakivaliokunnan mietintö 1/2015 kirkkohallituksen esityksestä 3/2014 koskien kirkon paikallistason rakenteita koskevan sääntelyn muuttamista. http://kappeli2.evl.fi/kkoweb.nsf/c7f32a5129224528c2256dba002d78f0/424c7eabb9c41d1bc2257e12002b7ff8/$FILE/Lakivkm-1-2015%20Paikallistason%20rakenteet.pdf (viitattu 30.5.2016).

Pekka, Toni & Perhoniemi, Riku
2014 Julkisen alan työhyvinvointi vuonna 2014. Kevan tutkimuksia 1/2014. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F8F1E4BB0878B4BEC2257700004D6870/$FILE/Julkisen_alan_tyohyvinvointi_2014.pdf (viitattu 31.3.2016).

Pekkarinen, Laura
2015 Työhyvinvoinnin ja työkyvyn strateginen johtaminen ja työterveysyhteistyö seurakunnissa vuonna 2015 -tutkimus. Diasarja. Keva. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp2?open&cid=Content3BE04A (viitattu 31.3.2016).

Piispainkokouksen pöytäkirjat
2005–2015 Piispainkokouksen pöytäkirjat. http://kappeli.evl.fi/KKHAsha.nsf/fb61ff18981701fdc225740e0053afc9?OpenView&Start=1&Count=30&Exj (viitattu 31.3.2016).
2015 Selvitys hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä sekä toimenpide- ja muutosehdotuksia http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/E1AC60561274931BC2257700002BF166/$FILE/Selvitys%20hiippakuntien%20ja%20kapitulien%20tulevaisuudesta.pdf (viitattu 14.6.2016).

Seurakuntakysely 2016
2016 Seurakuntakysely 2016. Seurakunta- ja seurakuntayhtymäkysely 2016. [elektroninen aineisto]. Kirkon tutkimuskeskus [aineistonkeruu]. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus [tuottaja], 2016. Tampere: Kirkon tutkimuskeskuksen arkisto.

Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011 loppuraportti
2011 Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011 loppuraportti. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2011:5. Helsinki: Kirkkohallitus. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/AB3A71BA9E133F3FC22576DC0043CE84/$FILE/Loppuraportti.pdf (viitattu 30.5.2016).

Tietohallintostrategia 2013–2017
2013 Suomen ev.lut. kirkon tietohallintostrategia 2013–2017. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/851A2DE59A3B601AC2257AFB0038812E/$FILE/Suomen%20ev.%20lut.%20kirkon%20tietohallintostrategia%202013-2017.pdf (viitattu 8.6.2016).

Tässä teoksessa luodaan katsaus Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon vuosina 2012–2015. Teos on ensimmäinen osa kirkon nelivuotiskertomusta, ja sen erityisenä tehtävänä on kuvata kirkon toimintaa kokonaiskirkon ja eri työalojen näkökulmasta. Käsiteltävänä ovat kirkon 2000-luvun strategiat, yhteiskunnan ja kirkon lisääntyvä moninaisuus, muuttuva mediaympäristö, kirkkojen ja uskontojen kohtaaminen globaalissa kehyksessä sekä muutosten kohtaaminen kirkon taloudessa, hallinnossa ja henkilöstössä.

Teoksen artikkeleissa kirkossa tehtyä työtä tarkastellaan suhteessa erilaisiin ajankohtaisiin ilmiöihin. Kuluvalle vuosikymmenelle on ollut ominaista erilaisuuden lisääntyminen sekä yhteiskunnassa että kirkossa. Esimerkiksi kirkon eri työmuotojen tavoittavuus vaihtelee eri puolilla Suomea. Myös seurakunnilta kerätyt aineistot tuovat esiin kirkosta monia erilaistumiseen viittaavia kehityssuuntia. Samalla on kuitenkin havaittavissa myös kehitystä toiseen, lisääntyvän yhteyden ja ykseyden suuntaan.

Kertomuksen toinen osa, *Osallistuva luterilaisuus*, luo puolestaan empiirisiin kyselyaineistoihin perustuvan kuvauksen Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta sen toimintaympäristön näkökulmasta. Nelivuotiskertomuksen tarkoitus on palvella kirkon ja seurakuntien toiminnan suunnittelua ja kehittämistä ja se tehdään kirkolliskokouksen toimeksiannosta.

GRANO 2016

KIRKON TUTKIMUSKESKUS

ISBN 978-951-693-353-8 (nid.)
ISBN 978-951-693-354-5 (pdf)

9 789516 933538 >

SUOMEN EV. LUT. KIRKKO

evl.fi